

Innhold

Artiklar

Frå redaktøren: <i>Skifte i redaksjonen</i>	3
Mari Nygård: <i>Talespråkssyntaks: en analyse av norske diskursellipser</i>	5
Tor Arne Haugen og Kjetil Myskja: <i>Språkhandlingar og språkhandlingsverb. Ein semantisk analyse av nokre direktive språkhandlingsverb i norsk og engelsk</i>	25
Edit Bugge: <i>Norske barns språksosialisering og språklige praksisfellesskap</i>	63

Bokmeldingar

Liliana Progovac: <i>Evolutionary syntax</i> (Michael T. Putnam)	83
Sally Boyd & Stina Ericsson (red.): <i>Sociolingvistik i praktiken</i> (Stian Hårstad)	87
Sebastian Møller Bak: <i>En sammenlignende undersøgelse af syntaktiske træk i middelnedertyske diplomer fra Lübecks kancelli og det kongelige danske kancelli (1400–1449)</i> (John Ole Askedal)	92
Ernst Håkon Jahr: <i>Language planning as a sociolinguistic experiment. The case of modern Norwegian og Språkplanlegging og språkstrid. Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814</i> (Ivar Berg).....	107
Brit Mæhlum & Unn Røyneland: <i>Det norske dialektlandskapet</i> (Paul Kerswill)	117

Frå redaktøren: Skifte i redaksjonen

Eg vil byrje med å takke Kristin Melum Eide og Tor Anders Åfarli for den redaktør oppgåva dei har utført for Norsk Lingvistisk Tidsskrift. Dei har gjort mykje for å halde oppe den gode kvaliteten på dette tidsskriftet, slik at vi framleis har eit framifrå forum for artiklar om ymse lingvistiske emne på norsk. Vitskapsakademiet har no peikt ut meg som ny redaktør, noko eg audmjukt har svara ja til.

Vi skal heller ikkje gløyme dei ekspertane vi har i redaksjonsrådet. Ifylgje retningslinene til tidsskriftet skal det gjerast endringar i redaksjonsrådet ved redaktørskifte. Denne gongen takkar vi av John Ole Askedal og Michael Barnes. Dei har lagt ned mykje arbeid for tidsskriftet. Det gjeld ikkje minst Askedal, som også har vore redaktør, og som i denne utgåva har skrivne ei bokmelding. Dei vert erstatta av dei tidlegare redaktørane Eide og Åfarli. Eg vil òg takke redaksjonssekretær Helga Mannsåker ved Universitetet i Bergen, som har lese alle artiklane på ein særskild grundig og samvetsfull måte. Ho skal no konsentrere seg om å gjere ferdig doktoravhandlinga si.

Eg kjem ikkje til å gjere store endringar, men som de ser, vil hovudspråket frå redaksjonen si side vere nynorsk. Det tykkjer eg er rimeleg, sidan språket nokre år no har vore bokmål. Andre tidsskrift som gjev ut artiklar om språkvitenskap på norsk, har vald bokmål. Det gjeld til dømes *Maal og Minne* og *Nordand*. Nynorsk var faktisk språket til redaksjonen i NLT i byrjinga for 33 år sidan.

Ei anna endring er at vi no nyttar Internettet meir aktivt. Somme har sett at vi no har ei side på Facebook. Om de ikkje alt har gjort det, så gå til denne sida og lik henne, og les litt om kva som skjer. De er sjølv sagt òg velkomne til å skriva på sida sjølv. Sjølv hovudsida til tidsskriftet er òg fornya. Der vil de finne informasjon om spesialutlysingar til komande nummer, og vi har jamvel lagt ut artikkelen om historia til NLT, skriven av grunnleggjaren av tidsskriftet, Ernst Håkon Jahr, til 30-årsjubileet.

Vi vil framleis ha ei blanding av nummer med artiklar av allmenn, språkvitenskapleg karakter og nummer om særskilde emne. No ligg det ute ei utlysing om samisk. Vi skal òg halde fram med bokmeldingar. Dette er ei sentral opp-

gåve for NLT, og vi vonar at lesarane set pris på denne moglegheita til å verte kjende med noko av det som vert skrive om språkvitskap av interesse for norske lingvistar. I vår tid er det mykje som vert skrive innanfor fagfeltet, og bokmeldingar er eit særst godt verktøy for å få vite om nye bøker som kan ha interesse for oss. Eg vonar at dei som vert spurde om å skrive slike meldingar, ser nytta av dei, og svarar positivt.

Framleis vil vi ha ei streng fagfellevurdering med minst to ekspertar for kvar innsende artikkel. Fagfellevurderinga er som alltid dobbeltblind, slik at den som vurderer artikkelen, ikkje veit kven som har skrive han, og den som har skrive, ikkje veit kven som har vurdert han. Mange undersøkingar har vist at dobbeltblinde vurderingar gagnar kvinner så vel som unge forskarar.

Når fagfellevurderingane er blinde, vert ikkje det viktige arbeidet desse ekspertane har gjort, synleg for oss andre. Dette er noko eg vil endre på. I siste utgåva kvart år vil eg takke dei og nemne dei med namn (sjølvst om dei ikkje ynskjer å vere namnlause).

Alle nummer av NLT som er eldre enn eitt år, kan lesast med fri tilgang. Se lenkja nedanfor.

Eg gler meg til dei neste fem åra, og vonar at de lesarar og kollegaer vil gjere det de kan for at vi saman kan skape eit om mogleg enda betre tidsskrift for faget vårt.

Lenkjer:

<https://www.facebook.com/norsklingvistisktidsskrift/?fref=ts>

http://web.novus.no/Novus_tidsskrifter/NLT.html

Blindern, 13. juni 2016,
Janne Bondi Johannessen
Redaktør, NLT

Talespråkssyntaks: en analyse av norske diskursellipser

Mari Nygård, NTNU

Tema for denne artikkelen er diskursellipser i norsk talespråk. Dette er setninger der én eller flere konstituenten er fonologisk urealiserte. Særlig er det foranstilte subjekter og objekter, men også hjelpeverb, som utelates. Jeg presenterer en syntaktisk analyse av disse konstruksjonene. Mer spesifikt diskuterer jeg (i) hvorvidt ellipsene har fullstendige setningsstrukturer, og (ii) hvilke syntaktiske og semantiske lisensieringsrestriksjoner som styrer dem. Jeg argumenterer for at norske diskursellipser lisensieres både av semantiske gjenfinnbarhetsvilkår og av syntaktiske restriksjoner basert på kongruensforhold i C-T-domenet.

1 Introduksjon

Språk varierer syntaktisk langs ulike akser. En viktig variasjonsakse er geografisk, dvs. forskjeller mellom dialekter, men uavhengig av slike skillelinjer er det også noen slående syntaktiske forskjeller mellom normert skriftlig språk og uformell spontantale. Det er denne typen syntaktiske særegenheter ved talt språk som er tema for denne artikkelen.¹ Grenseoppgangen mellom registrene talespråk og skriftspråk er imidlertid ikke alltid krystallklar. I enkelte registre i talespråket, slik som forelesninger og opplesninger, finner vi typisk skriftspråklige trekk. På den andre siden viser data fra visse media, slik som skriftlige intervjuer, tekstmeldinger, nettpat osv., egenskaper som er beslektet med talespråklige dialoger. Ett slikt trekk er det jeg vil kalle diskursellipser, som er undersøkelsesobjektet i denne artikkelen. Elliptisk betyr her forkortet, og sikter til at den setningen som ytres, har færre synlige konstituenten enn det man ville forvente ut fra allment antatte grammatiske krav for norsk. For mine formål går altså ikke det primære empiriske skillet mellom skrevet og talt språk i streng

1. Innholdet i denne artikkelen er en omarbeidet versjon av Nygård (2013). Takk til to anonyme fagfeller for verdifulle kommentarer. Deres konstruktive kritikk har vært svært nyttig i arbeidet med artikkelen.

forstand, men snarere mellom elliptisk og ikke-elliptisk språk. Jeg vil likevel referere til den typen elliptisk språk som jeg skal analysere, som typisk talespråklig.

I diskursellipser er det gjerne valgfritt hvorvidt en konstituent er utelatt, i motsetning til en del andre ellipsetyper.² For å vise hvordan diskursellipser bryter med etablerte regler for norsk,³ vil jeg peke på to vanlige generaliseringer i norsk grammatikk. Den første er at norsk er et V2-språk, noe som innebærer at det finitte verbet står på andreplass, dvs. i C, i deklorative hovedsetninger, som igjen vil si at spesifikatoren til CP må være leksikalisert.⁴ Den andre er at alle finitte setninger må inneholde et synlig subjekt og et finitt verb. Begge disse generaliseringene er veletablerte og robuste. Likevel er det slik at frekvente typer diskursellipse ser ut til å bryte med begge disse kravene:⁵

(1) Jeg husker litt fra jeg var åtte.	NoTa
(2) Det var én som hadde kjørt forb ... over en rev.	NoTa
(3) Jeg har bodd ett år i Mexico.	NoTa

I (1) er det tematiserte subjektet utelatt, og i (2) er det tematiserte objektet slettet.⁶ Dermed står (spes,CP) tom i begge tilfellene, og setningene framstår som V1. I litteraturen kalles slike tilfeller av tom (spes,CP) for *topic drop*. Dette er beskrevet for mange germanske varieteter (se blant annet Huang 1984, Cardinaletti 1990, Sigurðsson 1989, Mörnjö 2002). I (3) er både subjektet og hjelpeverbet utelatt. Her er altså begge kravene brutt. Fenomenet diskursellipse favner flere ulike undertyper, men disse tre er de mest frekvente. Jeg vil derfor begrense det empiriske grunnlaget for analysen til disse i denne artikkelen.

2. Andre typer ellipse er eksempelvis VP-ellipse, NP-ellipse og 'sluicing'. Se Merchant (2001) for en oversikt over ulike typer ellipse.

3. Her sikter jeg til grammatiske regler slik de nedfeller seg i standardgrammatikker for norsk språk.

4. Se f.eks. Åfarli og Eide (2003) for en forklaring av CP-TP-VP-systemet som analysemodell.

5. Gjennomstreking av ord skal her og i det følgende forstås som at ordet ikke er uttalt, men at det likevel er underforstått.

6. Når jeg i det følgende bruker begrepet *tematisert*, sikter jeg til den syntaktiske prosessen der en frase flyttes til første posisjon i setningen, (spes,CP). Dette må ikke forveksles med den informasjonsstrukturelle statusen en konstituent kan ha som *tema* i setningen. For å unngå misforståelser, vil jeg når jeg refererer til informasjonsstrukturell status, bruke forkortelsen TOP (Topic) i parentes.

På den ene siden er slike data perifere, i den forstand at de ikke overholder allment aksepterte grammatiske regler (Chomsky 1981). Samtidig forekommer ellipsene hyppig i uformelle samtaler. Et spørsmål er da hvilken teoretisk status man skal tilskrive dem. Jeg vil hevde at ettersom denne typen variasjon er systematisk, så bør ikke disse konstruksjonene avvises som performansefeil eller «slips of the tongue». De bør heller ikke kategoriseres som feiltyper, slik eksempelvis Hanssen et al. (1978) foreslår. Jeg vil snarere søke å vise at diskursellipsene er styrt av systematiske restriksjoner som det er mulig å gjøre rede for.

Empirien i denne artikkelen er hentet fra norske talespråkkorpus, nærmere bestemt fra NoTa Oslo-korpuset og det nordiske dialektkorpuset (NDC). Spontantale er av flere grunner en gunstig empirisk kilde. Takket være taggete korpus er talespråksdata lett tilgjengelige. I tillegg kan konteksten enkelt observeres, ettersom korpusene inneholder videoopptak av dialogene. Videre er talespråksdata mindre påvirket av normative regler enn det skriftspråk er. Jeg har brukt ulike metoder for å finne fram til eksemplene. I første omgang var en gjennomgang av et større utvalg korpusmateriale nødvendig. På bakgrunn av dette tegnet det seg et bilde av hvilke konstituenten som hyppigst var utelatt, og fra hvilke posisjoner, og det var da nyttig å gjøre mer spesifikke søk.⁷ Imidlertid var det ikke mulig å finne alle relevante eksempeltyper i korpusene, og i disse tilfellene har jeg konstruert egne eksempler, både antatt grammatikalske og ugrammatikalske, som har blitt testet av informanter.⁸

Det er to hovedspørsmål som kan stilles til fenomenet ellipse, og som jeg kommer til å drøfte etter tur. For det første spør jeg om det finnes syntaktisk struktur i den lydløse delen av ellipsen, eller om strukturen er trunkert⁹. Jeg vil i del 2 argumentere for at ellipsene har fullstendige setningsstrukturer, og at de fonologisk urealiserte elementene nettopp bare mangler fonologisk lyd. I del 3 spør jeg hvilke lisensieringsrestriksjoner som styrer ellipsene, hvilke typer utelatelser som er mulige og ikke mulige, og hvorfor det er slik. Jeg foreslår at ellipsenes lisensiering er styrt av en kombinasjon av semantiske gjenfinnbar-

7. Det har vært svært nyttig at søkemotorene til de aktuelle korpusene gjorde det mulig å bruke taggen «segment initial» i søkene, ettersom det ser ut til at diskursellipsene særlig forekommer setningsinitialt. Ettersom korpusene ikke er tagget spesifikt for ellipser, har det dessverre ikke vært mulig å fastslå nøyaktig hvor frekvent dette fenomenet er. Av samme grunn er heller ikke geolektisk variasjon i bruken av diskursellipser kartlagt.

8. Alle konstruerte eksempelsetninger er bedømt av minst tre informanter. I det følgende vil eksempler fra korpus være merket med referanse til det aktuelle korpuset. Konstruerte eksempler vil ikke være markert.

9. Trunkert betyr her at den syntaktiske strukturen er amputert.

hetsvilkår og syntaktiske restriksjoner basert på kongruensforhold i C-T-domenet.

2 Strukturspørsmålet

Begrepet ellipse innebærer at noe mangler. Likevel er det ikke nødvendigvis klart akkurat *hva* som har blitt utelatt. Spørsmålet er: bør disse dataene analyseres som syntaktiske ellipser, noe som innebærer at hele strukturelle noder er slettet; eller involverer ellipsen bare utelatelse av fonologisk innhold, slik at de syntaktiske trekkene i nodene er intakte? Merchant (2012:4) kaller dette for strukturspørsmålet: “In elliptical constructions, is there syntactic structure that is unpronounced?” Jeg vil legge til grunn at den syntaktisk strukturen til en diskursellipse ikke er amputert, dvs. at ellipsene antas å være strukturelt identiske med sine ikke-elliptiske motstykker. Dette motsier et syn som flere har argumentert for, nemlig at det er nødvendig å postulere en separat grammatikk for spontantale (Leech 2000, Miller og Weinert 2009). Jeg vil ta til orde for å omformulere strukturspørsmålet og heller spørre *på hvilke lingvistiske nivåer* en analyse av elliptisk språk må være annerledes enn en analyse av ikke-elliptisk språk. Jeg vil vise at de empiriske forskjellene ikke omhandler det strikt syntaktiske nivået, men at de heller handler om betingelser for fonologisk realisering. For å underbygge dette standpunktet vil jeg kort sammenlikne alternative syn på strukturspørsmålet.

En første mulighet er at diskursellipsene har en trunkert syntaktisk struktur. Haegeman og Guéron (1999) foreslår en slik analyse for liknende registre i engelsk.¹⁰ De argumenterer for at C-projeksjonen er fraværende i setninger med setningsinitiale nullsubjekter, og underbygger dette med at nullsubjektene i disse registrene må befinne seg helt til venstre i strukturen. Nullsubjektene er ikke tillatt dersom CP-nivået er leksikalisert, slik som i underordnede setninger, hv-spørsmål (hovedsetninger og undersetninger) og setninger med tematiserte argumenter. Dette stemmer godt også for norske forhold. Jeg vil imidlertid ikke legge en trunkeringsanalyse til grunn, fordi CP-nivået er nødvendig for å kunne gjøre rede for ordstillingsvariasjonen i undersetninger og hovedsetninger – elliptiske og ikke-elliptiske, som vist i (4)–(5):

(4) Jeg hadde ikke så veldig mye venner.

NoTa

10. Haegeman og Guéron (1999) viser til data fra dagbøker, brev, e-post, nettpat og notater.

- (5) ... at jeg ikke hadde så veldig mye venner.
 a. *~~Jeg~~ ikke hadde så veldig mye venner.
 b. ~~Jeg~~ hadde ikke så veldig mye venner.

I norsk er det antatt at det finitte verbet okkuperer C i hovedsetninger. Dette innebærer at verbet flytter forbi setningsadverbialet, som er adjungert til T'. Dette er illustrert i (4), som viser en hovedsetning med setningsadverbial. I underordnede setninger (5) står det en subjunksjon i C (her 'at'), og dermed flytter ikke verbet til C. Setningsadverbialet blir da stående foran det finitte verbet, motsatt av ordstillingen i hovedsetninger. I en trunkeringsanalyse, der CP-nivået er borte, vil imidlertid ikke verbflytting til C være mulig i hovedsetninger. Man kan da ikke forklare hvorfor (6a) er uakseptabel og hvorfor ordstillingen må være som i (6b), ettersom verbet helt enkelt ikke kan flytte til C dersom C-posisjonen ikke eksisterer. Dersom diskursellipser derimot antas å ha fullstendige setningsstrukturer, inkludert CP-nivået, så vil prediksjonene om ordstilling følge direkte. Det finitte verbet flytter da til C både i (4) og (6b). På dette grunnlaget forkaster jeg trunkert struktur-analysen.

Et andre alternativ er å anta at den underliggende strukturen er til stede, men at den er uten innhold. La oss anta en minimalistisk tilnærming. Det konvensjonelle synet innenfor minimalismen er at all trekkinformasjon er inkorporert i leksikalske elementer (Chomsky 1995). Konsekvensen av dette er at når et leksikalsk element er utelatt, så vil heller ingen trekkinformasjon komme inn i syntaksen. Dermed kunne man tenke seg at strukturen er tom. Imidlertid er det en utbredt og akseptert idé at projeksjoner må være endosentriske, de kan ikke projisere fra ingenting.¹¹ Videre er det symptomatisk at de stille konstituentene i diskursellipser viser såkalte *konnektivitetseffekter*, som kan defineres som grammatiske avhengighetsforhold som er identiske med de avhengighetsforholdene vi ser i ikke-elliptiske setninger (Merchant 2004). Eksempler på slike effekter er nullsubjekter som fungerer som antesedenter for anaforer som krever binding, og der nullsubjektet utløser kongruens på anaforen (6), og også ellipser som inneholder verbale partisipper som krever visse hjelpeverb, men der dette hjelpeverbet er utelatt (7):¹²

11. I tillegg er alle strukturer bygget med operasjonen *Spleis* (Merge), som bare kan anvendes når det eksisterer en asymmetrisk relasjon mellom to elementer. Spleis er kun mulig dersom elementene har et visst innhold. Dersom nodene er tomme, kan ingen grammatisk relasjon oppstå mellom dem. Spleis ville da være helt formålsløs, noe som ville være teoretisk utilfredsstillende.

12. Data fra ikke-pro drop-språk med subjekt/verb-kongruens, støtter same hypotese. Eksempelet nedenfor er hentet fra dagboksregisteret (diary drop), fra Haegeman og Ihsane

(6) ~~Jeg~~ kan tenke meg det.

NoTa

(7) ~~Har de~~ kjørt mye skuter i påska?

NDC

Alt i alt indikerer dette at diskursellipser handler om utelatelse av fonologisk innhold snarere enn syntaktisk sletting. Ellipsene har en abstrakt, men fullstendig setningsstruktur, med fullt ut spesifiserte og aktive formelle trekk. Denne underliggende aktive strukturen bestemmer ordstillingen til diskursellipser, og den kan også avgjøre den morfologiske formen til visse leksikalske elementer, som i (6)–(7). Merk at denne argumentasjonen betinger at syntaktisk struktur ikke er uatskillelig lenket sammen med fonologisk realiserede leksikalske elementer. Jeg legger til grunn et separasjonistisk eller eksoskeletal syn på syntaks, som har likhetstrekk med det synet som forfektes innenfor f. eks. *Distribuert Morfologi* (Harley og Noyer 1999, Halle og Marantz 1993), og også i nykonstruksjonistiske teorier (Borer 2005, Åfarli 2007). Syntaksen er abstrakt og blir generert uavhengig av instansierte leksikalske elementer. Jeg antar med andre ord ikke at det i diskursellipser blir generert fullstendige setninger der noe senere blir strøket, men derimot antar jeg at det blir generert fullstendige abstrakte strukturer der visse posisjoner ikke blir fonologisk realisert.

Det synet jeg legger til grunn, er altså at den syntaktiske derivasjonen av en diskursellipse er lik derivasjonen av en fullstendig, ikke-elliptisk setning. Jeg vil hevde at syntaksen er intakt, og at den overflatevariasjonen som eksisterer mellom elliptiske og ikke-elliptiske tilfeller, skyldes forskjeller i den fonologiske instansieringen av syntaksen. Imidlertid vil jeg ikke anta at denne fonologiske realiseringen foregår helt blindt og vilkårlig. Den er underlagt visse systematiske restriksjoner, som jeg i det følgende skal søke å gjøre rede for.

3 Interagerende strukturelle og semantiske lisenseringsmekanismer

Jeg legger til grunn den utbredte antakelsen at restriksjoner for fonologisk realisering kan deles inn i to hovedtyper: semantiske identitetsvilkår og strukturelle lisenseringsvilkår (Rizzi 1986, Merchant 2001, McShane 2005, Albrecht 2009, blant andre). Verken en rent semantisk forklaring, dvs. en ana-

(2001), der finite verb kongruerer i person og tall med stille subjekter. Dette avslører tilstedeværelsen av et underliggende, ikke-instansiert subjekt med fullstendige bøyingsformer:

- (23) Ø me rappelle tout à coup que Ø portais jupe noire Lycra dernière fois.
 me remember suddenly that wore skirt black Lycra last time
 'I suddenly remember that I was wearing the Lycra skirt the last time.'

lyse basert på gjenfinnbarhet, eller en rent strukturell forklaring, kan gi en uttømmende redegjørelse av de empiriske mønstrene. Det er snarere slik at en kombinasjon av disse typene restriksjoner kan gi en integrert analyse av dette fenomenet.

3.1 Semantisk identitet og temalfokus-skillet

Fenomenet ellipse forklares ofte ved å peke på økonomi. Men bruken av ellipse er åpenbart mer økonomisk fra talerens ståsted enn det er fra tilhørerens ståsted. Det krever mer prosessering å forstå noe som ikke er sagt. I ellipser er talers og tilhørers økonomi kombinert, slik at ellipse kun er mulig når mottaker enkelt kan rekonstruere de utelatte delene. Denne innsikten er nedfelt i *prinsippet om gjenfinnbarhet* (principle of recoverability), som sier at ethvert slettet semantisk innhold på en eller annen måte må være sporbart. Den overordnede betydningen til setningen må være uendret. Prinsippet om gjenfinnbarhet ble opprinnelig formulert som et setningsinternt vilkår (Chomsky 1964), men har senere blitt utvidet til å dekke også slettede elementer som er identifisert setningseksternt (McShane 2005), det vil si ellipser der kontekstuell prominens gjør det lettere å la en konstituent være stille. Dette ser vi eksempler på i (8)-(10). Det er lettere å akseptere et nullobjekt i (spes,CP) når det utelatte elementet er aktivert i den lingvistiske eller ikke-lingvistiske konteksten, slik som i (9) og (10), enn når ellipsen er ytret uten kontekstuell aktivering, slik som i (8):

(8) # ~~Den~~ så jeg i går.

(9) (Peker på en filmplakat): Den så jeg i går.

(10) A: Har du sett Avatar? B: Den så jeg i går.

Ut fra denne observasjonen kunne man ledes til å tro at hvis bare det semantiske innholdet til en proposisjon er identifisert, så vil det være tilstrekkelig. Men gjenfinnbarhetsvilkår alene er ikke nok til å kunne predikere hvilke ellipser som er og ikke er lisensiert. Merchant (2001:2) påpeker at dersom gjenfinnbarhet og informasjonsredundans var den eneste relevante forklaringen for ellipse, så kunne vi forvente at restriksjonene for mulige ellipser var de samme for alle språk. Slik er det ikke. Ulike språk implementerer slik informasjonsredundans på ulike vis i grammatikken, og forskjellene er ifølge Merchant både systematiske og strukturspesifikke. Han konkluderer med at muligheten for ellipse derfor ikke bare kan tilskrives semantisk identifikasjon, men at den også må være styrt av syntaktiske mekanismer.

En analyse basert utelukkende på semantisk gjenfinnbarhet vil heller ikke fungere for norske diskursellipser. For det første er det en potensiell utfordring at tematiserte ekspletivsubjekter og kopulaverb blir utelatt hyppig:¹³

- (11) ~~Det er~~ litt dårlig tilbud til den aldersgruppen. NoTa
 (12) ~~Det er~~ svært stor forskjell på klientellet # tror jeg altså. NoTa

Ekspletivsubjekter og kopulaverb er formelle konstituenten som ikke bidrar med noe semantisk innhold til setningen. Dermed kan man vanskelig argumentere for at de er implisert i konteksten.¹⁴ For det andre er det slik at dersom diskursellipser var styrt bare av gjenfinnbarhet, så kunne vi forvente å finne stille konstituenten i enhver posisjon i setningen, så lenge konstituentene var semantisk identifisert. Dette er åpenbart ikke tilfellet:

- (13) * Jeg spiste ~~meg~~ mett på dessert.
 (14) A: Skal du se den nye Harry Potter-filmen?
 B: * Den ~~har~~ jeg allerede sett.

Disse ellipsetypene er uakseptable på tross av at betydningen til nullelementene er gjenfinnbar, i (13) fra anaforen, og i (14) fra det realiserte verbpartisippet.

Konklusjonen er at gjenfinnbarhet alene ikke er tilstrekkelig som forklaring, og at lisensieringen av diskursellipser til en viss grad også er struktursensitiv, ettersom ellipse ikke er mulig i alle posisjoner i setningen. Mer spesifikt er utelatelene i norske diskursellipser langt mer frekvente i setningens venstreperiferi. Som vi så i (1)–(3), er den mest typiske diskursellipsen den som involverer ikke-instansierte posisjoner i C-domenet, og særlig den setnings-initiale posisjonen (spes,CP) eller forfeltet.¹⁵ I Chomsky (2002:113-114) og også i Rizzi (1997), er C-domenet karakterisert som et diskursrelatert domene, som fungerer som et grensesnitt mellom syntaktisk struktur og kontekst. Denne innsikten er også tydelig i den analysen av nullargumenter vi finner hos Sigurdsson og Maling (2010) og Sigurdsson (2011), hvor diskursrelevansen til C-domenet er implementert i en modell der CP inneholder syntaktisk aktive

13. Se også Engdahl (2012) for en analyse av valgfritt realiserte ekspletivsubjekter i svensk.

14. Man kunne imidlertid av samme grunn hevde at disse elementene ikke trenger å identifiseres eller gjenfinnes i det hele tatt. Crystal (2008) gir en definisjon av gjenfinnbarhet som passer godt med dette, nemlig som et vilkår som spesifiserer at bare elementer uten semantisk innhold kan bli slettet.

15. Som vist i Mörnjö (2002), er C-domenet hyppig gjenstand for utelatelser også i svensk. Mörnjö diskuterer imidlertid kun utelatelser fra spesifikatorposisjonen i CP.

kontekst-lenker (CLn). Gitt at de utelatte elementene ofte er kontekstuelte aktiverte, er det ikke overraskende at det diskursrelaterte C-domenet er sårbart for ellipse. Likevel er det ikke slik at diskursellipse foregår blindt og vilkårlig i dette domenet. Diskursellipsene er styrt av mer finmaskete semantiske og strukturelle restriksjoner.

La oss først undersøke tilfeller av såkalt *topic drop*, der bare (spes,CP) er tom, slik vi så i (1)–(2). I tråd med Rizzi (1997) og Radford (2004) foreslår jeg at de konstituentene som okkuperer denne posisjonen i deklorative hovedsetninger, kan være av to hovedtyper: temakonstituent (TOP), som representerer kjent, aktivert informasjon, og fokuskonstituent (FOC), som introduserer ny informasjon. Forskjellen er demonstrert i eksemplene nedenfor, der setningen i (15) kan være svar på to ulike spørsmål, og der dette igjen definerer statusen til argumentet i (spes, CP) som TOP eller FOC:¹⁶

- (15) Max så Rosa i går.
 a. A: Hvem så Max i går? B: Max_{TOP} så Rosa i går.
 b. A: Så noen Rosa i går? B: Max så Rosa_{TOP} i går.

Merk at denne distinksjonen er relevant for å definere lisensieringsrestriksjoner for diskursellipser. Det ser nemlig ut til at en ikke-realisert (spes,CP) bare er lisensiert når elementet som okkuperer denne posisjonen, er en temakonstituent (TOP) som i (16), og ikke når det er en fokuskonstituent (FOC) som i (17)–(18):

- (16) A: Hva skal jeg gjøre med denne gamle stolen?
 B: ~~Den~~ TOP kan du sende på loppis.
 (17) A: Har noen sett Rosa?
 B: * ~~Max~~ FOC så henne i går.
 (18) A: Alt dette skrotet, hva skal jeg gjøre med det?
 B: * ~~Den gamle stolen~~ FOC kan du sende på loppis.

Dette viser at det ville være feil å konkludere med at elementer fritt kan slettes fra (spes,CP). Den informasjonsstrukturelle statusen til elementet er også av-

16. Eksemplene i (15) er oversatt fra Reinhart (1981: 56), som diskuterer engelske versjoner av disse setningene. Reinhart argumenterer for at temakonstituent (TOP), dvs. konstituent som har informasjonsstrukturell status som tema, ikke nødvendigvis må være plassert i (spes,CP). Som vi ser i (15), er dette også gjeldende for norsk.

gjørende. Kontekstuelt aktiverte elementer (TOP) utelates lettere, noe som harmonerer godt med prinsippet om gjenfinnbarhet.

3.2 Strukturelle restriksjoner i C-domenet – Ellipse ved kongruens

I tillegg til diskursellipser av typen *topic drop*, der referensielle argumenter er nullrealisert i (spes,CP),¹⁷ kan også finitte hjelpeverb i C utelates, som vist i eksempel (3) tidligere. Dette fenomenet har ikke vært gjenstand for særlig diskusjon i forskningslitteraturen.¹⁸ Semantisk sett kan vi merke oss at hjelpeverbet kan utelates fordi det er gjenfinnbart via formen til hovedverbet, et partisipp som krever et perfektivt hjelpeverb. Jeg vil likevel hevde at denne typen diskursellipse også er strukturelt betinget, og jeg vil argumentere for en analyse som er basert på det grunnleggende samsvarsforholdet som finnes mellom subjekt og finitt verb. Merk at i alle tilfeller så må prinsippet om gjenfinnbarhet også være oppfylt.

For det første kan vi merke oss at et stille hjelpeverb krever at også subjektet er stille (19b). Dersom subjektet er synlig, er et usynlig hjelpeverb ikke lisensiert (19c):¹⁹

(19)

a. Jeg har bodd et år i London.	
b. Jeg har bodd et år i London.	NoTa
c. *Jeg har bodd et år i London.	

En tentativ generalisering ut fra denne observasjonen kan være at det er mulig å utelate den første konstituenten i en lineær streng, eller alternativt den første og den andre konstituenten sammen, men at det å utelate bare konstituent nummer to når nummer én er realisert, vil være uakseptabelt. Dette vil innebære en lineær analyse der sletting skjer fra venstre til høyre i den lineære strengen. En slik analyse ble foreslått i Napoli (1981). Jeg vil imidlertid ikke legge et slikt syn til grunn. Dersom ellipsene var styrt kun av en slik lineær

17. Det finnes også eksempler der det er lette adverbialer, og ikke referensielle argumenter, som er utelatt fra (spes,CP). Slike ellipser er diskutert i Mörnsjö (2002) og også i Nygård (2013:276).

18. Fitzpatrick (2006) diskuterer fenomenet *auxiliary drop* i engelsk, men de empiriske mønstrene er ikke de samme som for norske data. Dessuten er Fitzpatricks analyse begrenset til spørsmål, mens norsk viser tilfeller av aux-drop både i spørsmål og i deklorative setninger.

19. Også kopolaverb blir ofte utelatt under de samme restriksjonene som hjelpeverb, men disse vil ikke bli behandlet her.

slettingsmekanisme, så burde det i prinsippet være mulig å vilkårlig slette en hvilken som helst konstituent, en del av en konstituent eller til og med flere konstituenten, så lenge slettingen var setningsinitial og skjedde fra venstre til høyre i den lineære strengen. Det at de følgende enkle eksemplene er uakseptable, viser at dette ikke kan være korrekt:

- (20) *~~Til middag~~ spiser hun ofte fisk.
 (21) *~~Den lille gutten~~ med blå genser liker taco.

De strukturelle lisensieringsmekanismene som styrer ellipsene, ser ut til å operere på syntaktiske strukturer snarere enn lineære strenger.

Videre er det slik at setninger med tematiserte ikke-subjekter viser et annet mønster enn subjektinitialie ellipser. I setninger der direkte objekter okkuperer (spes,CP), kan objektet slettes alene, dvs. vanlig topic drop (22a), men det å utelate et tematisert objekt sammen med et finitt hjelpeverb i C er umulig (22c):

- (22) A: Vi tenkte vi skulle prøve det derre det er et reisebyrå som heter Nazar
 B: a. ~~Det~~ har jeg sett i katalogen ja. NoTa
 b. * Det ~~har~~ jeg sett i katalogen ja.
 c. * ~~Det har~~ jeg sett i katalogen ja.

Det generelle mønsteret ser altså ut til å være at det er akseptabelt å slette et tematisert subjekt, eller alternativt både subjektet og et finitt hjelpeverb. Dersom et objekt er tematisert, kan det derimot bare utelates alene, og ikke sammen med et hjelpeverb i C.²⁰

Empirien viser altså en slående forskjell mellom subjektinitialie og ikke-subjektinitialie diskursellipser. For germansk har det vært foreslått (Travis 1984) at subjektinitialie setninger generelt har et trunkert CP-nivå, i motsetning til ikke-subjektinitialie setninger. For diskursellipsene ville en slik analyse innebære at både T og (spes,TP) kunne være urealiserte i subjektinitialie ellipser. I ikke-subjektinitialie ellipser, ville derimot bare (spes,CP) kunne være urealisert, ikke

20. Merk likevel at flere av informantene peker på at det er en viss asymmetri mellom utelatte subjekter og utelatte objekter setningsinitial. Selv om utelatte objekter aksepteres, så oppgis ellipser med utelatte subjekter (og hjelpeverb) som lettere å akseptere. De krever dessuten mindre kontekstuell aktivering for å oppfattes som akseptable.

hele CP. Den empiriske forskjellen ville i denne analysen altså koke ned til at nullelementene okkuperer ulike strukturelle posisjoner.

Likevel er det min påstand at en fullstendig CP-TP-analyse er å foretrekke for begge setningstypene. Ettersom bare spesifikatoren kan være urealisert i begge tilfeller, ville en trunkeringsanalyse av subjektinitiale setninger tvinge fram en antakelse om to tema-liknende posisjoner, én for subjekter (spes,TP) og én for objekter (spes,CP).²¹ Det å se bort fra CP i subjektinitiale setninger gjør det også mindre klart hvordan man skal gjøre rede for V2, ettersom verbet da ville måtte okkupere ulike posisjoner i de ulike setningstypene. Dessuten viste jeg tidligere at CP-nivået er nødvendig for å gjøre rede for distribusjonen til setningsadverbialer og finitt verb i hovedsetninger og undersetninger (se eksempel (4)–(5)).

Jeg vil altså anta at CP-nivået er til stede i alle setningstyper, og jeg vil argumentere for å analysere de empiriske mønstrene i lys av den tette relasjonen mellom C-domenet og T-domenet, slik den har blitt beskrevet i Chomsky (2007, 2008) og Richards (2007), blant andre. I minimalistiske modeller er det vanlig å anta at både CP og vP er *faser*²² i setningsstrukturen, i motsetning til TP, som antas å bare være en derivert fase. T har ingen egne kongruenstrekk (phi-trekk²³) eller tempustrekk i leksikon, men arver disse trekkene fra C. Det er avgjørende at denne trekkarvingsrelasjonen innebærer at det etableres et kongruensforhold mellom C og T. Hypotesen er at i ellipser der subjektet okkuperer (spes,CP), så utvides dette kongruensforholdet til denne posisjonen, med den konsekvensen at hele kongruensdomenet (dvs. hele CP) kan være urealisert. I ikke-subjektinitiale ellipser derimot, inkluderer ikke dette kongruensforholdet (spes,CP), og dermed er ikke ellipse av hele C-domenet lisensiert. Jeg foreslår prinsippet *Ellipse ved kongruens* for å redegjøre for denne systematiske variasjonen:

-
21. Det kunne man tenke seg var tilfellet, men jeg vil se bort fra denne muligheten fordi en slik analyse med to temaposisjoner ville gjøre det mer komplisert å redegjøre for sammenhengen mellom setningsadverbialer og V2.
 22. En fase (phase) er en definert del av en syntaktisk struktur. Når en fase er produsert, sendes komplementet til fasens kjerne til inspeksjon i de semantiske og fonologiske grensesnittene, og komplementet blir deretter utilgjengelige for videre syntaktiske operasjoner (Radford 2004).
 23. Phi-trekk (phi features) er trekk som definerer person, kjønn og tall. Disse antas i minimalistisk teori (å være iboende i nominale kjerner, men ikke iboende i T. Jeg vil i analysene bruke phi-trekk og kongruenstrekk som sidestilte begreper (Radford 2004).

Ellipse ved kongruens

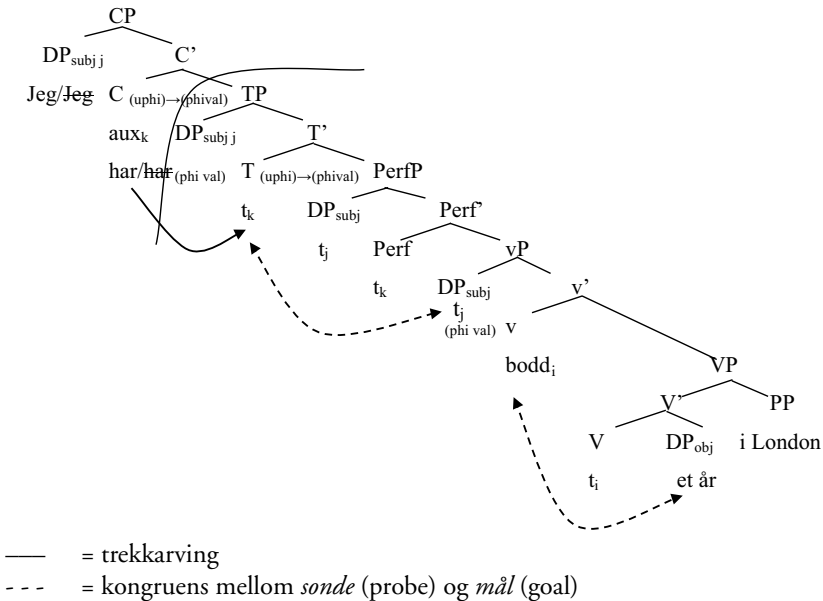
Når alle elementer i C-T-komplekset er del av samme kongruensrelasjon, vil alle disse elementene kunne være fonologisk urealisert. Dersom konstituenten i (spes,CP) ikke er en del av denne kongruensgruppen, er ellipse av hele domenet ikke mulig. Ellipse av kun (spes,CP) er mulig i alle tilfeller, gitt at semantiske identitetsvilkår er oppfylt.

La oss først se på de subjektinitiale tilfellene, der det er mulig å utelate enten subjektet alene eller alternativt subjektet og hjelpeverbet sammen. Viktigst for våre formål er den delen av analysen som inkluderer TP og CP. T arver sine uvaluerte kongruens- og tempustrekk fra C. T er en aktiv *sonde* (probe) som søker og finner subjektet (med spesifiserte kongruenstrekk) i (spes,vp), og slik blir trekkene i T valuert. Subjektet og verbet er knyttet sammen gjennom en gjensidig kongruensrelasjon, og de instansierer de posisjonene som gjennom flytting eller kongruensforhold er del av denne relasjonen, dvs. T og C og også (spes,TP). Deretter flytter subjektet fra (spes,vP) gjennom (spes,PerfP²⁴) og (spes,TP), og i dette tilfellet hele veien opp til (spes,CP). En kongruensrelasjon er da etablert mellom C og (spes,CP), som en utvidelse av kongruensforholdet mellom subjektet og verbet. Merk at i dette tilfellet påvirker trekkene til subjektet alle posisjonene i C-T-komplekset, inkludert (spes,CP), enten gjennom kongruens (kjerneposisjoner) eller gjennom flytting (spesifikatorposisjoner). Begge de stille konstituentene er semantisk identifisert. Subjektet er eksternt gjenfinnbar, og dessuten er det en temakonstituent (TOP) som representerer gitt informasjon. Det perfekteive hjelpeverbet er på den annen side gjenfinnbar setningsinternt, gjennom det verbale partisippet. Antakelsen er at perfekteive hjelpeverb bare bidrar med perfektivitet, og at dette også uttrykkes i det verbale partisippet. Hjelpeverbet er fullt ut identifisert gjennom partisippet, og vi ser av fig. 1 at det enkelt kan utelates.

Nullrealisering av hele fasen (CP og TP) er mulig ettersom alle de konstituentene som er involvert, er del av det kongruensforholdet som er etablert mellom C- og T-projeksjonene. Når subjektet flytter til (spes,CP), vil trekkene til subjektet også overføres til denne posisjonen. Det ser ut til at dette gjør det lettere å unnlate å realisere hele det strukturelle komplekset. Når subjektet og det finitte hjelpeverbet er urealisert, er det en hel bolk med kongruerende

24. Jeg har valgt navnet PerfP for hjelpeverbprojeksjonen, for å utvetydig kunne indikere at dette er en projeksjon av et perfektivt hjelpeverb. Et alternative kunne være vPaux. Dette er viktig for min analyse.

Figur 1:

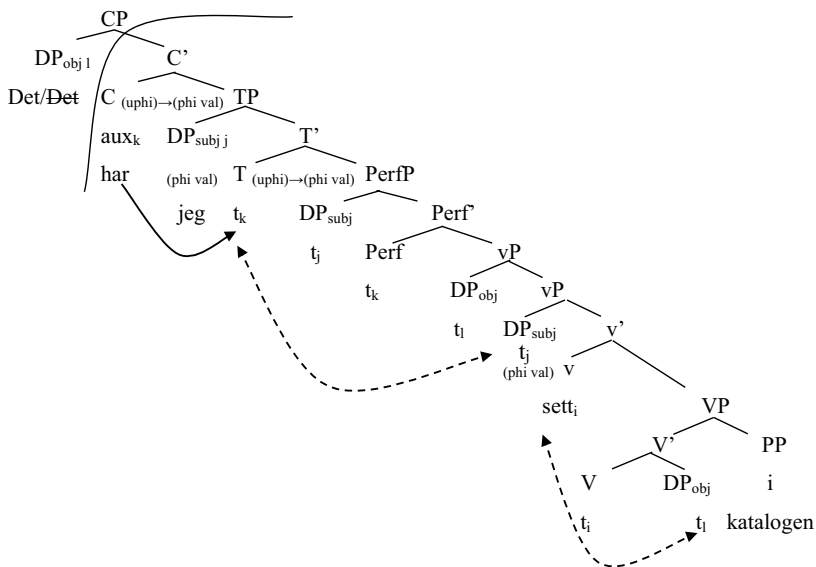

struktur som ikke er instansiert. Det er altså slik at når subjektet er i (spes,CP), så kan man enten utelate bare det tematiserte subjektet eller alternativt hele C/T-komplekset, dvs. subjektet og hjelpeverbet.

Restriksjonene for diskursellipse med tematisert objekt i (spes,CP) er derimot annerledes. Vi har sett at objektet i (spes,CP) kan utelates alene, men ikke sammen med et finitt hjelpeverb i C. I den analysen jeg har introdusert, vil objektinitiale ellipser ha struktur som i fig. 2.

Både det utelatte objektet og hjelpeverbet er semantisk gjenfinnbare. Objektet er en temakonstituent (TOP) som er gitt i konteksten, og dermed er dette leddet setningseksternt identifisert, mens det perfekteive hjelpeverbet er gjenfinnbart gjennom det verbale partisippet. De semantiske vilkårene kan altså ikke forklare hvorfor denne ellipsen er uakseptabel. Årsaken er snarere av strukturell art. Som vist genereres objektet først i VP, der en kongruensrelasjon etableres mellom de uvaluerte kongruenstrekkene i v og i det VP-interne objektet. Objektet flytter deretter til den ytre posisjonen (spes,vP), og videre med A'-flytting direkte til (spes,CP), uten å involvere noen mellomliggende posisjoner. T er en sonde som søker etter, og finner, subjektet i (spes,vP), og slik blir trekkene i T

Figur 2:

— = trekkarving

- - - = kongruens mellom *sonde* (probe) og *mål* (goal)

og dermed også C valuert. På parallelt vis som i de subjektinitiale tilfellene er det slik at den kongruensrelasjonen som etableres mellom subjekt og verb, involverer posisjonene T, C og (spes,TP). Imidlertid hører objektet til et annet kongruenssystem. Objektet får sine kongruenstrekk valuert inne i vP. Det tematiserte objektet i (spes,CP) er med andre ord ikke del av den samme kongruensgruppen som resten av C-T-komplekset, og konsekvensen av dette er at bare (spes,CP) kan være urealisert, ikke hele C-T-komplekset. Jeg hevder altså at denne ellipsetypen er umulig fordi (spes,CP) ikke er inkludert i det samme kongruenssystemet som de andre elementene i C-T-komplekset.

Mer overordnet ser det ut til at den strukturelle mekanismen som er ansvarlig for diskursellipse i venstreperiferien, angriper strukturen fra toppen av, dvs. (spes,CP). Den tillater utelatelse av det strukturelt høyeste elementet (topic drop), men dersom dette elementet er realisert, så er det ikke akseptert å utelate neste konstituent i strukturen. Videre har vi sett at så lenge ellipsemekanismen møter konstituenten som tilhører samme kongruensrelasjon, så er ellipse mulig. Så snart mekanismen møter et element som tilhører en annen kongruens-

relasjon, er ellipse derimot ikke lenger lisensiert. Bare én bolk av kongruerende elementer, dvs. elementer som er del av samme kongruensrelasjon, kan stå urealisert samtidig. I setninger der et objekt er tematisert i (spes,CP), forårsaker dette objektet et brudd i kongruenskjeden, og konsekvensen er at bare dette objektet kan være urealisert. Grensen for mulig ellipse trekkes da mellom (spes,CP) og C. I subjektinitialer tilfeller er det derimot slik at kongruensdomenet også omfatter (spes,CP), dvs. hele CP og hele TP, ettersom subjektet og det finitte hjelpeverbet fyller alle de relevante posisjonene. Dermed trekkes grensen for mulig ellipse lengre ned, under C-posisjonen.²⁵ Prinsippet *Ellipse ved kongruens* favner disse strukturelle restriksjonene. I tillegg har vi sett at diskursellipser må oppfylle semantiske identitetsvilkår, dvs. at den fullstendige betydningen til ellipsen må være gjenfinnbar.

4 Konklusjon

I denne artikkelen har jeg foreslått en analyse av et fremtredende trekk i norsk spontantale, nemlig det som kalles diskursellipse, og nærmere bestemt ellipser i C-domenet. To hovedspørsmål har blitt utforsket. På den ene siden har jeg diskutert den syntaktiske strukturen til disse konstruksjonene, og på den andre de semantiske og strukturelle mekanismene som styrer lisensieringen av ellipsene. Jeg har argumentert for at diskursellipser av typen vi så i (1)-(3), er syntaktisk fullstendige setninger, og at forskjellen mellom en ellipse og en ikke-ellipse ikke er av strukturell art, men at forskjellen snarere gjelder den fonologiske realiseringen av den underliggende strukturen. Selv om den realiserte strengen ser forkortet ut, så er ikke den syntaktiske strukturen trunkert. Dette argumentet utgjør et avgjørende vilkår for den videre analysen av lisensieringsrestriksjoner for diskursellipse. Uten et aktivt C-domene ville de strukturelle restriksjonene som er nedfelt i prinsippet *Ellipse ved kongruens*, vært umulig å forklare. Det har også blitt understreket at en rent strukturell forklaring av lisensiering ikke er tilstrekkelig. Tema/fokus-skillen (TOP/FOC) viser helt eksplisitt at stille elementer må være semantisk identifiserte, i pakt med prinsippet om gjenfinnbarhet.

Innledningsvis slo jeg fast at diskursellipser ser ut til å bryte med standardgeneraliseringer om norsk, slik som V2 og subjektskravet. Likevel er disse eksemplene frekvente, og viktigere, vi har sett at de adlyder spesifikke

25. Man kunne også hevde at grensen for mulig ellipse skulle trekkes nedenfor T-domenet, men jeg vil argumentere for at dette ikke er korrekt. Se Nygård (2013) for utdypende argumentasjon for dette standpunktet.

strukturelle og semantiske krav. Diskursellipser er ikke performansestyrte, tilfeldige utelatelser. Når man skal gjøre rede for hvilke typer språklig variasjon som finnes i det nordiske språkområdet, så bør denne typen ikke-geografisk, registerrelatert variasjon derfor inkluderes i det empiriske grunnlaget.

Litteraturliste

- Albrecht, Lobke 2010: *The Syntactic Licensing of Ellipsis*. Amsterdam & New York: John Benjamins.
- Borer, Hagit 2005: *Structuring Sense* (vol I & II). Oxford: Oxford University Press.
- Cardinaletti, Anna 1990: Subject/object asymmetries in German null-topic constructions and the status of spec CP. Mascarò, J. & M. Nespor (red.): *Grammar in Progress*. Dordrecht: Foris Publications, 75–84.
- Chomsky, Noam 1964: *Current issues in linguistic theory*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, Noam 1981: Markedness and Core Grammar. Belletti, A., L. Brandi & L. Rizzi (red.): *Theory of Markedness in Generative Grammar. Proceedings of the 1979 GLOW Conference*. Pisa: Scuola normale superior di Pisa, 123–146.
- Chomsky, Noam 1995: *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Chomsky, Noam 2002: *On Nature and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, Noam 2007: Approaching UG From Below. Sauerland, U. & H.M. Gärtner (red.): *Interfaces + Recursion = Language?*. New York: Mouton de Gruyter, 1–29.
- Chomsky, Noam 2008: On Phases. Freidin, R., C. Peregrín Otero & M.L. Zubizarreta (red.): *Foundational Issues in Linguistic Theory. Essays in Honor of Jean-Roger Vergnaud*. Cambridge, MA: MIT Press, 133–166.
- Crystal, David 2008: *Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th edition). Oxford: Blackwell Publishing.
- Engdahl, Elisabet 2012: Optional expletive subjects in Swedish. *Nordic Journal of Linguistics* 35, 99–144.
- Fitzpatrick, Justin M. 2006: Deletion through movement. *Natural Language & Linguistic Theory* 24, 399–431.
- Haegeman, Liliane & Tabea Ihsane 2001: Adult Null Subjects in the non-*pro*-drop Languages: Two Diary Dialects. *Language Acquisition* 9(4), 329–346.

- Haegeman, Liliane & Jacqueline Guéron 1999: *English Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Halle, Morris & Alec Marantz 1993: Distributed Morphology and the Pieces of Inflection. Hale, K. & S.J. Keyser (red.): *The View from Building 20*. Cambridge: MIT Press, 111–176.
- Hanssen, Eskil et al. 1978: *Oslomål. Prosjektbeskrivelse og syntaktisk analyse av oslomål med henblikk på sosiale skilnader* (Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS), skrift nr. 6). Oslo: Novus forlag.
- Harley Heidi & Rolf Noyer 1999: Distributed Morphology. *GLOT International* 4 (4), 3–9.
- Huang, C.-T. James 1984: On the Distribution and Reference of Empty Pronouns. *Linguistic Inquiry* 15, 531–574.
- Leech, Geoffrey 2000: Same grammar or different grammar? Contrasting approaches to the grammar of spoken English discourse. Sarangi, S. & M. Coulthard (red.): *Discourse and Social Life*. Cornwall: Longman. 48–65.
- McShane, Marjorie 2005: *A Theory of Ellipsis*. Oxford: Oxford University Press.
- Merchant, Jason 2001: *The syntax of silence: Sluicing, islands, and the theory of ellipsis*. Oxford: Oxford University Press.
- Merchant, Jason 2004: Fragments and ellipsis. *Linguistics and Philosophy* 27 (6), 661–738.
- Merchant, Jason 2012: Ellipsis: A survey of analytical approaches. Manuscript for T. Kiss & A. Alexiadou (red.): *An international handbook of contemporary syntactic research*. Tilgjengelig fra: <http://home.uchicago.edu/~merchant/pubs/merchant.ellipsis.pdf> [Nedlastet 18. september 2015].
- Miller, Jim & Regina Weinert 2009: *Spontaneous Spoken Language. Syntax and Discourse*. New York: Oxford University Press.
- Mörnsjö, Maria 2002: *V1 Declaratives in Spoken Swedish*. Doctoral dissertation, Lund University.
- Napoli, Donna Jo 1982: Initial Material Deletion. *Glossa* 16, 85–111.
- Nygård, Mari 2013: *Discourse ellipsis in spontaneously spoken Norwegian. Clausal architecture and licensing conditions*. Upublisert doktorgradsavhandling, NTNU.
- Radford, Andrew 2004: *Minimalist syntax: exploring the structure of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reinhart, Tanya 1981: Pragmatics and linguistics. An analysis of sentence topics. *Philosophica* 27, 53–94.

- Richards, Marc D. 2007: On Feature Inheritance: An Argument from the Phase Impenetrability Condition. *Linguistic Inquiry* 38 (3), 563–572.
- Rizzi, Luigi 1986: Null Objects in Italian and the Theory of pro. *Linguistic Inquiry* 17 (3), 501–557.
- Rizzi, Luigi 1997: The Fine Structure of the Left Periphery. Haegeman, L. (red.): *Elements of Grammar. A Handbook in Generative Syntax*. Dordrecht: Kluwer, 281–337.
- Sigurðsson, Halldor Á. 1989: *Verbal Syntax and Case in Icelandic*. Doctoral dissertation, Lund University.
- Sigurðsson, Halldor Á. & Joan Maling 2010: The Empty Left Edge Condition. Putnam, M. (red.): *Exploring Crash-Proof Grammars*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 57–84.
- Sigurðsson, Halldor Á. 2011: Conditions on argument drop. *Linguistic Inquiry* 42, 267–304.
- Travis, Lisa 1984: *Parameters and Effects of Word Order Variation*. Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology.
- Áfarli, Tor A. 2007: Do Verbs have Argument Structure?. Reuland, E., T. Bhattacharya & G. Spathas (red.): *Argument Structure*. Amsterdam: Benjamins, 1–16.
- Áfarli, Tor A. & Kristin M. Eide (2003): *Norsk generativ syntaks*. Oslo: Novus.

Korpus

Norsk talespråkkorpus – Oslodelen, Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. <http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>

Johannessen, Janne Bondi, Joel Priestley, Kristin Hagen, Tor Anders Áfarli & Øystein Alexander Vangsnes 2009: The Nordic Dialect Corpus – an Advanced Research Tool. Jokinen, Kristiina & Eckhard Bick (red.): *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NODALIDA 2009*. NEALT Proceedings Series Volume 4.

Summary

The topic for this article is discourse ellipses in spoken Norwegian. These are sentences where one or several constituents are phonologically unrealized. In particular, topicalized subjects and object, but also auxiliaries, typically undergo ellipsis. I present a syntactic analysis of these constructions. More specifically,

I discuss (i) whether the ellipses give rise to full-fledged sentence structures, and (ii) to what syntactic and semantic licensing restrictions that govern them. I argue that Norwegian discourse ellipses are licensed by both semantic recoverability conditions and syntactic restrictions based on agreement relations in the C-T domain.

Mari Nygård
NTNU, Fakultet for lærer- og tolkeutdanning
7491 Trondheim
mari.nygard@ntnu.no

Språkhandlingar og språkhandlingsverb

Ein semantisk analyse av nokre direktive språkhandlingsverb i norsk og engelsk

Av Tor Arne Haugen og Kjetil Myskja

Det primære målet med denne artikkelen er å analysere tydingsinnhaldet i ein del sentrale direktive språkhandlingsverb i norsk, med eit sideblikk til engelsk. Eit viktig utgangspunkt er såleis at tyding er mogleg å eksplisitering, og vi nyttar det semantiske metaspråket *Natural Semantic Metalanguage* (NSM) i eit forsøk på å eksplisitering metaspråkelege representasjonar av dei semantiske strukturane. Det blir argumentert for at eit slikt metaspråk kan vera eit godt verktøy både for å få fram semantiske skilnader i einskildspråk og mellom ulike språk. I tillegg blir tilhøvet mellom språkhandlingar og språkhandlingsverb problematisert.

1 Innleiing

Språkhandlingar og språkhandlingsverb har vore eit viktig fokus i språkfilosofi og pragmatikk i alle fall sidan Austin (1962). Språkhandlingsverb er verb som beskriv handlingar ein kan utføra gjennom språket, dvs. gjennom å seia noko, og vi skal her taka for oss språkhandlingsverb som beskriv det Searle (1979: 13) kallar direktive språkhandlingar, dvs. språkhandlingar som søker å få mottakaren til å utføra ei handling, slik som *be*, *kreve* og *oppfordre*. I den språkfilosofiske tilnærminga har ein naturleg nok vore mest oppteken av det som er mogleg å gjera med språk generelt, og ikkje av å beskriva tydinga til språkhandlingsverb i einskildspråk (jf. Searle 1969: 4; Wierzbicka 1987: 8). Searle (1969) skriv at: «We all know in one important sense what ‘cause’, ‘intend’, and ‘mean’ mean, but it is not easy to *state* exactly what they mean» (s. 14, uth. i original). Det er nett dette sistnemnde ein set seg føre i semantiske analysar med metaspråket *Natural semantic metalanguage* (NSM), sjå Goddard (2008, 2011); Goddard & Wierzbicka (1994, 2002, 2014); Wierzbicka (1972, 1996): Ein søker å beskriva tydinga til det enkelte verbet så eksplisitt som råd,

og til dette formålet nyttar ein eit restriktivt metaspråk beståande av om lag 60 semantiske grunneiningar.

Norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane er identifiserte i Haugen (2016), der dei einskilde grunneiningane òg blir diskuterte i høve til tidlegare identifiserte danske (Levisen 2012) og svenske (Goddard & Karlsson 2008) grunneiningar. I analysane her skal vi nytta bokmålssekspontane som grunnlag (sjå tabell 1), sidan det norske bruksmaterialet som blir analysert, er henta frå Leksikografisk bokmålskorpus (LBK). Eit anna mål med artikkelen er dermed å visa at NSM er eit godt verktøy for semantiske analysar også av norsk, og at metaspråket mogleggjer presise samanlikningar både mellom ulike ord og mellom ulike språk. For å visa det siste skal vi gjera samanlikningar med språkhandlingsverb i engelsk.

Det er særleg tre viktige prinsipp som ligg til grunn for NSM: (i) semantiske eksplikasjonar blir gjevne i form av reduktive parafraser der ein så langt som råd nyttar grunneiningar som (i alle fall til no) har vist seg umoglege å definera utan sirkularitet, (ii) grunneiningane er henta frå naturlege språk, slik at metaspråket er ei restriktiv miniatgave av eit naturleg språk, og (iii) ein søker semantiske grunneiningar som det finst uttrykk for, i form av ord, morfem eller frasar, i alle naturlege språk.

Det er på ingen måte semje om at det i det heile er mogleg å eksplisera semantiske strukturar, slik ein freistar i NSM. Innvendingar av denne typen er vanlege både frå formelle semantikarar og kognitive semantikarar, om enn på ulike grunnlag. Riemer (2006: 352) skriv at «it is not obvious that the task of understanding meaning – presumably the central task of semantic theory – should be identified so completely with that of providing explanatory definitions of individual words». Det er ikkje vanskeleg å vera samd med Riemer i dette, men det tyder ikkje at det å definera tydinga til ord og konstruksjonar ikkje er ein viktig del av semantiske analysar, noko Riemer heller ikkje er usamd i. Fodor et al. (1980: 268) skriv på den andre sida at «[i]t may well be that definition plays no serious role in theories of language and the world», og dei argumenterer for ein idé om at morfemisk enkle einingar er knytte til medfødde konsept som ikkje har nokon indre struktur, og som dermed heller ikkje lèt seg definera. Fodor (1998, 2008) har seinare forlate dei mest radikale hypotesane om medfødde konsept (jf. òg Laurence & Margolis 2015), men dette er likevel eit slående eksempel på det som etter vårt syn er ei undervurdering av den betydninga konvensjonelle kategoriar spelar i semantiske strukturar. Tydingsinnhaldet knytt til ord (også innanfor same tyd-

ingsområde) varierer mellom ulike språk, noko vi òg skal sjå døme på i analysane vi presenterer her, jf. også Wierzbicka (1996: 256). I likskap med Wierzbicka meiner vi òg at det er nyttig å freista å eksplisera tyding. Det er ikkje dermed sagt at eksplikasjonar av typen vi finn i NSM, er representasjonar av nevrologisk eller psykologisk art; det vi kan seia, er at eksplikasjonane gjev oss eksplisitte *metaspråklege representasjonar* av ulike komponentar i den semantiske strukturen.

Vidare er det utvilsamt problematisk å finna fram til representasjonar som dekker all bruk av eit bestemt ord, noko som er eit viktig grunnlag for Geerarts' (2010: 127ff) kritikk av NSM, ein kritikk som har sitt utgangspunkt i kognitiv lingvistik. Som også Wierzbicka (1996: 240) argumenterer for, er det etter vårt syn likevel eit lite fruktbart utgangspunkt for semantisk forskning å rekna med a priori at semantiske strukturar ikkje er moglege å definera. Eksplikasjonsanalysar i eit avgrensa metaspråk gjev etter vår meining eit betre grunnlag for å diskutera både ulike brukstilfelle av einskilde ord i ulike kontekstar og ikkje minst skilnader mellom ord innanfor same tydingsområde, enn ein ville ha utan presise eksplikasjonar. Som vi skal sjå når vi kjem til dei konkrete eksplikasjonane i del 4, er NSM godt eigna til å analysera delvis overlappende semantiske strukturar, og sjølv om eksplikasjonane ikkje dekker all bruk av eit bestemt ord, kan ein gjennom korpusstudiar av faktisk bruk syta for at eksplikasjonane dekker den mest typiske bruken.

Etter vårt syn har semantisk analyse alltid eit tolkande aspekt, og gjennom definisjonar blir desse tolkingane eksplisitte og lettare gjenstand for kritisk gransking; gjennom eksplikasjonane trer dei ulike komponentane i den semantiske strukturen tydelegare fram, og definisjonsforsøka har såleis òg stor praktisk verdi i sjølve analysen. For ein meir detaljert diskusjon av det vitskaps-teoretiske grunnlaget til NSM viser vi til Haugen (2016).

Dei semantiske grunneiningane ein opererer med i NSM, er identifiserte ved prøving og feiling gjennom mange år, og inventaret av einingar har gått gjennom mange revisjonar, jf. Goddard (2011: kap. 12). Ein skal vera varsam med å fastslå at dei semantiske grunneiningane er universelle; dei er identifiserte i over 30 språk frå ulike språkfamiliar (Goddard & Wierzbicka 2014a, 2014b), men dette er sjølv sagt eit for lite grunnlag til at ein kan seia noko sikkert om dette. Det som likevel er klart, er at ein har eit godt grunnlag for å samanlikna semantiske strukturar mellom dei språka der ein har identifisert einingane, og eit metaspråk av denne typen er òg eit godt verktøy for å analysera tydingsinnhald i einskildspråk.

Nomen	JEG, DU, NOEN (PERSON), NOE~TING, ¹ FOLK, KROPP
Relasjonelle nomen	TYPE, DEL
Determinativ	DENNE, DEN SAMME, ANNEN
Kvantorar	ÉN, TO, MYE~MANGE, LITE~LITT~FÅ, NOEN, ALL
Evaluerande adjektiv	GOD~BRA, FÆL~ILLE~VOND
Beskrivande adjektiv	STOR, LITEN
Mentale predikat	TENKE, VITE~KJENNE, VILLE HA~VILLE, FØLE, SE, HØRE
Tale	SI, ORD, SANN
Handlingar, hendingar, rørsle, kontakt	GJØRE, HENDE~SKJE, RØRE SEG, RØRE (VED)
Plassering, eksistens, spesifisering, tilhørsle	VÆRE (ET STED), DET ER~DET FINNES, VÆRE (NOEN/NOE), VÆRE (NOENS)
Liv, død	LEVE, DØ
Tid	NÅR~TID~TIDSPUNKT~GANG, NÅ, FØR, ETTER, LENGE, EI KORT STUND, EI STUND, ØYEBLIKK
Rom	DER~HVOR~STED, HER, OVER, UNDER, LANGT~LANGT UNNA, NÆR, SIDE, INNI
Logiske konsept	IKKE, KANSKJE, KAN, FORDI~PÅ GRUNN AV, HVIS
Forsterkarar	VELDIG, MER~FLERE~TIL
Likskap	SOM~SLIK SOM~MÅTE

Tabell 1: Semantiske grunneiningar, eksponentar i bokmål (Haugen 2016).

Goddard & Wierzbicka (2014b: kap. 7) peikar på eit problem med mange studiar av språkhandlingar og språkhandlingsverb, nemleg at ein i interspråklege studiar i for stor grad legg engelske kategoriar til grunn som «nøytrale» kategoriar i analysane. Ein handsamar t.d. engelske språkhandlingsverb (eller nominaliseringane deira) både som verb i einskildspråket engelsk og som namn på universelle språkhandlingar. Dette problemet skal vi taka for oss i del 2. I del 3 diskuterer vi dei ulike tydingskomponentane til språkhandlingsverb generelt og direktive verb spesielt, med vekt på eksplikasjonsmalane (*templates*) ein nyttar i NSM, før vi presenterer analysane av dei norske verba i del 4. I del 5 gjer vi nokre samanlikningar med engelske språkhandlingsverb, før vi summerer opp og konkluderer i del 6.

2 Språkhandlingar versus språkhandlingsverb

Som nemnt i innleiinga har ein i den språkfilosofiske tradisjonen vore mest oppteken av språkhandlingar generelt snarare enn språkhandlingsverb i einskildspråk, noko som følgjer naturleg av at språkfilosofiens fokus er kva som er

1. Einingar med «-» er såkalla alloleksar, dvs. kontekstuelle variantar av den same grunneininga, sjå t.d. Goddard & Wierzbicka (2014a).

mogleg med språk i det heile. Samstundes har språkfilosofiske tilnærmingar til språkhandlingar, med Austin (1962) og Searle (1969, 1979) som pionerane, eit angloamerikansk utgangspunkt, og ein har gjerne nytta engelske språkhandlingsverb og nominaliseringar av slike som namn på «universelle språkhandlingar». Searle (1969: 66) opererer til dømes med *request*, *assert*, *question*, *thank*, *advise*, *warn*, *greet* og *congratulate* som namn på typar av språkhandlingar. Det same kan seiast om mange seinare tilnærmingar til språkhandlingar. Sadock (2006) skriv at det kan henda er overraskande at etnografiske studium og diskursanalysar ikkje har spelt noka viktig rolle for språkhandlingsteori, men at det likevel er slik. Også i Huang (2014) si framstilling blir engelske kategoriar nytta som om dei er merkelappar for allmenne fenomen. Han seier rett nok at mange språkhandlingar, og då særleg institusjonaliserte språkhandlingar, er kulturspesifikke, men utgangspunktet for diskusjonen er like fullt i kva grad språkhandlingar i andre kulturar svarar til engelske merkelappar som t.d. *promise* (jf. Huang 2014: 151). Dette blir òg tydeleg når han slår fast at nyare forskning har vist at

there is indeed an extensive cross-linguistic/cross-cultural variation in directness/indirectness in the expression of speech acts, especially in that of FTAs [face-threatening acts] such as apologies, complaints, and requests, and that these differences are generally associated with the different means that different languages utilize to realize speech acts (Huang 2014: 160).

Måten dei blir utførte på, kan altså variera, men det blir ikkje problematisert i kva grad kategoriar som *request* og *complaint* er gyldige på tvers av språk.

Searle (1979: ix) understrekar at ein ikkje må blanda språkhandlingsverb i einskildspråk med generelle språkhandlingar, og han grunngjev dette m.a. med at mange språkhandlingsverb kan nyttast til å utføra mange typar av språkhandlingar. I tillegg meiner han at verb som t.d. *announce*, *hint* og *insinuate* ikkje er å sjå som namn på språkhandlingar, men snarare beskriv ulike måtar å utføra ulike typar av språkhandlingar på. Searle gjev ikkje noko døme på dette, men å *hint*a om noko kan t.d. både vera eit trugsmål og ein lovnad, og *hint*a beskriv ein implisitt måte å utføra ei slik språkhandling på. Ifølgje Searle (1979: ix) er det å blanda saman språkhandlingsverb og språkhandlingar «the single most common mistake in speech act theory», og han argumenterer for at språkhandlingar er:

natural conceptual kinds, and we should no more suppose that our ordinary language verbs carve the conceptual field of illocutions at its semantic joints than we would suppose that our ordinary language expressions for naming and describing plants and animals correspond exactly to the natural biological kinds (Searle 1979: ix–x).

Å sjå språkhandlingar som universelle og naturlege storleikar har vorte kritisert av forskarar innanfor NSM (jf. Goddard 2011: kap. 5; Goddard & Wierzbicka 2014b: kap. 7; Wierzbicka 1987, 2003), og etter vårt syn med god grunn: «Concepts such as ‘promise’, ‘thank’, ‘apologize’ or ‘cancel’ derive from English and reflect the point of view of a native speaker of English. They are not language-independent and culture-independent theoretical tools» (Wierzbicka 1987: 10).

Som vi skal sjå i del 4 og 5, er det òg slik at ulike språk deler opp det Wierzbicka (1987: 10) kallar «the universe of speech acts» på ulike måtar, og dermed blir det problematisk å nytta engelske verb som språknøytrale merkelappar på ulike språkhandlingar: «To decompose the verb *order* into its semantic components is the same thing as to analyse the illocutionary force of the speech act ‘order’ (pace Searle 1979)» (Wierzbicka 2003: 202). Med andre ord kan ein ikkje skilja mellom ei beskriving av det engelske verbet *order* og ei beskriving av den språkhandlinga dette verbet beskriv; dette er eitt og det same, og det siste er ikkje meir universelt enn det første. Dette tyder likevel ikkje at ein ikkje kan operera med typar av språkhandlingar som er uavhengige av språkhandlingsverb i einskildspråk; det problematiske er å *definera* typar av språkhandlingar med grunnlag i språkspesifikke verb. For å unngå dette treng vi eit semantisk metaspråk av den typen NSM stiller til rådvelde.

Lat oss, som eit eksempel, taka for oss Searles (1969: kap. 3) klassiske analyse av språkhandlinga ‘promise’, der det ikkje alltid er lett å sjå skilnaden mellom denne og det engelske verbet *promise*. Tydelegast kjem skilnaden fram når Searle hevdar at verbet *promise* kan nyttast i ei ytring utan at ein utfører språkhandlinga ‘promise’. Dersom ein t.d. seier til ein lat student at «If you don’t hand in your paper in time I promise you I will give you a failing grade in the course», har ein ifølgje Searle ikkje utført språkhandlinga ‘promise’, men snarare språkhandlinga ‘warning’ eller moglegvis ‘threat’. Det som skjer her, er etter vårt syn at den ytringa ein rapporterer om, betre kan beskrivast med den konvensjonelle tydinga til det engelske verbet *warn* (eller *threaten*) enn med tydinga til verbet *promise*. Det er ingen grunn til å skilja mellom ei beskriving av tydingsinnhaldet til verbet *promise* og ei beskriving av språkhandlinga ‘promise’.

Searle søker òg å avgrensa språkhandlinga ‘promise’ ved å nemna andre liknande språkhandlingar. Vi har med andre ord eit tilfelle av det Wierzbicka (1987) kallar å *alludera til tyding* heller enn å eksplisera tydinga. Etter vårt syn må ein avgrensa ulike typar av (generelle) språkhandlingar frå kvarandre gjennom andre middel enn å kontrastera dei mot andre språkspesifikke språkhandlingsverb (eller nominaliseringar av slike). Dersom vi søker å avgrensa ein type språkhandling, som t.d. ‘promise’, gjennom termar for andre nærskylde språkhandlingar, endar vi snart opp i ein infinitt regress som berre kan unngåast dersom vi har eit metaspråk med semantiske grunneiningar som vi ikkje definerer. Ifølgje Searle (1969: 60) er det essensielle trekket ved språkhandlinga ‘promise’ at talaren «S intends that the utterance of T will place him under an obligation to do A». Denne tydingskomponenten er sjølvsagt heilt avhengig av korleis vi skal forstå *obligation*, som både er spesifikt engelsk, og som er eit omgrep som er minst like komplekst som *promise*, jf. Goddard (2011: 137). Andre døme på dette problemet har vi når Searle (1969: 66) analyserer ein viktig komponent i *question* som «an attempt to elicit [...] information», eller ein viktig komponent i *thank* som «an expression of gratitude or appreciation».

Med engelske eksponentar for dei semantiske grunneiningane i NSM foreslår Goddard & Wierzbicka (2014b: 166) derimot at det engelske verbet *promise* kan eksplikerast slik:

- (1) *X promised Y (to do A) at that time.*
- a. someone X said something to someone else Y at that time
this someone wanted something to happen because of it
 - b. this someone said something like this:
«I want you to know that I will do this (A) after this time
I want you to know that I think about it like this: ‘I can’t not do it,
if I don’t do it, this will be very bad’»
 - c. this someone said it like someone can say something like this to someone else
when this someone thinks like this:
«I know that this someone wants me to do this
I know that this someone can think that I won’t do it
I don’t want this someone to think like this»

Vi skal koma tilbake til fleire detaljar og tilhøvet mellom dei ulike komponentane (markerte med små bokstavar) i eksplikasjonen i neste del. I første omgang er det viktigaste poenget at eksplikasjonen utelukkande inneheld semantiske grunneiningar, med unntak av språkspesifikke grammatiske ord som *at* og *to*. Måten denne grammatiske informasjonen blir uttrykt på, vil

variera frå språk til språk. Elles er det berre engelske eksponentar for dei 65 einingane frå tabell 1 som er med, og vi oppnår såleis ein analyse der dei ulike tydingskomponentane er eksplisitt gjevne i eit metaspråk av enkle termar, som det finst eksponentar for i ei rekkje språk frå ulike språkfamiliar.

Vi observerer at heller ikkje eksplikasjonen i (1) dekkjer den bruken av verbet *promise* som Searle (1969) problematiserte (jf. ovanfor), der verbet blir brukt i ei ytring der ein set fram ei åtvaring eller eit trugsmål, og vi ser òg at det er den tredje lina i komponent (c) i eksplikasjonen som er problemet: Når vi lovar noko, er det vanlegvis slik at det vi lovar bort, er noko vi går ut ifrå at den vi lovar det til, ønskjer. Resultatet av dei to analysane ser ut til å vera at beskrivinga av den typiske språkhandlinga 'promise' fell saman med beskrivinga av det konvensjonelle innhaldet til verbet *promise*. Det er difor grunn til å stilla spørsmål ved skiljet mellom dei typane av språkhandlingar som ein viser til gjennom merkelappar som *request*, *assert*, *question*, *thank*, *advise*, *warn*, *greet* og *congratulate*, og innhaldet til desse verba i engelsk.

Likevel er det, som vi var inne på over, ikkje nødvendig å hella ut barnet med badevatnet. Ein kan godt operera med meir generelle typar av språkhandlingar, som direktiv og kommissiv (Searle 1979), men det vil då vera ein stor fordel om ein kan definera desse gjennom eit nøyte avgrensa semantisk metaspråk av den typen NSM stiller til rådvelde.

3 Tydingskomponentar og eksplikasjonsmal

Fokuset i denne undersøkinga er det Searle (1979: 13) kallar direktive språkhandlingar, og med utgangspunkt i eksplikasjonsmalen som blir foreslegen av Goddard & Wierzbicka (2014: kap. 7), kan vi, med norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane, seia at mange av verba som blir handsama under merkelappen «direktive», har følgjande felles tydingskomponentar:

- (2) noen X sa noe til noen annen Y på det tidspunktet
 X ville at noe skulle skje på grunn av det
 X sa noe slikt som dette:
 «jeg vil at du gjør dette (A)»

Variablane i eksplikasjonen står høvesvis for sendaren det blir rapportert om (X), mottakaren (Y), og den handlinga talaren ville at mottakaren skulle utføra (A), og saman med den semantiske grunneininga SAY er desse komponentane kjernen i eksplikasjonar av direktive verb; det sentrale er at sendaren, gjennom

å seia noko, freistar å få mottakaren til å gjera noko. Engelske verb som *order*, *tell* og *ask* og norske verb som *be*, *krevja* og *beordra* vil alle falla inn under eksplikasjonen i (2), som dermed kan nyttast som definisjon på ein type av språkhandlingar som er meir generell enn dei språkhandlingane som blir beskrivne av dei einskilte verba.

For å kunna seia noko om kva som skil ulike verb av denne typen frå kvarandre, må ein sjølvsagt bygga ut eksplikasjonane, og Goddard & Wierzbicka (2014b: 160) foreslår følgjande generelle eksplikasjonsmal for språkhandlingsverb, her gjengjeven med norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane:

- (3) *noen X* ___ *noen Y* (t.d. *beordra*, *foreslo*, *spurte*, *unnskylda*, ...)
a. noen X sa noe til noen annen Y på det tidspunktet	LESIKO-SYNTAKTISK
(denne noen ville at noe skulle skje på grunn av dette)	RAMME
b. denne noen sa noe slikt som dette:	DIKTUM
« ___ »	
c. denne noen sa det slik som noen kan si noe slikt som dette	TILSYNELATANDE
til noen annen når denne noen tenker slik som dette:	MENTAL TILSTAND
« ___ »	

Goddard (2010: 469) definerer ein eksplikasjonsmal (*semantic template*) som «a structured set of component types shared by words of a particular semantic class—often applicable across many languages». Lat oss sjå nærare på dei ulike komponentane i eksplikasjonsmalen i (3).

Den første komponenten er den leksiko-syntaktiske ramma. Denne er knytt til den semantiske grunneininga SAY, som er den sentrale eininga i alle eksplikasjonar av språkhandlingsverb. Det er ein viktig hypotese at grunneiningane også har visse kombinatoriske moglegheiter som òg er felles for ulike språk. For eininga SAY reknar Goddard & Wierzbicka (2014b: 159) med følgjande rammer:

(4) I SAY: « ___ »	[performative frame]
someone SAYS: « ___ »	[direct speech frame]
someone SAYS something	[minimal frame]
someone SAYS something to someone	[addressee frame]
someone SAYS something about something/someone else	[locutionary topic frame]
someone SAYS (some) words to someone else	[directed words frame]
someone SAYS something (not) with words	[verbal means frame]

For direktive språkhandlingsverb er det mottakarramma (addressee frame) som blir nytta ved deskriptiv bruk av verba, for performativ bruk er det den performative ramma.

Den andre komponenten, (b) i (3), er det som blir kalla *diktum* (frå latin: 'det som blir sagt'), og som inneheld budskapet til sendaren. Eit viktig poeng her er at dette blir formulert i første person. Det intensjonelle innhaldet i budskapet knytt til eit språkhandlingsverb har eit førstepersonsperspektiv som ikkje kan reduserast til eit tredjepersonsperspektiv; det subjektive kan ikkje reduserast til noko objektivt, og Wierzbicka (2003: 162ff) argumenterer for at rapportar om språkhandlingar, dvs. deskriptiv bruk av språkhandlingsverb, er meir kompleks enn performativ bruk. I dette ligg det at indirekte tale er meir kompleks enn direkte tale: «To describe the meaning of illocutionary forces in a third-person format is tantamount to deriving direct discourse from indirect discourse» (Wierzbicka 2003: 163). Tak følgjande eksempel:

- (5) a. Eg utfordrar deg til duell!
b. Han sa at han utfordra meg til duell.

Sidan ytringa i (5b) er ein rapport om ytringa i (5a), er argumentet at ytringa i (5a) er ein komponent i ytringa i (5b), og dermed mindre kompleks.

Vi har allereie sett eit døme på ein eksplikasjon av eit språkhandlingsverb i deskriptiv bruk, nemleg *promise* i (1). Vi kan no kontrastera denne eksplikasjonen med ein eksplikasjon av performativ bruk av det same verbet (Goddard & Wierzbicka 2014b: 166):

- (6) *I promise to do A.*
a. I say this to you now:
 «I want you to know that I will do this (A) after this time
 I think about it like this: I can't not do it,
 if I don't do it, this will be very bad»
b. I know that you want me to do this
c. I know that you can think that I won't do it
d. I don't want you to think like this

Som kjent er performativ bruk avhengig av at subjektet er i 1. person, og at verbalet er i presens. For å letta samanlikninga med eksplikasjonen av den deskriptive bruken har vi nytta tilsvarande bokstavar for dei ulike komponentane som i (1). Til skilnad frå den deskriptive bruken av verbet manglar den performative bruken den rapporterende leksiko-syntaktiske ramma. Ved performativ

bruk blir diktumet og haldninga til talaren direkte kommunisert på ytringstidspunktet.

Dette fører oss over til den siste komponenten, (c), som i eksplikasjonen av den deskriptive bruken av verbet i (1) beskriv den haldninga som ein går ut frå at sendaren har, og som det blir rapportert om. Ved performativ bruk blir også haldninga uttrykt der og då. Handlingskomponenten er svært viktig for å eksplisera skilnader mellom ulike språkhandlingsverb. Mange direktive språkhandlingsverb skil seg t.d. frå kvarandre særleg gjennom den haldninga som blir tilskriven sendaren det blir rapportert om. Dette skal vi koma tilbake til i neste del. Eit viktig spørsmål vi må gå inn på først, er korleis det i det heile er mogleg å beskriva andres subjektive mentale tilstandar og haldningar.

Når vi utfører språkhandlingar, er det subjektive ønske og haldningar som kjem til uttrykk, og spørsmålet blir då korleis vi kan beskriva noko som i siste instans berre finst inne i hovudet til den enkelte. Med andre ord: Korleis kan vi beskriva andres sinn? Vi kan ikkje vita sikkert kva for haldningar talarar som nyttar bestemte språkhandlingar, faktisk har, og det er heller ikkje dei faktiske haldningane som er viktige for den semantiske beskrivinga:

Semantics is not concerned with people's 'real' (as opposed to conveyed) intentions and assumptions. The task of speech-act analysis consists in modelling in explicit and verifiable formulae the attitudes that people convey in speech by conventional linguistic means [...] The task of semantics in general consists in modelling in explicit and verifiable formulae the meanings which people convey in speech (again, by conventional linguistic means). (Wierzbicka 2003: 165)

Som nemnt i innleiinga er det ikkje alle semantikarar som meiner det er semantikkens oppgåve å seia noko om intensjonelt innhald, men dersom ein vil beskriva språkhandlingsverb, kjem ein ikkje utanom dette. Også språkhandlingsverb er knytte til konvensjonelt tydingsinnhald, og det er dette vi skal freista å eksplisera. Sjølv om Searle (1969) har eit anna syn på tilhøvet mellom språkhandlingar og språkhandlingsverb enn Wierzbicka, gjer han mykje av det same poenget som Wierzbicka i sitatet over når han seier at ein godt kan utføra ei språkhandling utan at ein har ein intensjon om å oppfylla henne: «the speaker takes responsibility for having the intention rather than stating that he actually has it» (Searle 1969: 62). Overført til eit språkhandlingsverb kan vi seia at det er den konvensjonelle tydinga til språkhandlingsverket som gjev talaren ansvaret for å ha uttrykt denne tydinga, og dette gjeld uansett om yt-

ringa er oppriktig eller ikkje. NSM har elles det til felles med andre greiner av kognitiv lingvistikkk at ein ikkje reknar med noko skarpt skilje mellom semantikk og pragmatikk (jf. diskusjonen i Wierzbicka 2003: 15ff), og som vi skal sjå i neste del, er også språkhandlingsverb knytte til konvensjonelt tydingsinnhald.

4 Nokre direktive språkhandlingsverb i norsk

Ein sentral komponent som skil dei direktive verba frå kvarandre, er kva for ein type respons ein ventar seg, jf. også Croft (1994: 471), som reknar skiljet mellom verbal og ikkje-verbal respons og det han kallar «[d]egree of expected response» og «[e]xplicitness of the solicitation of a response» som tre av dei viktigaste komponentane i ein kognitiv modell av språkhandlingar. Dei direktive språkhandlingsverba skil seg frå kvarandre med omsyn til kor sikker talaren er på at den handlinga ho bed om, vil bli utført, og vi har valt ut verb som plasserer seg på ulike stader på denne skalaen. Det finst sjølvstg mange andre direktive verb som hadde vore interessante å ha med, men vi måtte gjera eit utval. Dei verba som er inkluderte, er lista i tabell 2.

<i>be</i>	<i>overtale</i>	<i>kreve</i>
<i>spørre</i>	<i>oppfordre</i>	<i>beordre</i>
<i>tryggle</i>	<i>anbefale</i>	<i>kommandere</i>
<i>tigge</i>	<i>foreslå</i>	

Tabell 2: Direktive språkhandlingsverb inkluderte i analysen.

Eksplikasjonane i denne undersøkinga bygger på tolkingar av autentiske eksempel frå Leksikografisk bokmålskorpus. For kvart av dei elleve norske verba som er inkluderte i undersøkinga, er 200 tilfeldige konkordanselinjer gjennomgått i kartlegginga.

Verbet *be* ser ut til å vera det verbet som er mest nøytralt med omsyn til kor sikker talaren er på at handlinga vil bli utført, i den forstand at dette verbet kan nyttast både i situasjonar der talaren har ei klar forventning om dette, som i (7a–b) under, og der ein har ei meir audmjuk haldning (8a) eller snarare uttrykker ein invitasjon (8b). I valenskonstruksjonar der mottakarleddet er nemnt, finn vi dette verbet helst med eit ledd innleidd av preposisjonen *om* (7a–c). I tillegg kan *be*, til skilnad frå alle dei andre verba i undersøkinga, òg taka objektsinfinitiv (7d–e):

- (7) a. Jeg ber dem om å skaffe meg en advokat til den innledende etterforskningen (LBK)
 b. Jeg søkte uføretrygd og ba kommunen om et varig tilrettelagt botilbud (LBK)
 c. Må man virkelig gå aktivt ut og be dem om å gjøre noe (LBK)
 d. han ba oss holde søndagen hellig (LBK)
 e. Da jeg hadde time hos henne mandag morgen, gav hun meg behandling og bad meg skaffe meg et ryggkorsett (LBK)

Invitasjonstydinga er særleg knytt til valenskonstruksjonen der mottakarleddet står saman med eit lokalt adverbial som seier noko om kvar mottakaren blir invitert, og *be* må reknast som språkhandlingsverb også i valenskonstruksjonen i (8b):

- (8) a. jeg ber så pent, for jeg har ikke penger til drosje (LBK)
 b. Han har bedt meg på kino i kveld (LBK)

I eksplikasjonen under har vi freista å taka høgde for at *be* er kompatibelt med ulike haldningar hjå sendaren:

- (9) *X ba Y om noe (A)*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
 X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
 «jeg vil at du gjør dette (A)»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
 «etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det»

Det ein rapporterer om når ein nyttar verbet *be* direktivt, er altså at talaren tenkte at mottakaren kanskje ville utføra ei handling fordi sendaren sa det ho gjorde.

Som nemnt i innleiinga er den enkle premissen ein går ut ifrå i NSM-analysar av semantisk struktur, at ord og konstruksjonar gjev oss tilgang til tyding, og at tydinga kan eksplikerast. Målet med ein eksplikasjon som den i (9) er at han skal dekkja tydinga til verbet i så mange brukstilfelle som råd, samstundes som han gjer oss i stand til å skilja verbet frå andre verb. Det er eit viktig prinsipp at ein ikkje reknar med polysemi a priori, men i utgangspunktet freistar å koma fram til éin felles eksplikasjon. Berre når dette ikkje er mogleg, bør ein rekna med polysemi, jf. Goddard (2011: 42) og Wierzbicka (1996). Den tydinga som er eksplisert i (9), er meint å dekkja tydinga til språkhandlings-verbet *be*, men ikkje til varianten av verbet knytt til religiøs bøn. Den sistnemnde varianten er knytt til andre valenskonstruksjonar enn språkhandlings-verbet; døme som *De ber til Gud* (NP *be til* NP) og *De ba hele kvelden*

(NP *be* Adv_{TID}) beskriv ikkje typiske direktive språkhandlingar, sidan ein ikkje nødvendigvis bed om ei handling i vanleg forstand; bøn behøver ikkje innebera at ein seier noko, og mottakar i slike tilfelle er ikkje ein annan person (eller ei gruppe). Den varianten av *be* vi er ute etter, er knytt til andre valenskonstruksjonar, jf. (7) og (8).

Vidare freistar eksplikasjonen i (9) å beskriva ein prototypisk situasjon der verbet *be* blir nytta. Som Wierzbicka (1996: 161) peikar på, treng det ikkje å vera nokon motsetnad mellom prototypekategoriar og presise eksplikasjonar dersom eksplikasjonane ikkje er avgrensa til «objektive» semantiske komponentar. Berre gjennom t.d. å seia noko om korleis ein person som utfører den handlinga som blir beskriven gjennom *be*, typisk tenkjer, kan ein koma fram til eksplikasjonar som skil dette verbet frå andre språkhandlingsverb, jf. komponent (c) i eksplikasjonen i (9). Etter vårt syn er eksplikasjonar av denne typen òg kompatible med ein modell der ein går ut ifrå at valenskonstruksjonar er abstraksjonar over eksemplar-representasjonar, jf. Haugen (2016), det vil seia at skjematisk valenskonstruksjonar oppstår gjennom generaliseringar over spesifikke brukstilfelle som blir lagra i minnet. Det våre eksplikasjonar freistar å beskriva, er tydinga verba har i visse skjematisk valenskonstruksjonar der dei blir brukte.

Lat oss så sjå nærare på fleire direktive språkhandlingsverb. Verbet *spørre* skil seg frå *be* ved at det har ein sentral informasjonskomponent; språkhandlinga som blir utført, er først og fremst at sendaren det blir rapportert om, formidlar eit ønske om at mottakaren skal seia noko om noko. Dette kjem òg fram syntaktisk gjennom at det typiske for *spørre* er at det blir brukt med indirekte spørjesetning som direkte objekt:

- (10) a. Jeg spør Chris om jeg får muligheten til å bygge min favorittbygning (LBK)
 b. han spurte den kvinnelige funksjonæren bak skranken om han kunne arbeide noe mer enn forutsatt (LBK)
 c. Du spør ham hva han har (LBK)
 d. En student spurte senere Einstein hva han ville ha gjort hvis ikke lyset hadde oppført seg som forutsagt (LBK)
 e. Layla spurte om far kunne fortelle et eventyr (LBK)

Med slik utfylling beskriv *spørre* som oftast reint informasjonssøkande handlingar, men det finst døme der ein med *spørre* rapporterer om ei handling der ein indirekte bed også om ei handling utover det å svara på spørsmålet, slik som i (10e).

Elles kan *spørre* òg, i likskap med *be*, nyttast med ein preposisjonsfrase med *om*:

- (11) a. Ingen spør deg om din tro eller dine motiver (LBK)
 b. Sunde spurte om å få hjelp til å komme inn i Forsvarsstaben (LBK)

I (11a) har vi ei rein informasjonssøkande handling, medan vi i valenskonstruksjonen i (11b) har ei beskriving av ei handling der sendaren bed mottakaren om å utføra ei handling utover å svara på spørsmålet. Samstundes ønskjer sendaren eit svar på om dette er mogleg, noko som er ein sentral tydingskomponent også ved slik bruk av *spørre*. Slike indirekte handlingssøkande handlingar kan òg beskrivast av konstruksjonar som *spørre om å få noe* og *spørre om hjelp til noe*, men også her er informasjonssøking ein viktig komponent.

Sidan den informasjonssøkande komponenten, som tilsvarar «B» i (12) under, alltid er til stades, meiner vi det er tilstrekkeleg med éin variant av det direkte *spørre* i norsk, og vi foreslår dermed eksplikasjonen i (12) for dette verbet, der eit indirekte ønske om ei handling utover svar på spørsmålet er fakultativ (vi kjem tilbake til ei samanlikning med det engelske *ask* i del 5). Ein annan komponent som skil *spørre frå be*, er at når ein *spør* nokon om noko, ventar ein som regel eit svar der og då, og i det minste eit svar som fortel om ein kan seia noko om saka eller ikkje, jf. «nå» i line 2 i komponent (b) og line 4 i komponent (c) i eksplikasjonen i (12) under. Når ein *ber* nokon om noko, kan den handlinga ein ber om, derimot gjerne utførast på eit seinare tidspunkt.

- (12) *X spurte Y om noe (A)*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
 X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
 «jeg vil at du sier noe B om noe A nå
 jeg vet ikke B om A, jeg vil vite
 (jeg vil at du gjør dette (A))
 jeg vet ikke om du vil gjøre A, jeg vil vite»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
 «Y kan kanskje si noe B om A
 etter jeg sier dette sier Y kanskje B om A fordi jeg sier det
 hvis Y ikke kan si B om A, sier Y noe slikt som dette: 'jeg kan ikke si B om A'
 (etter jeg sier dette, gjør Y kanskje A fordi jeg sier det)»

Samanlikna med *be* og *spørre* inneber *trygle* ein sterkare appell frå talaren si side, samstundes som ein signaliserer ei audmjuk haldning. Syntaktisk er

hovudmønsteret, når mottakaren er nemnd, at det ein bed om, blir uttrykt i ein PP med *om*:

- (13) a. Hun tryglet moren om å sende henne ekstra mat (LBK)
 b. Andre tryglet oss om et sterkere engasjement (LBK)
 c. Han hevdet selv at William Cody tryglet ham om å bli en del av truppen (LBK)

Verbet *trygle* signaliserer ei audmjuk haldning, jf. line 3 i komponent (b) i eksplikasjonen i (14) under. Sendaren går ikkje ut frå at mottakaren vil utføra den handlinga ho bed om, og ho signaliserer at det vil vera av stor verdi dersom mottakaren vil utføra handlinga. I tillegg er trygling noko som i dei fleste tilfelle har ei viss utstrekning i tid:

- (14) *X trygla Y om noe (A)*
 a. X sa noe til Y en stund på det tidspunktet
 X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
 «jeg vil at du gjør dette (A)
 jeg vet at du er noen som kan gjøre A
 jeg vet at du ikke gjør A hvis du ikke vil gjøre A
 det vil være veldig bra for meg hvis du gjør det
 jeg vil at du tenker på det»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
 «jeg vet at Y kanskje ikke vil gjøre A
 etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det
 jeg vet ikke
 jeg vil vite
 det vil være ille for meg hvis Y ikke gjør A
 jeg vil at Y skal vite det»

Verbet *tigge* skil seg frå *trygle* for det første ved at det er mindre fokus på mottakaren. I bruksdata er det sjeldan ein mottakar blir nemnd ved *tigge*, og dette verbet inngår i fleire valenskonstruksjonar der mottakaren ikkje blir uttrykt, enn det *trygle* gjer. Ein tydeleg skilnad er det òg at mottakaren kan uttrykkast i ein PP som følgjer etter ein NP som uttrykker det det blir tigge om:

- (15) a. Midt ute på en høyslette måtte han tigge bensin av en hvit bonde (LBK)
 b. De aller mest elendige tigget småmynter fra dem som var litt bedre stilt (LBK)

Slike konstruksjonar er ikkje i bruk med *trygle*, som har meir fokus på mottakaren. Ved *tigge* er det òg helst overføring av ting det blir bede om, ikkje

handlingar som tenester i seg sjølv. Det er såleis langt meir konvensjonelt å *tigga om pengar* enn å *tigga om ei teneste*. Ein annan viktig skilnad er at ein gjerne kan *trygla* nokon om å ikkje gjera noko, men det er ikkje like konvensjonelt å *tigga* nokon om å ikkje gjera noko. *Tryggle* er såleis meir knytt til handlingar i seg sjølv, og kan òg brukast i situasjonar der ein vil at mottakaren skal lata vera å gjera noko. Tigging er òg gjerne mindre emosjonelt enn trygling, og det er fullt mogleg å *tigge* utan å bruka ord:

- (16) *X tagg Y om noe (A)*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
 - b. X sa noe slikt som dette
X sa det kanskje ikke med ord:
«mange gode ting er dine
få ting av denne typen er mine
det er ille for meg at få ting av denne typen er mine
jeg vil at du tenker på dette
jeg vil at du gjør noe»
 - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«kanskje Y gjør A fordi jeg sier dette
jeg vet ikke»

Det durative aspektet og det appellative elementet vi såg ved *tryggle*, er òg framtreddande i verbet *overtale*, men det kjenslemessige engasjementet er ikkje like sterkt som i *tryggle*. *Overtale* er det einaste verbet i undersøkinga som er heilt umogleg å nytta performativt; ein overtalar ingen ved å seia t.d. *Jeg overtaler deg til å bli*, og til skilnad frå dei andre verba i undersøkinga har *overtale* ikkje noko diktum (jf. at komponent (b) manglar i eksplikasjonen i (18) under). *Overtale* beskriv elles gjerne ein prosess som er utstrekt i tid, og ein sentral komponent er at sendaren freistar å få mottakaren til å tenkja på noko på ein annan måte, noko sendaren håpar skal få mottakaren til å utføra den handlinga ho eller han ønskjer:

- (17) a. han overtalte meg til å sende telegrammet med ham (LBK)
b. vennene mine klarte å overtale dem til å la meg komme fram til hovedscenen (LBK)

Dette verbet har dermed ein komponent dei andre verba i undersøkinga manglar, jf. komponent (d) i eksplikasjonen i (18) under, nemleg ein komponent som seier noko om kva ytringa resulterer i av endring hjå mottakaren.

Ein føresetnad for at ein situasjon kan beskrivast med verbet *overtale*, er at mottakaren tenkjer annleis om det overtalinga gjeld.

Eit mottakarledd uttrykt i ein NP og ei handling uttrykt gjennom ein PP med *til* og infinitivkonstruksjon er den klart vanlegaste valenskonstruksjonen med dette verbet, og det utprøvande aspektet ved det å overtala kjem tydeleg fram om ein samanliknar med *oppfordre*: Ein kan *forsøke å overtale noen*, men ikkje *forsøke å oppfordre noen*. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjon av *overtale*:

- (18) *X overtalte Y til noe (A)*
- a. X sa noe til Y en stund på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
 - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«jeg vet at Y kanskje ikke vil gjøre A
jeg vil at Y tenker på dette (A) på en annen måte
etter jeg sier noen ting vil Y kanskje gjøre A fordi jeg sier disse tingene
jeg vet ikke
jeg vil gjerne vite»
 - d. etter at X sa noe til Y en stund tenkte Y på dette (A) på en annen måte slik X ville

Til skilnad frå *overtale* kan *oppfordre* godt nyttast performativt:

- (19) Jeg vil med dette oppfordre alle om å møte opp (LBK)

Når ein *oppfordrar* nokon til noko, er ein ikkje like oppteken av å få eit svar som når ein freistar å *overtala* nokon, og ei oppfordring er fullført i det ho er meddelt. Den vanlegaste valenskonstruksjonen er, som for *overtale*, ein konstruksjon der mottakarleddet blir uttrykt i ein NP og handlinga blir uttrykt i ein PP med *til* og infinitivkonstruksjon:

- (20) a. Han oppfordret meg til å gjøre noe mer med stoffet (LBK)
b. Vi oppfordrer Rimi-Hagen til å tenke gjennom disse spørsmålene (LBK)

Ein viktig komponent i *oppfordre* er òg at sendaren vurderer den handlinga det blir oppfordra til, som ei god handling, jf. komponent (b) i eksplikasjonen i (21) under, og ei oppfordring inneber at ein er innforstått med at mottakaren ikkje vil utføra handlinga om ho ikkje vil sjølv, jf. komponent (c) i (21). I større grad enn ved *overtale* lèt ein eventuell respons vera opp til mottakaren:

- (21) *X oppfordra Y til noe (A)*
- X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
 - X sa noe slikt som dette:
«jeg vil at du gjør dette (A)
det er bra hvis du gjør det»
 - X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det
jeg vet ikke
jeg vet at Y ikke gjør A hvis Y ikke vil gjøre A»

Dette er noko *oppfordre* har felles med verba *anbefale* og *foreslå*. Dette er dei to verba i undersøkinga som er minst appellerande, i den forstand at dei legg minst vekt på å overtyda mottakaren om at dei bør utføra handlinga; dei signaliserer snarare at det kan vera bra for mottakaren å utføra handlinga.

Anbefale og *foreslå* skil seg frå kvarandre gjennom at ein nyttar *anbefale* helst når ein veit at mottakaren ønskjer å gjera noko eller endra noko, og *anbefale* signaliserer i tillegg at sendaren påberopar seg kunnskap som er viktig for avgjerda til mottakaren:

- (22)
- Konsulentent kan ikke anbefale forlaget å utgi manuskriptet (LBK)
 - Jeg anbefaler dessuten mange av dem å ta tilskudd av magnesium (LBK)
 - Ellers vil jeg anbefale Teige at han ikke leser så mye om hva Mykle skrev om nattoget (LBK)

I (22a) veit t.d. konsulentent at forlaget vurderer å gje ut manuskriptet, men argumenterer mot dette i kraft av kunnskap om emnet. I (22b) er det (ut frå korpuskonteksten) ein lege som veit at pasienten ønskjer å betra helsa si, og som difor tilrår magnesiumtilskot. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjon av *anbefale*:

- (23) *X anbefalte Y noe (A)*
- X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
 - X sa noe slikt som dette:
«jeg vet at du vil gjøre noe på et tidspunkt etter dette
jeg vet mange ting om slike ting som dette
det kan være bra for deg hvis du gjør A»
 - X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«jeg vet at Y ikke gjør A hvis Y ikke vil gjøre A»

Foreslå skil seg syntaktisk frå *anbefale* ved at eit eventuelt mottakarledd ikkje blir uttrykt gjennom ein NP, men gjennom ein PP med *for* (jf. 24c), og i vårt materiale er eit mottakarledd sjeldsynt med *foreslå* samanlikna med *anbefale*. Elles vert handlinga, som ved *anbefale*, gjerne uttrykt gjennom ein infinitivskonstruksjon eller ei *at*-setning:

- (24) a. han foreslo å kjøre fram ammunisjon (LBK)
 b. Han foreslo at sykehuset burde skaffe inn ekstra klær til de syke (LBK)
 c. Jeg foreslo for tyskerne at de kunne gå fram i konduktørvognen og varme seg (LBK)

At *anbefale* er meir mottakarfokusert enn *foreslå*, kjem òg fram gjennom ein annan syntaktisk skilnad: Ved *anbefale* er det klart vanlegast at mottakarleddet blir følgt av ein infinitivskonstruksjon, slik som i (22a–b), og at mottakarleddet er underforstått subjekt for infinitiven. Det er med andre ord eit direkte samband mellom mottakaren og den handlinga som blir anbefalt. Med *foreslå* er det derimot vanlegare at mottakarleddet blir følgt av ei *at*-setning, og mottakaren har då ikkje nødvendigvis noko direkte med den handlinga som blir nemnt, å gjera:

- (25) Mor har selv foreslått for den sakkyndige at far kan følge c på en fritidsaktivitet (LBK)

I (25) er det t.d. slik at sendaren foreslår for mottakaren at ei handling blir utført på den måten som blir beskriven i *at*-setninga, utan at mottakaren er direkte involvert i den handlinga som blir beskriven. Språkhandlinga er såleis ikkje direkte knytt til handlinga i *at*-setninga, men går ut på å få mottakaren til å vurdera om noko kan skje på ein bestemt måte.

Ved *foreslå* er det ikkje nødvendigvis slik at sendaren går ut frå at mottakaren tenkjer å utføra ei handling, og sendaren påberopar seg ikkje nødvendigvis spesiell kunnskap. *Foreslå* liknar såleis meir på *oppfordre* enn på *anbefale*, men *foreslå* er meir forsiktig i oppmodinga enn *oppfordre*:

- (26) *X foreslo noe (A) for Y*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
 X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
 «det kan være bra hvis du gjør dette (A)
 det kan være bra for deg hvis du tenker på det»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
 «etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det –
 jeg vet ikke
 jeg vet at Y ikke gjør A hvis Y ikke vil gjøre A»

Vi kjem no til den gruppa av verb som signaliserer størst grad av overtyding om at mottakaren vil utføra handlinga, nemleg *kreve*, *beordre* og *kommandere*. *Kreve* skil seg frå *beordre* og *kommandere* ved at det som språkhandlingsverb som oftast står utan mottakarledd. Det krev då ei utfylling, som oftast har form av ein NP (27a) eller ei *at*-setning (27b), men det finst òg døme på infinitivskonstruksjon (27c):

- (27) a. partiet kommer til å kreve gjenytelser i Bergen (LBK)
 b. Arbeidstilsynet har krevd at Store Norske Spitsbergen Kulkompani iverksetter en beredskapsplan (LBK)
 c. du burde kreve å få en kompensasjon (LBK)

Ein viktig komponent i verbet *kreve* er at den handlinga som blir kravd, blir relatert til ein situasjon som deltakarane i konstruksjonen er involverte i, og dette er ein annan og meir overordna situasjon enn sjølve yringsituasjonen. I (27b) blir t.d. kravet om ein beredskapsplan knytt til den situasjonen at subjektet *Arbeidstilsynet* har mynde til å stilla eit slikt krav. Adjektiv som *rimelig* og *rettmessig* er sterke kollokatar til substantivet *krav*, medan det ikkje er like naturleg å snakka om ein *rimeleg ordre* eller ein *rimeleg kommando*. Vurderinga av eit *krav* som *rimeleg* eller *rettmessig* er knytt til den overordna situasjonen, der sendaren har ei rolle som legitimerer kravet.

Med verba *beordre* og *kommandere* er det meir fokus på mottakaren, medan mottakaren, dersom han blir nemnd i eit eige ledd med verbet *kreve*, helst blir nemnd i ein PP med *av* (28a–b) eller i ein konstruksjon der mottakaren blir uttrykt i ein NP følgt av ein PP med *for* (28c):

- (28) a. Og vi krever mye av soldatene våre (LBK)
 b. Jeg ble din bror fordi din far ba meg om det, insisterer han like rolig. – Hvis min far ikke hadde krevd av deg at du skulle komme, så hadde du ikke kommet for å møte meg? (LBK)
 c. Hun som antagelig drev Carlo til utroskap i hvert fall én gang, med sjalusi og mistenksomhet. Hun kunne kreve Carlo for en trygghet hun ikke hadde selv. (LBK)

Også i desse eksempla er det som blir kravd, knytt til overordna situasjonar der deltakarane i konstruksjonane har visse roller; i (28a) er krava som blir stilte, knytte til at dei som blir utsett for dei, er soldatar, medan det i dei to andre eksempla er klart ut frå konteksten at krava blir stilte med grunnlag i ulike typar sosiale relasjonar mellom deltakarane. Også i desse eksempla er det desse overordna situasjonane som legitimerer krava til sendarane, jf. dei to siste linene i

komponent (b) i eksplikasjonen i (29) under. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjon av *kreve*:

- (29) *X krevde at Y skulle gjøre A*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
 - b. X sa noe slikt som dette:
«jeg vil at du gjør dette (A)
du vet at du gjør A fordi du er eller vil gjøre noe annet B
jeg kan si dette fordi jeg gjør noe eller er noe med B»
 - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«jeg vet at A skjer etter dette
etter jeg sier dette gjør Y A fordi Y er eller vil gjøre noe annet B»

Relasjonen mellom handlinga som blir kravd, og den situasjonen handlinga blir relatert til, er endå tydelegare når *kreve* blir nytta med ikkje-animat subjekt, slik som i *Et demokrati krever borgere med kunnskaper* (LBK), *Noen studier krever opptaksintervju* (LBK) og *Selve byggingen må ha krevd nøye planlegging* (LBK). I desse situasjonane viser subjekta i seg sjølv til dei situasjonane krava er relaterte til. T.d. er det i eit demokrati nødvendig at borgarane som skal deltaka i det, har kunnskapar, medan ein må gjennom opptaksintervju for å koma inn på visse studium. I den bruken av *kreve* der det blir rapportert om ei direktiv språkhandling, er det subjektet som stiller kravet, men relasjonen til ein annan situasjon enn sjølve den direktive handlinga er framleis til stades.

Verba *kommandere* og *beordre* har, som nemnt, eit sterkare fokus på mottakaren enn *kreve*, og ein vanleg valenskonstruksjon med desse verba er ein konstruksjon der mottakaren blir uttrykt i ein NP, og der handlinga blir uttrykt i ein PP med *til* og infinitivkonstruksjon:

- (30) a. Hun kommanderte hunden til å gå opp (LBK)
b. Så kommanderte de oss til å gå (LBK)
c. økokrim har beordret rundt 20 politifolk til å saumfare området (LBK)
d. Fredrik 6. hadde beordret Kristian Fredrik til å overlevere de norske grensefestningene til svenskene (LBK)

Med *kommandere* og *beordre* signaliserer sendaren typisk at han veit at mottakaren ikkje har noko anna val enn å utføra handlinga, og det sterkare fokuset på mottakaren er òg tydeleg i valenskonstruksjonar med mottakarledd og lokalt adverbial, der adverbialet seier noko om kvar mottakaren blir beordra eller kommandert til å flytta seg:

- (31) a. Så beordret soldatene barna ut av bilen (LBK)
 b. Jakob kommanderte øyeblikkelig en mann ned til sjøen (LBK)

Denne konstruksjonen er ikkje i bruk med *kreve*.

Ein interessant skilnad mellom *kommandere* og *beordre* er at *kommandere* helst berre blir brukt når handlinga skal utførast umiddelbart, medan *beordre* godt kan nyttast sjølv om handlinga ligg eit stykke fram i tid, jf. (30c–d). Vi kan gjerne *beordra* nokon til å gjera noko neste veke, men gjerne ikkje *kommandera* nokon til å gjera noko neste veke.² Vidare er *beordre* sterkare knytt til sanksjonar dersom handlinga ikkje blir utført. Vi har såleis *ordrenekt* som etablert ord, men ikkje *kommandonekt*. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjonar:

- (32) *X kommanderte Y til noe (A)*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
 X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
 «jeg vil at du gjør dette (A) nå
 jeg vet at du vil gjøre dette nå fordi jeg sier det
 du vet det samme»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
 «jeg vet at etter jeg sier dette kan ikke Y ikke gjøre A
 Y vet det samme»
- (33) *X beordra Y til noe (A)*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
 X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
 «jeg vil at du gjør dette (A) på et tidspunkt etter dette
 jeg vet at du vil gjøre dette fordi jeg sier det
 du vet det samme»

2. Ein kan finna eksempel der *kommandere* blir brukt også om handlingar som skal utførast lenger fram i tid: *Helen Thayer – 50 år gammel, opprinnelig fra New Zealand – ville gå på ski til Nordpolen, og hadde liten erfaring med sledebikkjer. Hun ble kommandert til å ta med seg en middels gammel polarhund for sikkerhetens skyld, spesielt på grunn av isbjørnfare* (<http://www.hundekjoring.no/nyhetsarkiv/sette-seg-et-mal-og-na-det/>). Intuitivt er dette ein lite typisk bruk av dette verbet, noko òg korpusmaterialet stadfestar, og det er interessant at eksempelet er å finna på ei nettside om hundekjøring, der kommandoar er meir sentrale element i diskursen enn i mange andre kontekstar. At verbet blir hyppig brukt i kontekstar som har med hundar å gjera, blir òg stadfesta i korpusmaterialet: Av dei 200 tilfeldig eksempla (i LBK) som undersøkinga bygger på, står 4 % i ein kontekst der det er hundar som blir kommanderte. Likevel er det klart ein militær kontekst som er dominerande.

- c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
 «jeg vet at etter jeg sier dette kan ikke Y ikke gjøre A
 Y vet det samme
 det vil være ille for Y hvis Y ikke gjør A»

I analysane over har vi vist at NSM er eit velegna verktøy for å analysere tydingsskilnader mellom norske direktive språkhandlingsverb, og i det følgjande skal vi sjå at dei semantiske grunneiningane òg er godt eigna til å samanlikna tydingar mellom ulike språk.

5 Nokre samanlikningar med engelsk

Eit godt døme på at det er problematisk å operera med universelle språkhandlingar, og på at ulike språk deler inn det Wierzbicka (1987: 10) kallar 'universet av språkhandlingar' på ulike måtar, har vi om vi samanliknar det engelske verbet *ask* med dei norske verba *be* og *spørre*. Ein kunne, for å nytta Searles merkelappar på universelle språkhandlingar, seia at det engelske *ask* kan nyttast både for å utføra språkhandlinga 'question' og for å utføra språkhandlinga 'request', medan dei norske verba helst blir brukte høvesvis til å utføra 'request' og 'question'. Etter vårt syn er likevel ikkje kategoriane *request* og *question* meir universelle enn *ask*; dei er alle engelske språkhandlingsverb, og vi oppnår ikkje noko ved å definera dei gjennom kvarandre. For å kunna seia noko om korleis *ask* skil seg frå *be* og *spørre*, behøver vi metaspråklege analysar, og i analysen under nyttar vi norske eksponentar av NSM; eit viktig poeng med metaspråket er at grunneiningane mogleggjer presise samanlikningar begge vegar.

Av dei engelske språkhandlingsverba som dekker det semantiske feltet til verb som *be* og *spørre* i norsk, er *ask* det mest frekvente,³ og dette verbet kan nyttast både i kontekstar der vi i norsk nyttar *spørre*, og der vi heller nyttar *be*. Både i Wierzbicka (1987: 50–51, 56–58) og i Goddard & Wierzbicka (2014b: 162) reknar ein med to ulike variantar av *ask*: *ask*₁ (*ask someone to do something*) og *ask*₂ (*ask someone a question*). Utan vidare vil ein då tenkja seg at ein rimeleg eksplikasjon av engelsk *ask*₁ vil ha mykje til felles med norsk *be*, medan eksplikasjonen av *ask*₂ ligg nær *spørre*. Dette høver nok temmeleg godt med den vanlegaste bruken av desse verba, men vi skal argumentera for at det ikkje er så enkelt.

3. I British National Corpus (BNC) finn vi følgjande frekvensar per million ord (basisform): *ask*: 189,39; *beg*: 8,54; *plead*: 3,72; *intercede*: 0,34; *implore*: 0,28; *beseech*: 0,23; *entreat*: 0,11.

I analysen av *spørre* i del 4 viste vi at dette verbet ikkje berre dekker tydinga 'stilla eit spørsmål', men at det også kan brukast for å oppnå ei ikkje-språkleg handling. Det avgjerande er at ein ventar eit verbalt svar i tillegg (for å forenkla, vil vi i denne samanhengen bruka omgrepet «verbale svar» også om ikkje-verbale kommuniserande handlingar som gestar eller liknande, som ikkje er identiske med den handlinga som er etterspurt). I (11b), *Sunde spurte om å få hjelp til å komme inn i Forsvarsstaben*, blir ein konstruksjon med *spørre* brukt for å setja i gang ei handling hjå mottakar, og då ikkje ei reint språkleg handling. Dette kunne sjølvsagt også vore uttrykt med *be*, utan endring i valensmønsteret (jf. *Sunde ba om å få hjelp til å komme inn i Forsvarsstaben*). Det vil vera vanskeleg å omsetja dette til engelsk utan at det *ask* som blir brukt, må oppfattast som *ask*₁, ikkje *ask*₂.

Ein kunne då spørja om det også på norsk finst to variantar av det direktive *spørre*, sidan ordet kan nyttast både om ein berre vil ha eit svar, og om ein òg ber om ei ikkje-verbal handling. I vår analyse (del 4) reknar vi likevel med éin felles eksplikasjon for *spørre*. Forventinga som ligg i dette verbet om at mottakaren uansett skal *seia* noko, meiner vi er felles for all bruk av dette verbet, medan ei forventing om at mottakar skal *gjera* noko, *kan* koma i tillegg. Som eksplikasjonen i (12) seier: I *spørre* ligg det alltid eit element av «jeg vil at du sier noe B om noe A nå». Ein situasjon der ein berre ønskjer ei ikkje-verbal handling, og der eit verbalt element ikkje er venta, tykkjest på norsk å føresetja bruk av *be*. *Spørre* verkar t.d. ikkje som ei naturleg erstatning for *be* i: ... *han bryter sammen på sofaen og jeg ber ham om å flytte seg* (LBK). Forventinga om verbal respons knyter såleis saman alle tilfella av *spørre*, og skil dei frå *be*. Det er viktig å merka seg at *be* også *kan* nyttast i situasjonar der ein ventar verbal respons, særleg når det uttrykkjer ein invitasjon: Sjå våre døme (8 a–b) og merknaden til (11b) over. Vårt poeng er at *spørre* blir nytta *berre* i slike situasjonar.

Lat oss då sjå på korleis vi kan skilja mellom *ask*₁ og *ask*₂ på engelsk, og korleis dette kan relaterast til dei norske verba. Vi tek utgangspunkt i eksempelsetningane under, som vi har sortert i det vi intuitivt oppfattar som klare døme på *ask*₁ (34), klare døme på *ask*₂ (35), og eit par døme som er litt vanskelegare å plassera (36), men som vi under vil argumentera høyrer til *ask*₁:

- (34) a. Both parties would ask the Federal Assembly to prepare the relevant legislation which would require approval by 60 per cent of votes in both houses (BNC)
 b. DoE and the Department of Trade and Industry have asked the British Standards Institution to revise any analytical standards that lay down the use of either of these compounds (BNC)

- c. Tell the President that you have read about their case, that their trial was unfair — even the Appeal Court agrees on this — and ask that they are released immediately (BNC)
- d. ‘I was going to ask you a small favour,’ said Mr Chan (BNC)
- e. So I started to get people to come in and ask me to specifically teach them stuff that was on my records (BNC)
- (35) a. Dr Dixon said, ‘With up to 20 years from infection to illness, we just have to ask how many of our congregation have been added during that time?’ (BNC)
- b. A tourist may ask many questions about an unfamiliar scene (BNC)
- c. Naipaul’s readers could well have become inclined to ask why it is that his novels seem to say that there is nothing to be done in, or with, the countries of their concern (BNC)
- d. Do I have to choose between goat’s cheese and chocolate cake? as Queneau used to ask (BNC)
- e. When the police asked if he would do it again Ninham admitted he would (BNC)
- (36) a. Telephone or write to Christine Catlin or Janet Sutton and ask for an application form (BNC)
- b. If you would like to help us financially why not ask one of our Home Care team for details (BNC)

Eit første spørsmål det er naturleg å stilla, er om vi kan skilja mellom *ask*₁ og *ask*₂ på grunnlag av valens. Valenskonstruksjonen i (34e): [*ask* NP *to* Inf] er t.d., så vidt vi kan sjå, berre knytt til *ask*₁ (dette er også eit argument for at Wierzbicka 1987 og Goddard & Wierzbicka 2014b har rett når dei reknar *ask* som polysemt). På norsk har vi eit liknande syntaktisk skilje mellom *be*, som kan taka objektsinfinitiv, jf. *De bad ham undervise*, og *spørre*, som ikkje tek objektsinfinitiv, jf. **De spurte ham undervise*.

Det eksisterer altså eit valensmønster som er eksklusivt for *ask*₁, og det ser ut til at i alle fall eitt valensmønster er eksklusivt også for *ask*₂: Spørjande leddsetningar med spørjeord (*when*, *where*, *how*) ser ikkje ut til å kunna stå som direkte objekt til *ask*₁. Likevel er kanskje ikkje valensmønster åleine tilstrekkelege for å draga eit klart skilje mellom dei to variantane. Om vi ser på (35e), har vi der også ei spørjande leddsetning (då av *ja/nei*-typen) som objekt til *ask*. Bruken av *admitted* seinare i utsegna syner at dette er *ask*₂, men i ein annan samanheng vil *ask* + ei slik leddsetning kunna tolkast som *ask*₁: *The police asked him if he would do it again* kan vera ein måte å referera *ask*₁-spørsmålet *Would you (please) do it again?*.

Wierzbicka (1987: 67) argumenterer for at *ask* er polysemt ut ifrå to hovudargument: Ho hevdar at *ask*₁ føreset at mottakaren ikkje er forplikta til å utføra handlinga (her ser Wierzbicka *ask*₂ som nøytralt), og at *ask*₁ føreset at sendaren ber om eit gode for seg sjølv. I Goddard & Wierzbicka (2014b: 162)

er det siste justert til at sendaren generelt ser det etterspurde som eit gode («good for me» er endra til «good»).

Ut ifrå våre analysar og samanlikningar med norsk vil vi argumentera for å skilja mellom dei to variantane av *ask* på eit noko anna grunnlag enn Wierzbicka (1987: 49–50, 66–68) og implisitt Goddard & Wierzbicka (2014b: 162–163). Vi vil for det første stilla spørsmål ved om komponenten «good» (med eller utan «for me») er ein naudsynleg del av tydinga til *ask*₁ i det heile. Ein altruistisk person kan nytta *ask*₁ som i (34c), der handlinga knapt er eit direkte gode for vedkomande sjølv. I andre tilfelle blir *ask*₁ nytta om handlingar som klart ikkje kan oppfattast som allment gode – eitt døme er: *Former cellmate testifies Fitch asked him to kill two key witnesses, including Fitch's ex-girlfriend.*⁴ Det er vanskeleg å sjå at *ask*₁ konsekvent inneber at handlinga er god på annan måte enn at sendaren ønskjer henne.

Ein kan også stilla spørsmål ved om *ask*₁ faktisk føreset ein mottakar som står heilt fritt i høve til å utføra det ho eller han blir spurt om. Nokre døme høver godt til dette (34d), medan t.d. (34b) ikkje gjer det. Vi meiner difor at *ask*₁ er nøytralt på dette punktet.

Sidan døme som dei i (36a–b) kan seiast å ligga i grenseland mellom dei to variantane av *ask*, er dei særleg interessante for korleis vi skal forstå meiningsstilhøvet mellom dei. Det kunne vera freistande å seia at *ask*₁ (*ask someone to do something*) alltid etterspør ein i hovudsak ikkje-verbal respons, medan *ask*₂ (*ask a question*) alltid etterspør ein verbal respons, men det meiner vi blir for enkelt (som vi òg såg med *spørre* på norsk). I (36) vil responsen på det sendaren spør om, utan tvil vera verbal på ein eller annan måte, men vår intuisjon seier at det likevel er snakk om *ask*₁. I dømet i (36a) er dette kanskje enklare å forstå enn i (36b): Dei som blir *asked* i (36a), treng ikkje kjenna det verbale innhaldet i dokumentet som blir overrekt – responsen i (36a) er utan tvil ei handling meir enn eit verbalt svar. I (36b), derimot, vil vi venta ein verbal respons som i faktisk innhald vil vera identisk med det som kan bli gjeve når nokon *ask*₂ (*ask a question*). Kan vi då likevel skilja det frå *ask*₂? Sjølv om den faktiske verbale handlinga som resulterer av dette *ask*, ikkje kan skiljast frå eit svar, blir det frå den primære sendaren ikkje faktisk etterspurt som eit *svar* – altså som ein verbal respons som skal fylla ut eit spesifisert kunnskapstomrom – men derimot som ei i mindre grad predefinert *handling*. Etter vårt syn er dette tilhøvet, mellom eit spørsmål med eit definert informasjonstomrom og

4. <http://www.startribune.com/ex-cellmate-testifies-fitch-asked-him-to-kill-fitch-s-former-girlfriend-another-witness/290080331/>

eit svar som skal fylla tomrommet, grunnleggande for bruken av *ask*₂. Dette elementet ligg implisitt også i Wierzbickas (1987: 66) drøfting av *ask*₂, der bruken av frasen «asking a question» peikar mot dette. Vi meiner også at det faktisk ligg i eksplikasjonen av *ask*₂ same stad («I want you to say something that could cause someone to know X»). Wierzbicka framhevar ikkje dette som avgjerande, men etter vårt syn er dette ein sentral komponent for å skilja mellom dei to variantane.

I tillegg til dette grunnleggande elementet ser vi også spørsmålet om mottakar sine plikter ved *ask*₁ og *ask*₂ som interessant, og vi finn eit moment i eksplikasjonen av *ask*₁ i Goddard & Wierzbicka (2014b: 162) som peikar vidare. Eksplikasjonen føreset at sendaren har to separate ønske: «I want you to do this (A)» og «I want to know». *Ask*₁ inneber ikkje at ein utan vidare reknar med at mottakaren må utføra handlinga (her ser vi som sagt verbet som nøytralt). Derimot reknar den talande med å bli informert om mottakaren vil utføra handlinga. Denne informasjonen må ikkje gjevast straks, og han kan bli formidla til sendaren på to måtar: anten gjennom eit verbalt svar eller gjennom at handlinga faktisk blir utført. Indignasjonen som kan knytast til ei ytring av *I asked you to clear up your room*, er t.d. rimeleg dersom mottakaren signaliserer at han vil utføra den ønskete handlinga, men likevel ikkje gjer ho, og også om mottakaren ikkje har gjeve nokon verbal respons på oppmodinga (og då heller ikkje har utført handlinga). Ein slik respons frå den opphavlege sendaren vil derimot ikkje utan vidare vera rimeleg dersom mottakaren har gjeve eit svar som indikerer at ho ikkje vil eller ikkje kan utføra handlinga. Dette skil *ask*₁ frå *tell*: *I told you to clear up your room* kan vera ein rimeleg respons på ei manglande handling, uavhengig av om mottakaren verbalt har gjeve ein grunn for å ikkje utføra handlinga: Det kan til og med koma som ein direkte reaksjon på ei slik grunngeving.

Dei to komponentane i *ask*₁, der ein ønskjer både ei handling og informasjon, har viktige parallellar til *spørre*, der ein også i somme høve ønskjer å oppnå både ei handling og eit svar. Her er det likevel ein viktig skilnad: Responsen på *spørre* vil typisk koma straks og vera reint kommuniserande (verbal, eller i form av ein gest eller liknande), medan responsen på *ask*₁ som sagt ikkje treng koma straks, jf. det vi sa tidlegare om at *spørre* ikkje verkar naturleg å bruka når ein berre ventar ei fysisk handling (... *jeg ba ham om å flytte seg* vs. ?... *jeg spurte ham om å flytte seg*). På engelsk er ikkje bruk av *ask* problematisk sjølv om ei fysisk handling åleine skulle vera den naturlege responsmåten: *I asked him to move over* er fullt akseptabelt og hyppig brukt (og eit døme på

*ask*₁). Det er sjølv sagt fullt mogleg å kombinera ein verbal og ein ikkje-verbal respons, men det er ikkje naudsynt, slik vi meiner det typisk er med norsk *spørre*.

Medan det ligg ei forventning anten om ei ikkje-verbal handling eller eit verbalt svar i *ask*₁, gjeld forventinga i *ask*₂, som i *spørre*, altså ein verbal respons som kjem straks. Også her har vi ei todeling: Sendaren ønskjer primært at mottakaren skal seia noko om saka spørsmålet gjeld, men det har mottakaren ikkje direkte plikt til – her er *ask*₂ nøytralt. Men dersom mottakaren ikkje kan seia noko om sjølve saka, eventuelt ikkje vil seia noko, ventar sendaren å få vita dette – her er *ask*₂ ikkje nøytral i høve til svarplikta. Å gje eit slikt verbalt svar er ei minimal yting. Når ein stiller eit spørsmål, ligg det ei klar forventning om straks å få ein verbal respons – om så berre *Eg veit ikkje*, eller til og med *Ingen kommentar*.

Den venta responsen frå ein mottakar som ikkje vil eller ikkje kan utføra det ho blir beden om, vil vera reint kommuniserande både etter *ask*₁ og *ask*₂. Skilnaden mellom *ask*₁ og *ask*₂ gjeld dei tilfella der mottakaren kan og vil gjera det ho blir beden om: Sidan *ask*₂ ber om ei kommunikativ handling, blir responsen uansett kommunikativ. Sidan *ask*₁ ber om ei handling som ikkje er reint kommunikativ, vil den eigentlege responsen hjå ein mottakar som oppfyller ønsket, bli ikkje-verbal, eventuelt med verbal eller anna kommunikativ støtte. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjonar av *ask*₁ og *ask*₂:

- (37) *X 'asked₁' Y om noe A*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
 - b. X sa noe slikt som dette:
«jeg vil at du gjør dette A
jeg vet ikke om du vil gjøre A, jeg vil vite»
 - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det
hvis Y ikke kan gjøre A, sier Y noe slikt som dette: 'jeg gjør ikke A på grunn av B'»
- (38) *X 'asked₂' Y om noe A*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
 - b. X sa noe slikt som dette:
«jeg vil at du sier noe B om noe A nå»
 - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«Y kan kanskje si noe B om A
etter jeg sier dette sier Y kanskje B om A fordi jeg sier det
hvis Y ikke kan si B om A, sier Y noe slikt som dette: 'jeg kan ikke si B om A'»

Det blir då eit avgjerande skilje mellom våre eksplikasjonar av *ask*₂ og *spørre* at medan begge inneheld forventinga om ei verbal tilbakemelding som fyller eit informasjonstomrom («jeg vil at du sier noe B om A»), og at den verbale tilbakemeldinga kjem utan opphald («nå»), så opnar ikkje *ask*₂ for elementet «jeg vil at du gjør dette A» – altså at dette også inneber ei ikkje-verbal handling, jf. eksplikasjonen i (12).

Om vi på same måte samanliknar eksplikasjonane av *ask*₁ og *be*, ser vi at *ask*₁ har elementet «jeg vet ikke om du vil gjøre A, jeg vil vite» (jf. 37), som skil det frå *be*. Dette plasserer *ask*₁ i ei mellomstilling mellom *spørre* og *be*. Det er ikkje like klart informasjonssøkande som *spørre* (eller *ask*₂, sjølvstakt), men likevel meir informasjonssøkande enn *be*. Elementet «jeg vil vite» tyder også at ein pålegg mottakaren ei sosial plikt til å respondera med ord om ein ikkje gjer det med handling. Dette gjer bruken av verbet *ask*₁ til eit meir direkte krav enn bruken av *be*. Den som nyttar *ask*₁, er ikkje audmjuk, den som *ber*, kan (men må ikkje) vera det. Dette er ein viktig skilnad.

Det norske *be* har også bruksmåtar som ligg nær opp til engelsk *beg*. Jo meir audmjuk appellen til mottakaren er, jo meir truleg er det at *be* blir omsett med *beg*:

- (39) a. If he did she would break down completely and beg him to hold her, beg him not to leave her (BNC)
 b. Devastated I may be, but I'm damned if I'll give her the satisfaction of hearing me beg for mercy (BNC)
 c. Nicholas had obliged the Austrian Emperor to beg for help in person (BNC)
 d. If she had to beg, she would beg (BNC)
 e. Take, I beg you, a word of explanation to Elizabeth Lavenza, my betrothed (BNC)

Dette gjer det interessant å taka med *beg* i denne samanlikninga, også fordi vi meiner det finst viktige skilnader mellom dei norske *tigge* og *tryggle* og det engelske verbet. I høve til *ask*₁ uttrykker *beg* altså ei meir audmjuk haldning overfor mottakaren. *Beg* er berre handlingssøkande, og ikkje samstundes informasjonssøkande, og verbet tillegg i det heile ikkje mottakaren plikt til å respondera.

Wierzbicka (1987) legg sterk vekt på det kjenslemessige innhaldet i *beg*. Eksplikasjonen hennar (1987: 53) (1987-eksplikasjonane nyttar eit større sett av metaspråklege termar enn det vi opererer med her), inneheld komponenten «I know I can't cause it to happen I feel something because of that», og i den vidare drøftinga seier ho «The speaker can't bear the thought that he may be

unable to obtain what he so fervently desires, [...]». Dette er kombinert med eit element av gjentakning: *beg* signaliserer, seier Wierzbicka, vilje til å gjenta ønsket til det blir oppfylt. I tillegg har verbet eit innslag av at den talande inntek ei audmjuk haldning: «[...] begging suggests a humble, abject attitude» (Wierzbicka 1987: 53).

Etter vårt syn inneber ikkje *beg* nødvendigvis eit sterkt kjenslemessig engasjement. Vi har det rett nok i døme som (39a), og (39b) kan også tolkast slik, men det sendaren i (39b) til sjuande og sist avviser, er å stilla seg sjølv i ein audmjuk posisjon. Og når vi ser på døma i (39c–e), vil vi hevda at eit sterkt kjensleinnhald ikkje pregar desse, minst av alt gjeld dette dømet i (39e), som er heller formelprega. *Beg* er i det heile involvert i høflege uttrykk som slett ikkje signaliserer sterke kjensler: *I beg your pardon*, *I beg to differ*. Ein eksplikasjon som legg vekt på at det faktisk vil vera ille for X om Y ikkje gjer A, høver dårleg med slik bruk av verbet, og dette er noko som skil *beg* frå *trygle*, jf. eksplikasjonen i (14), der dette er ein viktig del av komponent (c). Wierzbicka reknar det som sjølvstakt at *beg* i *I beg your pardon* har ei anna tyding enn det ikkje-formelprega. I si drøfting nyttar ho døme som tilsvarar vårt (39a). Det slår oss at det skiljet Wierzbicka (1987) føreset mellom eit kjensleprega *beg* og den meir formelmessige bruken, jf. òg Sadock (1994: 399), ikkje er lett å trekka: Våre døme tykkjest ligga på ein skala mellom desse, utan klare brot.

Det er likevel slåande at den performative bruken av *beg* – slik vi finn han i (39e) og i dei høflege formlane – heilt generelt tykkjest å vera kjenslemessig kjølegare (40a) enn den ikkje-performative bruken (40b):

- (40) a. I beg you not to leave
b. He begged her not to leave

Etter vårt syn har det kjenslemessige innhaldet i (40a) meir å gjera med elementet i *beg* av å stilla seg i ein audmjuk posisjon, enn med sendaren sine faktiske kjensler. Når *beg* blir brukt performativt, kan valet av eit verb som uttrykkjer audmjuk haldning, vera basert på ei slags høfleg overdriving: Det å stilla seg i ein audmjuk posisjon kan vera ein høfleg gest til mottakaren (dette kjem sjølvstakt mykje an på intonasjon og trykk). Den ikkje-performative bruken ser situasjonen på objektiv avstand, og bruken av eit verb med sterke kjenslemessige implikasjonar vil då meir truleg ha sin grunn i den faktiske situasjonen.

Kva skjer med dette tilhøvet om vi omset desse setningane til norsk? Finn vi det same tilhøvet spegla her? Vi vil hevda nei. Her blir det sjølvsagt eit spørsmål om kva verb som er mest naturleg å bruka – *be* eller *tigge*. Eit raskt google-søk på den nøyaktige frasen *jeg tigger deg om å* gjev ti treff (inkludert replikasjonar). Eit søk på den same frasen med *ber* gjev 10 700 treff. *Trygler* er nok noko meir brukt som performativ enn *tigger*, men blir nokså klart for sterkt her. Det kan såleis knapt vera tvil om at *ber* er det mest naturlege valet her:

- (41) a. Jeg ber deg om å bli
b. Han ber henne om å bli

Her vil vi hevda at den performative bruken i (41a) ofte kan verka meir kjenslelyft på norsk. (41b) kan brukast til å referera alt frå intens bøn til eit nokså avslappa forslag: Det er på ingen måte sikkert at verbet *be* er brukt i situasjonen skildra i (41b), det motsette er meir truleg («Kan du ikkje bli litt til?» «Bli litt lenger, da!»). Performativ bruk av verb tematiserer tilhøvet mellom sendar og mottakar, og gjer såleis kommunikasjonen meir formell. For verb som i ikkje-performativ bruk refererer til situasjonar som ikkje treng vera spesielt audmjuke eller kjenslelyfte, er det naturleg at ei slik tematisering styrkar inntrykket av at sendaren gjer seg audmjuk (også fordi verbet *be* her faktisk blir brukt i oppmodinga). For eit verb som derimot i vanleg bruk inneheld eit sterkt element av audmjukskap (som *beg*), blir situasjonen nærast motsett.

Ein kan også nemna at medan *be* ikkje sjeldan blir brukt performativt, så er *tigge* nokså sjeldan brukt på denne måten på norsk: *tigger* kollokerer i Leksikografisk bokmålskorpus klart sjeldnare med *jeg* som føreledd enn *ber* gjer. Sannsynlegheitstesten *LogLikelihood* gjev ein ratio for *jeg* som ord 1 i bigram med *ber* på rundt 227, medan LLR for *jeg* som ord 1 i bigram med *tigger* er 5,5. Vi er sjølvsagt medvitne om at ein slik kollokasjon på ingen måte treng tyda performativ bruk for korkje *be* eller *tigge*. Likevel, sidan performativ bruk sjeldan vil skje utan kollokasjon med *jeg* (eller eventuelt *vi*), ser vi dette som relevant. Som performativ har altså *jeg ber* få og sjeldan brukte alternativ når ein treng å uttrykka eit inderleg ønske, og kan difor bli brukt om meir intense kjensler her enn i ikkje-performativ bruk som (41b), der *tigge* finst som eit reelt alternativ om ein treng eit noko meir intenst uttrykk.

Som vi var inne på over, hevdar Wierzbicka vidare, med støtte i Hayakawa (1969), at *beg* inneheld komponenten «I don't want to stop saying that I want this to happen»: Den talande trugar med å halda fram med å masa til ho får

viljen sin. Det er naturleg å sjå dette i samband med den kjensleladde bakgrunnen, og det slår oss at dette elementet heller ikkje er sterkt i dei lite kjensleladde døma (40c–e). Dette er òg ein skilnad frå det norske *tryggle*, som har ein tydelegare durativ struktur, jf. eksplikasjonen i (14).

Derimot høver elementet av audmjuk haldning til alle døma i (39) og (40). Den talande seier til mottakaren: Det er du som har makta i denne situasjonen. Dette er også ei mogleg forklaring på kvifor det i bakgrunnen for denne handlinga *kan* vera sterke kjensler. *Begging* er i utgangspunktet ei nedverdigande handling – ei handling der den talande set mottakaren over seg sjølv, og med det også set seg sjølv lågt – og det er difor noko du ikkje vil gripa til utan sterke insentiv. Vi ser dette klart i (39c). Sterke kjensler kan vera eit slikt insentiv, men er ikkje ein naudsynleg føresetnad for handlinga. Fokuset i *beg* ligg likevel først og fremst i sendaren si framstilling av mottakaren som personen med autoritet og kraft til å gjera det som er ønskt, noko sendaren ikkje har. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjon for *beg*:

(42) X 'begged' Y om noe A

a. X sa noe til Y på det tidspunktet

X ville at noe skulle skje på grunn av det

b. X sa noe slikt som dette

X sa det kanskje ikke med ord:

«jeg vil at du gjør dette (A)

jeg vet at du er noen som kan gjøre A, jeg kan ikke gjøre A

jeg vet at du ikke gjør A viss du ikke vil gjøre A

jeg vil at du tenker på det»

c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:

«jeg vet at Y kanskje ikke vil gjøre A

etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det»

Vi har då òg kome fram til ein viktig skilnad mellom engelsk *beg* og norsk *be*: Bruk av det norske verbet treng i seg sjølv ikkje implisera at sendaren stiller seg i ein audmjuk posisjon, medan dette er eit av dei sentrale momenta i det engelske verbet (*Jeg kan ikke gjøre A. Jeg vet at du ikke gjør A viss du ikke vil gjøre A*).

Den audmjuke haldninga har *beg* til felles med norsk *tryggle*, noko som er eksplikert gjennom at dei to verba deler komponenten «jeg vet at du ikke gjør A viss du ikke vil gjøre A». Derimot meiner vi altså (sjå over) at *beg* ikkje treng vera prega av sterke kjensler, noko *tryggle* er. Slike sterke kjensler er eksplikert i komponenten «det vil være veldig bra for meg» i *tryggle* (jf. 14), som manglar i

beg. Det ser også ut til at *beg* ikkje er like klart durativt som *trygle*, jf. at *beg* ikkje deler komponenten «en stund» med det norske verbet.

Ved bruk av *beg* kan sendaren vera i ein objektivt underordna posisjon, men treng ikkje vera det. At dette ikkje er naudsynt, ser vi t.d. i (39c). Vi må altså her skilja mellom det å *stilla seg* i ein audmjuk posisjon og det å *vera* i ein underordna posisjon. Dette skil *beg* (og *trygle*) frå norsk *tigge*: *Tigge* kan berre brukast frå ein sosialt underordna posisjon. Vi meiner å få dette fram i eksplikasjonane ved å fokusera på handlingsevne i *beg*, jf. «Jeg vet at du er noen som kan gjøre A» og på strukturell kontroll av ressursar i eksplikasjonen for *tigge*: «Mange gode ting er dine ...» (jf. 16).

Eit døme på det å vera i ein slik underordna posisjon er bruken av *tigge* og *beg* om yrkesmessig tigging. Dette er også ein bruksmåte (Wierzbicka 1987: 53) vil skilja ut frå det meir allmenne språkhandlingsverket *beg*, men igjen slår det oss at det er vanskeleg å draga eit klart skilje. Eit viktig kriterium for dette skiljet hjå Wierzbicka er at yrkesmessig tigging ikkje treng innebera sterke kjensler, men om ein aksepterer vår analyse over, vil ikkje dette vera avgjerande. I tillegg peikar Wierzbicka same stad på at yrkesmessig tigging ikkje treng vera verbal, men dette gjeld også andre tilfelle med *beg*: Frasar som *their eyes begged me to help them* treng sjølv sagt ikkje ha noko med yrkesmessig tigging å gjera. Vi ser altså ikkje eksistensen av ordlaus *begging* som god nok grunn til å tenkja seg to eksplikasjonar av *beg*. I staden er dette grunnlaget for line 2 i komponent (b) i eksplikasjonen i (42). Dette er ein komponent som dette verbet har felles med *tigge*, men som skil det frå *trygle*; medan ein person som ordlaust sit på fortauet med ein plastikkopp, er eit typisk døme på ein situasjon vi kan beskriva med *tigge*, vil vårt mentale bilete av å *trygle* automatisk omfatte ord – gjerne mange ord. Vi vil hevda at sjølv om *trygle* ein sjeldan gong kunne bli brukt om ordlaus kommunikasjon, så vil ideen om ordbruk likevel ligga i situasjonen på ein annan måte enn ved *tigge* (og *beg*). Vi ser dermed at det engelske verbet har likskapar både med *be*, *tigge* og særleg *trygle*, men at ingen av desse verba er heilt dekkande for det engelske verbet.

6 Konklusjon

Det er knappast overraskande at verb ikkje har 100 % ekvivalente tydingar på tvers av språk. Like fullt har det vore svært vanleg å nytta engelske språkhandlingsverb som universelle merkelappar for ulike språkhandlingar. I analysane over har vi vist korleis *ask* og *beg* skil seg frå dei norske *be*, *spørje*, *trygle* og *tigge*,

og såleis at ulike språk deler inn språkhandlingskategoriar på ulike måtar. For å få fram slike skilnader på ein presis måte er ein avhengig av eit semantisk metaspråk med termar som i så stor grad som mogleg er ekvivalente på tvers av språk, og eit slikt metaspråk er det NSM stiller til rådvelde. Etter vårt syn har det stor analytisk verdi å halda seg til dei semantiske grunneiningane i så stor grad som mogleg, fordi dei ulike komponentane i den semantiske strukturen trer klarare fram enn om ein hadde brukt meir komplekse termar. Med det semantiske metaspråket blir dei semantiske analysane meir transparente, og vi har også vist at dei semantiske grunneiningane er eit nyttig verkøy for å analysera skilnader mellom nærskylde verb i einskildspråk.

Vi sluttar oss til Goddard (2010: 461), som skriv at «[w]hether or not one is convinced of the universality of the NSM primes, many linguists would agree that there is heuristic value in plain language paraphrase in terms of a small standardized set of simple words». Analyse av semantiske strukturar bygger alltid på tolking og intuisjon, og analysar i form av NSM-parafrasar gjer desse tolkingane eksplisitte.

Korpus

Leksikografisk bokmålskorpus (LBK). Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo. URL: <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/lbk/>

British National Corpus (BNC). URL: <http://corpus.byu.edu/bnc/>

Referansar

Austin, John L. 1962: *How to do things with words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Croft, William 1994: Speech act classification, language typology and cognition. Tsohatzidis, Savas L. (red.): *Foundations of speech act theory*. London: Routledge, 460–477.

Fodor, Jerry A., M.F. Garrett, E.C.T. Walker & C.H. Parkes 1980: Against definitions. *Cognition* 8 (3), 263–367.

Fodor, Jerry A. 1998: *Concepts: How cognitive science went wrong*. Oxford: Oxford University Press.

Fodor, Jerry A. 2008: *LOT 2: The language of thought revisited*. Oxford: Oxford University Press.

- Geeraerts, Dirk 2010: *Theories of lexical semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, Cliff (red.) 2008: *Cross-linguistic semantics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goddard, Cliff 2010: The natural semantic metalanguage approach. Heine, Bernd & Heiko Narrog (red.): *The Oxford handbook of linguistic analysis*. Oxford: Oxford University Press, 459–484.
- Goddard, Cliff 2011: *Semantic analysis: A practical introduction* (2. utg.). Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, Cliff & Anna Wierzbicka (red.) 1994: *Semantic and lexical universals: Theory and empirical findings*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goddard, Cliff & Anna Wierzbicka (red.) 2002: *Meaning and universal grammar: Theory and empirical findings*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goddard, Cliff & Anna Wierzbicka 2014a: Semantic fieldwork and lexical universals. *Studies in Language* 38 (1), 80–126.
- Goddard, Cliff & Anna Wierzbicka 2014b: *Words and meanings: Lexical semantics across domains, languages, and cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, Cliff & Susanna Karlsson 2008: Re-thinking *think* in contrastive perspective: Swedish vs. English. Goddard, Cliff (red.): *Cross-linguistic semantics*. Amsterdam: John Benjamins, 225–257.
- Haugen, Tor Arne 2016: Semantisk metaspråk og skjematiske nettverk: valenskonstruksjonar som tydingseiningar. *Maal og minne* (1), 101–140.
- Huang, Yan 2014: *Pragmatics* (2. utg.). Oxford: Oxford University Press.
- Laurence, Stephen & Eric Margolis 2015: Concept nativism and neural plasticity. Laurence, Stephen & Eric Margolis (red.): *The conceptual mind: New directions in the study of concepts*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 117–148.
- Levisen, Carsten 2012: *Cultural semantics and social cognition: A case study on the Danish universe of meaning*. Berlin: De Gruyter.
- Riemer, Nick 2006: Reductive paraphrase and meaning: A critique of wierzbickian semantics. *Linguistics and Philosophy* 29, 347–379.
- Sadock, Jerrold M. 1994: Toward a typology of speech acts. Tsohatzidis, Savas L. (red.): *Foundations of speech act theory*. London: Routledge, 393–406.
- Sadock, Jerrold M. 2006: Speech acts. Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.): *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell Publishing, 53–73.

- Searle, John R. 1969: *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1979: *Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wierzbicka, Anna 2003: *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction*. Berlin: De Gruyter.
- Wierzbicka, Anna 1972: *Semantic primitives*. Frankfurt: Athenäum.
- Wierzbicka, Anna 1987: *English speech act verbs: A semantic dictionary*. Sydney: Academic Press.
- Wierzbicka, Anna 1996: *Primes and universals*. Oxford: Oxford University Press.

Summary

The primary objective of this article is to analyse the meaning of some central directive speech act verbs in Norwegian, with a side glance at the meaning of some of these in English. One of its central premises is thus that meaning can be explicated. We use the semantic metalanguage Natural Semantic Metalanguage (NSM) in an attempt to explicate metalingual representations of semantic structures. The article argues for the usefulness of such a metalanguage as a tool for bringing out semantic distinctions within an individual language as well as between languages. The article also raises questions regarding the relationship between speech acts and speech act verbs.

Tor Arne Haugen
 Høgskulen i Volda
 Institutt for språk og litteratur
 Postboks 500
 NO-6101 Volda
 tor.arne.haugen@hivolda.no

Kjetil Myskja
 Høgskulen i Volda
 Institutt for språk og litteratur
 Postboks 500
 NO-6101 Volda
 km@hivolda.no

Norske barns språksosialisering og språklige praksisfellesskap

Av *Edit Bugge*

Denne artikkelen utforsker en sosiolingvistisk utviklingsmodell for en moderne, norsk barndom, inndelt i tre faser. Artikkelen diskuterer hvilke sosialiseringstanser som er relevante for barns språksosialisering og sosiolingvistiske utvikling i de ulike fasene, styrkeforholdet mellom disse instansene, og mulige språklige resultat av sosial orientering i aldersfasene. Til slutt diskuterer artikkelen hvilke konsekvenser den sosiolingvistiske utviklinga i barndommen har for den seinere språkbruken hos unge og voksne språkbrukere.¹

Innledning

Det store flertallet av norske sosiolingvistiske studier har kartlagt språklige variasjonsmønstre hos språkbrukere i aldersgruppa ungdom og unge voksne. Denne artikkelen retter søkelyset mot yngre barn, ei aldersgruppe som er mindre studert i norsk sosiolingvistik. Artikkelen legger fram et utkast til en modell for den moderne, norske barndommens sosiolingvistiske utviklingsmønstre, med særlig vekt på forholdet mellom familien og andre, utenomfamiliære, sosialiseringstanser. I denne artikkelen er barndommen avgrensa til alderen 0–12 år, og barndommen si sosiolingvistiske utvikling fram til 12-årsalderen er delt inn i tre faser. Utgangspunktet for modellen, og for artikkelen, er arbeidet med ei doktoravhandling om språktradering i Bolsøy, med en sosiolingvistisk undersøkelse av familien, der målet var å få innsikt i familiens innvirkning på språklig variasjon og kollektiv språktradering i et norsk bygdesamfunn (Bugge 2015).

Denne artikkelen har som utgangspunkt at barnets språktilegnelsesprosess er strukturert av ulike samtidige prosesser og ulike, vekslende vilkår. Språklig og kognitiv utvikling legger til rette for tilegnelse av gradvis mer komplekse grammatiske kategorier, endring av sosial og sosialpsykologisk orientering gir

1. Artikkelen bygger på prøveforelesning over oppgitt emne til ph.d.-graden ved Universitetet i Bergen. Prøveforelesninga blei holdt 18. juni 2015.

gradvis tilegnelse av sosial erfaring, og dette gir grunnlaget for tilegnelse av sosiolingvistisk og pragmatisk kompetanse og mestring av registervariasjon. Deler av denne språktilegnelsesprosessen er blitt antatt bare å kunne skje innenfor aldersbestemte tidsvindu eller sensitive perioder.

Jeg skiller i artikkelen mellom tilegnelsen av grammatisk og sosiolingvistisk kompetanse. Sosiolingvistisk kompetanse er avgrensa i tråd med Kerswills (1996: 181) definisjon: «a person's ability to recognize language varieties within the community, to evaluate those varieties socially and to exploit them in the communication of social meaning». Den sosiolingvistiske kompetanse er da, nokså snevert definert, kjennskap til og mestring av språksamfunnets normer for språklig variasjon, og kjennskap til variasjonens sosiale verdi, både med hensyn til ulike språklige varieteter og ulike varianter innenfor samme varietet.

Samspillet mellom språklig innputt og vilkår for språklig inntak, som biologiske vilkår, sosialpsykologisk og kognitiv utvikling i barndommen, gir utgangspunktet for barns tilegnelse av grammatisk og sosiolingvistisk kompetanse, og danner slik grunnlaget for språket til voksne språkbrukere.

Barns første språksosialisering i sosiolingvistiske framstillinger

I sosiolingvistiske framstillinger av språksosialiserings- og språktraderingsprosesser blir den som skal tilegne seg språkets mønster og bruksmønster, vanligvis plassert i en posisjon mellom ulike norminstanser. I et begrepsapparat fra språksosialiseringsforskninga kan vi tenke oss at individet står mellom ulike *språksosialiseringsagenter*. I et begrepsapparat knytta til språktradering står individet mellom ulike språklige *innputtkjelder*. Vanligvis antas det at skillet mellom *de heime* og *de andre* er det viktigste i framstillinger av barndommens språknormkonflikter, og styrkeforholdet mellom disse er antatt å endres gjennom barndommen og ungdomstida. I sin introduksjon til sosiolingvistikk antar Hudson (1996: 14) at unger si sosiolingvistiske utvikling følger det suksessive mønsteret «first parents, then peers, then adults», der det sosiolingvistiske utviklingsmønsteret er strukturert som en prosess med foreldre som viktigste rollemodell i den første delen av språktilegnelsesprosessen, etterfulgt av jamaldrende. Chambers (2003: 163) har også ei liknende inndeling i det han kaller de tre «sociolinguistically crucial ages»: *barndom*, *ungdom* og *ung voksen* alder, der hver periode er kjennetegna ved ulike språklige utviklinger og ulike sosiale rammer for språkbruk. Denne artikkelen konsentrerer seg om det som hos Chambers er den første formative perioden, nemlig barndommen, der Hudson

regner med at foreldre er viktigst, og Chambers regner med at foreldre og venner er de viktigste normgiverne for barnet.

I en sosiolingvistisk utviklingsmodell vil det sannsynligvis være mest hensiktsmessig å sette familien som barnets viktigste praksisfelleskap i den første sosiolingvistiske utviklingsfasen. Men hva kjennetegner dette praksisfelleskapet? Hva kjennetegner barnets språklige praksis i denne perioden? Og hvor lenge har familien en slik sentral posisjon?

For William Labov er det bare ett medlem av familien som er relevant for barns aller første språklæring og språksosialisering: «in learning language we must start somewhere, and there is no other place to start but with our mother's phones.» (Labov 2001: 307). I Labovs framstillinger av kollektiv språktradering er *mors* (og kvinnelige morserstatningers) rolle i individets språktilegnelse sentral, og den kjønnsdelte rollefordelinga er hos Labov universell (op.cit). Grunnmønsteret i språktradering er hos Labov «the faithful transmission of the adult system» (Labov 2007 og 1989), der systemet her både er det lingvistiske og det sosiolingvistiske: altså traderinga av det Labov kaller 'systemet' «including variable elements with their linguistic and social constraints.» (op.cit). Språkendring blir da, som Labov spissformulerer det, en prosess der unger begynner å snakke annerledes enn mødrene sine.

Språktilegnelse i ei dobbeltsosialisering

Det er tvilsomt om en mor–barn-dyademodell, slik Labov framstiller den, er gyldig i en lang periode av den moderne norske barndommen. Den språklige hverdagen til sjøl små unger både er og har vært mer kompleks. Rundt halvparten av norske barn blir født inn i familier der det allerede finnes barn, de har altså storesøsken. De fleste norske barn har også fra starten mer enn én omsorgsperson, ofte en far, og fars betydning for barnets læring ser ut til å ha økt de siste tiåra (Cools, Fiva & Kirkebøen 2011). I 2014 gikk også 80 % av norske ettåringer i barnehagen.² I tillegg til foreldre og eventuelle søsken vil de da ha kontakt med voksne og barn i barnehagen. Mange små unger har også kontakt med unger utafør barnehagegruppa og med andre voksne i foreldras nettverk og slekt, og mange unger forholder seg til ulike typer media: film, lyd-bøker, mer eller mindre interaktive digitale medier, bøker og musikk. Slik vil også små barn ha erfaring fra ei rekke kommunikative kontekster og med et arsenal av språkbrukere. Den språklige variasjonen barn møter i en moderne

2. <http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/barnehager>

norsk barndom, omfatter vanligvis ulike språklige varieteter innafør ett eller flere språk, og disse språklige varietetene kan oftest assosieres til ulike personer eller til ulike situasjonelle kontekster i barnets hverdag.

Sosiologen Lars Dencik (1999: 246) illustrerer denne komplekse sosialiseringa i den postmoderne nordiske barndommen i en dobbelt-sosialiseringssommerfuglmodell. I sommerfuglmodellen står barnet i sentrum (H= Hero), den høyre vingen representerer heimen med mor og far, og den venstre vingen representerer barnets utenomfamiliære omsorgsinstitusjon med andre barn (= H2..n) og med voksne ansatte (=P 1..n). Barnet har ulik posisjon i de to fellesskapa, altså i de to vingene, og de voksne har ulik relasjon til barnet.

I denne dobbeltsosialiseringa skal barnet tilegne seg et språk som, slik Lars Vikør har betegna det, er både rett, godt og anstendig, det vil si at det både er grammatisk, pragmatisk og sosio-estetisk akseptabelt (jf. Vikør 1997: 98–99). Dobbeltsosialiseringa krever at barnet forholder seg til ulike normsett, først og fremst med hensyn til pragmatiske normer, men de fleste barn møter også i ulik grad forskjellige grammatiske normsett i de ulike fellesskapa. For mange barn er også sosialiseringa en enda mer kompleks prosess. Barn som vokser opp med en pappaheim og en mammaheim i tillegg til barnehagen, har kanskje ei trippelsosialisering. Det samme gjelder unger som har flere ulike utenomfamiliære passordninger samtidig. Søsken gir også ei komplisering av Denciks dobbeltsosialiseringmodell, fordi søsken både kan finnes i sommerfuglmodellens høyre og venstre vinge, og fordi eldre søsken kan formidle kunnskap om utenomfamiliære normsett og språklig praksis til småsøskena sine, altså opptre som det Piedra & Romo (2003) kaller «sibling mediators». Hos Piedra & Romo er termen rett nok brukt om storesøsken i minoritetsspråklige familier som forbereder småsøskena sine til en majoritetsspråklig skole- og barnehagekultur, men søskenmediatorrolla kan kanskje også finnes i en majoritetsspråklig kontekst (jf. Bugge 2015).

En samtidighet i tilegnelse av språket som grammatisk og sosiolingvistisk system?

Målet for tilegnelsen av sosiolingvistisk kompetanse er ei tilegning av språket som lingvistisk og sosiolingvistisk symbolsystem. Den språklige innputten barn møter, er alltid karakterisert av variasjon, og denne variasjonen er noen ganger, men langt fra alltid, sosialt indeksert. Innputtgrunnlaget ungene har for å danne seg generaliseringer for mønsteret i variasjonen, er ofte tynt. Vi veit at

barn lærer språk, men hvordan det egentlig foregår, er, som Chomsky har uttrykt det, et av språkvitenskapens grunnspørsmål (Chomsky 1986: 3), knytta til *språklæringsproblemet*: «the logical problem of language acquisition» (Chomsky 1981). Chomsky lander på at barn er født med en indre grammatikk som muliggjør tilegnelsen av språket som strukturelt system. Men om vi aksepterer Chomsky sin språklæringshypotese eller ikke, løser ikke det utfordringene knytta til tilegnelsen av de språksamfunnsspesifikke sosiale konnotasjonene i den språklige variasjonen. Mens alle friske barn under normale omstendigheter tilegner seg grammatisk kompetanse, er den sosiolingvistiske, pragmatiske og estetiske språkkompetansen mer ujamnt fordelt i befolkninga, tilsynelatende avhengig av individuelle evner, personlighet og sosial og språklig erfaring.

Hos Elinor Ochs & Bambi Schieffelin (1984) er språksosialisering som fenomen en prosess som foregår både *gjennom* og *inn* i språket. Språket er både et redskap og resultat i sosialiseringprosessen. Ochs & Schieffelin (2008) refererer sjøl til Sapir (1933) som et viktig teoretisk grunnlag for språksosialisering som fagfelt når de hevder at språket sjøl både strukturerer måten vi oppfatter verden og utvider og begrenser hva vi kan uttrykke om verden. Chambers (2003: 174) hevder, i tråd med Ochs & Schieffelin, at det er en samtidighet i barns tilegnelse av de språklige kategoriene og den sosiale verdien til kategoriernes varianter: «There are no studies indicating a time gap between the acquisition of grammatical competence and the development of sociolinguistic competence». Roberts & Labov (1995: 101) meiner også at tilegnelsen skjer *omtrent* samtidig: «children acquire variable rules at about the same time as they are acquiring related categorical rules.»

Påstanden kan illustreres med eksempel fra materialet jeg samla inn fra Bolsøy til doktoravhandlinga mi (Bugge 2015). For et barn som for eksempel vokser opp i midtre Romsdal, betyr det, om vi skal følge Chambers sitt resonnement, at samtidig som det lærte begrepet for fenomenet 'melk', skulle det lære at fenomenet har to synonyme termer /mjærk/ og /melk/, og at disse variantene har ulik sosial verdi i språksamfunnet. Enda mer komplekst enn forståelsen av den sosiale verdien til ulike varianter for slike leksikalske variabler, er vel innsikten i et generelt og produktivt sosiolingvistisk mønster for fonologisk variasjon. En fonologisk variabel i det samme bolsøytalemålet der de ulike variantene er tillagt ulik sosial verdi, er det som i eldre beskrivelser av talemålet (Bjerkset 1976 og Hovdenak 1978) er monoftongen /ɛ/ av eldre diftong /ei/, og som i dag har variantene /ɛɪ/, /e/, /ɛ/ og /æ/. En samtidighet i tilegnelsen av det kategoriske og sosiolingvistiske mønsteret skulle innebære at

når romsdalsungene tilegner seg den viktige distinksjonen mellom ei 'halv' og ei 'heil', skulle de da samtidig tilegne seg de sosiale konnotasjonene til variantene som er aktuelle i språkmiljøet de vokser opp i, altså for romsdalsk 'heil' på 2010-tallet: /heil/, /he:l/, /he:i/ og /hæ:i/.

Chambers sin påstand om en slik samtidighet er ikke ukontroversiell. Smith, Durham & Fortune (2007) argumenterer med støtte i Kerswill (1996) for at det er en større kompleksitet i tilegnelsesprosessen, der tilegnelsen av komplekse grammatiske kategorier tar lengre tid enn tilegnelsen av mindre komplekse kategorier, og at det kanskje da også er sånn at tilegnelsen eller mestringa av komplekse sosiolingvistiske mønster kommer seinere i barnespråkutviklinga.

Et videre grunnlag for en modifikasjon av en hypotese om samtidighet i tilegnelsen av lingvistisk og sosiolingvistisk kompetanse finner vi kanskje i forskning på utvikling hos tospråklige barn. Tospråklighetsforskning dokumenterer at unger som vokser opp med voksne som snakker ulike språk, går gjennom tidlige språkblandingsperioder, i et stadium før ungene mestrer kontekstavhengig, det vil si personavhengig, lingvistisk variasjon. Det er her ei *gradvis* utvikling fra ett- til tre-årsalderen, til barn begynner å mestre et sosialt system der de assosierer ulike språkssystem til ulike voksne (Lanza 1997). Tilegnelsen av de sosiale konnotasjonene til språklige varianter forutsetter også et tilsvarende kognitivt utviklingsnivå, der barn som et første steg i tilegnelsen av sosiolingvistiske variasjonsmønster må være i stand til å assosiere ulike varianter til ulike personer. Og for tilegnelsen av mønster for situasjonell variasjon og pragmatisk kompetanse, er det også nødvendig å kunne assosiere ulike varianter til ulike situasjoner. Men den sosiolingvistiske kompetansen forutsetter også et abstraksjonsnivå, der barnet skal kunne generalisere fra enkeltpersoner til grupper: Først skal barnet assosiere varianten /mjærk/ til farmor, farfar og fru Øverli, så skal barnet generalisere regelen om at varianten /mjærk/ skal assosieres til høg alder. På samme måte krever mestringa av situasjonell registervariasjon ei generalisering fra enkeltsituasjoner til situasjonstyper. På grunnlag av denne generaliseringa skal du kunne tilpasse eget talemål til ulike situasjoner i tråd med egne intensjoner, for eksempel for å uttrykke ønska gruppetilhørighet. Skal vi ta utgangspunkt i at en slik distinksjon mellom kategorisk mestring og intensjonell bruk er mulig, kan vi tenke oss at tilegnelsen av grammatisk og sosiolingvistisk kompetanse foregår som en gradvis prosess som er avhengig av språklig innputtfrekvens, sosial erfaring og vilkår for inntak av innputt. Slik kunne da tilegnelsen av sosiolingvistisk kompetanse også knyttes til ei generell kognitiv og sosial utvikling.

Med støtte i egne data viser Smith, Durham & Fortune (2007) at en annen kompliserende faktor for samtidigheten i tilegnelsesprosessen er knytta til mønstra i voksne omsorgspersoners barneretta tale, der markerte trekk får ei anna behandling i den barneretta talen enn ikke-markerte trekk. Det letter tilegnelsen av de sosiolingvistiske variasjonsmønstra for markerte trekk: «If the caregivers are not aware of the social impact of the variants, then the children are not either», skriver de om sine 4 år gamle skotske informanter (Smith m.fl. 2007: 91). Hos Smith, Durham & Fortune kan vi forstå det slik at de voksne hjelper ungene sine på veg i assosiasjons- og abstraksjonsprosessen av sosiolingvistiske normer. Foulkes, Docherty & Watt (2005) og Foulkes & Docherty (2006) viser også at mønster i den barneretta talen kan bidra til å opprettholde og forsterke sosiolingvistiske skiller, der de finner at engelske mødre bruker mer standardnære former i den barneretta talen til jentebarn enn i den barneretta talen til guttebarn. Salmons, Fox & Jacewicz (2012) foreslår også at slike språkbruksmønster i barneretta tale kan være ei drivkraft i språkendringsprosesser.

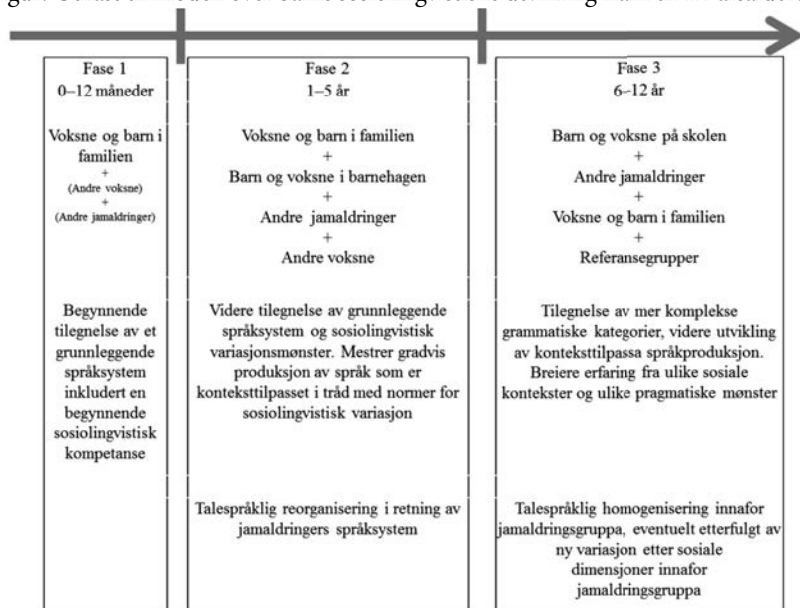
Utkast til modell: Fase 1. Det grunnleggende systemet.

I den første fasen av barndommens sosiolingvistiske utvikling er familien barnet sitt primære praksisfelleskap og viktigste kjelde til kunnskap om språket som symbolsystem. Familien omfatter her både voksne omsorgspersoner og andre unger, det vil i praksis si søsken, som barnet deler omsorgspersoner og husstand med. Ulike omsorgspersoner er relevante for barn i ulike familier, samfunn og historiske perioder. Etter innføringa av fedrekvoten i Norge ser det for eksempel ut til at fars betydning øker for barns utvikling og læring, slik Cools, Fiva & Kirkebøen (2011) viser for den styrka korrelasjonen mellom fars utdanningsnivå og barns skolerresultat etter innføring av fedrekvoten.

I barndommens første sosiolingvistiske utviklingsfase skal barnet begynne å avkode og tilegne seg et grunnleggende språkssystem, og det inkluderer sannsynligvis også en begynnende sosiolingvistisk kompetanse. Barn i denne fasen blir ofte omtalt i litteraturen som “preverbale”, det vil si at de ikke har begynt å produsere mye språk som kan gi oss empirisk grunnlag for en slik begynnende tilegnelse av lokale sosiolingvistiske normer. Men det betyr sjølsagt ikke at barn ikke kan kommunisere eller gi uttrykk for behov før de mestrer det lokale språkssystemet, og det språklige og sosiale samspelet i denne første preverbale

fasen er grunnleggende for den seinere grammatiske og sosiolingvistiske utviklinga (Didow & Eckermann 2001).

Figur: Utkast til modell over barns sosiolingvistiske utvikling fram til 12-årsalderen

Utkast til modell: Fase 2. Dobbeltsosialisering og talespråklig reorganisering

Den andre fasen representerer ei utviding i dette utkastet til modell, der barnet blir deltidsmedlem i ulike praksisfellesskap, og der det forholder seg til en større språklig variasjon. Med utgangspunkt i tospråklighetsforskning og barnespråkforskning kan vi anta at barnet ved ettårsalderen når ei kognitiv og språklig utvikling som legger grunnlaget for ei seinere gradvis mestring av produksjon av språk som er persontilpassa og konteksttilpassa i tråd med normer for lingvistisk og sosiolingvistisk variasjon i praksisfellesskapa og språksamfunnet som barnet er en del av. Parallelt har barnet en videre tilegnelse av grunnleggende språkssystem og variasjonens sosiale konnotasjoner.

For de fleste norske barn i dag er barnehagen et relevant fellesskap i denne fasen, allerede fra 12-månedersalderen. Men uavhengig av barnehagen vil barn i denne alderen vanligvis begynne å interessere seg for jamaldrende barn. Psykologene Eckermann & Didow (1988) viser at ettåringer søker sosial kontakt

med andre ettåringer, også fremmede, sjøl i den perioden der de er skeptiske til fremmede voksne. Psykologene Dunn & Cutting (1999) har studert barns språkutvikling og sosiokognitive utvikling heime og med jamaldringer, og setter 2–5-årsalderen som en sentral periode for utvikling av kommunikative og sosiale ferdigheter, der barn danner sine første, djupe vennskapsband med jamaldringer utafor familien. Og samtidig som barnet går gjennom ei sosial utvikling, foregår språktilegnelsen, slik Tomasello (2003) viser, som en gradvis prosess der det grunnleggende språket er på plass innen 5–6-årsalderen.

Det er vanlig at språket til ungene i fase 2 begynner det Labov kaller en «vernacular reorganization» (Labov 2001: 307), der talemålet til barnet går i retning av talemålet til jamaldrende. I denne prosessen kan unger erstatte kommunikativt funksjonelle former som de allerede mestrer, med andre former. Aldersperioden for en slik reorganiseringsprosess blir satt ulikt. Labov setter i 2001 reorganiseringa til perioden fram til 5 år, hvis barn har mødre med en annen dialekt enn stedets:

It is now well established that when mothers speak a language or dialect different from that of the speech community, children quickly learn to disregard that linguistic system and acquire before the age of 5 a local dialect that is phonetically matched to the local pattern. (Labov 2001: 307)

Andre ganger avgrensar Labov sjøl reorganiseringsperioden til et seinere alders-trinn, med alderen 4 til 12–13 år som spesielt formative år (Labov 2010: 9). Spørsmålet i aldersbestemminga her er kanskje når vi regner med at unger orienterer seg mot jamaldrende, og når vi har empirisk belegg for at ei slik orientering har hatt språksystematiske konsekvenser.

Det er ikke alltid at unger i denne omstillingsprosessen ender opp med språkformer som er identiske med de mest frekvente jamaldringsformene, og idiolektiske former hos barn kan noen ganger være vanskelig å forklare ut fra innputtfrekvens. En hypotese kan være at målet i reorganiseringsprosessen er å finne varianter som på en eller annan måte er sosialt gangbare i jamaldrings-gruppa. Utviklingsprosessen her vil jo også avhenge av graden av språklig heterogenitet i jamaldringsgruppa: Samfunn som mangler en fokusert språknorm, som Mæhlum (1992) viste gjaldt for Svalbard, eller som vi kjenner det i tidlige koineiseringsprosesser (Neteland 2014, Kerswill & Williams 1999, Trudgill 1998, Solheim 2006), vil kunne gi vidare rammer for sosialt akseptabel språkvariasjon, sammenlikna med samfunn som er prega av språklig homogenitet og mer etablerte og fokuserte språknormer.

Makrososiale strukturer for organisering av barns hverdag legger vilkår for når og hvordan barn går inn i ei dobbeltsosialisering, med reorganisering av talemålet som språklig resultat. Disse vilkåra er sjølsagt omskiftelige i tid og rom. Men det ville være naivt å tro at fravær av et barnehagesystem betyr at barn står i en mor–barn-dyade til skolestart (dette er også Selås 2011 sin argumentasjon). Det vanlige ser ut til å være og ha vært at små barn tidlig får inngå i en eller annen form for utenomfamiliære praksisfelleskap med andre barn, enten disse felleskapa er barnestyrte eller voksenstyrte (Gullestad 1984, 1989, Thorsen 1994).

Søsken kan opptre som mellomledd mellom familien og de utenomfamiliære felleskapa, og de kan innlemme yngre søsken i jamaldringsgruppas normer for språkbruk før småsøskena sjøl går inn i ei dobbeltsosialisering. Eldre søsken har i liten grad vært inkludert som språklige rollemodeller i framstillingen av barns tidlige språktilegnelse. Dersom vi (jf. Bugge 2015: 259) inkluderer eldre søsken i en språksosialiseringsmodell, ser vi at eldstesøsken som gruppe har grunnleggende ulike språksosialiseringsrammer enn yngre søsken ved at yngre søsken allerede fra starten av vil kunne ha daglig kontakt med språklige representanter for ei jamaldringsgruppe, fordi eldre søsken kan antas å ha påbegynt en språklig omstillingsprosess fra foreldres språkssystem til jamaldrendes språkssystem. Da får unger som har eldre søsken, en tjuvstart i den språklige omstillingsprosessen.

Styrkeforholdet mellom sosialiseringsinstanser i fase 2

Hva er styrkeforholdet mellom de ulike sosialiseringsinstansene i den andre sosialiseringsfasen? Det kommer an på hvordan vi regner med at barn lærer språk. Hvis vi regner med at barn velger de variantene som er mest frekvente i språkmiljøet sitt, er det det kvantitative forholdet mellom språklig innputt fra ulike kjelder som er det interessante. Det kvantitative forholdet her vil komme an på den strukturelle organiseringa av barndommen.

Vi kan også tenke oss at barnet i variasjonen mellom språkmønster i ulike sosialiseringsinstanser og fra ulike språkbrukere, velger de variantene som er sosialt mest relevante. Det vil si at de er brukt av individ eller i praksisfelleskap som barnet identifiserer seg med. I så fall vil jamaldringsgruppa sannsynligvis få en viktig plass tidlig, også før innputtfrekvensen fra jamaldringer blir høyere enn innputtfrekvensen fra voksne i heimen. Dette stemmer godt med studier av barns aktive sjølsosialisering (Stern 1995, Dencik 1999, Kristjánsson 1999). Som Dencik skriver om sosialiseringa av skandinaviske barnehagebarn: «Det

er de andre barn, der udgør det enkelte barns referencegruppe, og som derfor også er normgivende for barnet.» (Dencik 1999:33).

Ei anna tilnærming til styrkeforholdet mellom sosialiseringinstanser kan knyttes til en hypotese om at ei forutsetning for språklig innflytelse er mulighet for interaksjon. Det er for eksempel argumentert for at media *ikke* er ei relevant kilde for språktilegnelse og individuell og kollektiv språkendring ut over det leksikalske planet, på grunn av mangelen på interaksjon (slik Stuart-Smith m.fl. 2013 oppsummerer og kritiserer det). Et premiss om interaksjon ville kanskje redusere jamaldrendes innflytelse på de yngste ungene. I si kartlegging av fem-åringer i alle de nordiske land fant BASUN-prosjektet for eksempel at den aktiviteten barn brukte mest tid på i hverdagen, var observasjon av andre barn, såkalt *gazing behaviour* (Dencik m.fl. 1988). Fra andrespråkforskninga veit vi også at barn som blir innlemma i språkmiljø der de ikke kjenner språklige og sosiale koder, ofte går inn i kortere eller lengre stille perioder, som i virkeligheten er intenst observerende. Her forutsetter tilegnelse altså ikke interaksjon, slik Krashen (1981) og Wong-Fillmore (1976) først observerte på 1970- og 1980-tallet.³ Observasjonene av barns stille perioder ga også grunnlaget for Krashens *inputthypotese*, om at forståelig innputt er nødvendig og tilstrekkelig for andrespråklæring (Krashen 1982).

Barnegruppene ser ut til å tillate slik deltakende observasjon. Heime, i alle fall i vår kultur og vår tid, møter barnet forventninger om sosial deltaking og språklig produksjon, i større grad enn barnet opplever i møte med andre barn. Nå er jo ikke strukturene i barneretta tale universelle, slik Ochs sin berømte studie fra Vest-Samoa viser (Ochs 1988). Men i vår kultur er voksnes inkluderingsstrategier i barneretta tale godt kartlagt (for svensk barnespråk se Söderbergh 1988, og Papazian 2007: 114). Og for å bruke orda til Papazian: gjennom barneretta tale og konversasjonsrammer «lokker den voksne barnet til å delta i en samtale, omtrent som fuglemor lokker ungene sine til å fly.» (Papazian 2007: 115). Antar vi interaksjon og språkproduksjon som ei forutsetning for individuell språkendring, vil da altså familiens og voksnes innflytelse måtte bli viktigere, fordi barnets voksne omsorgspersoner (i vår kultur og vår tid) forventer at barnet snakker (innafor gitte rammer). Men barns sjølsosialisering er også nært knytta til identifikasjon, der observasjonen av leikende barn, i motsetning til observasjonen av språkbruk på en tv-skjerm, er farga av et intenst ønske om *framtidig* interaksjon og om framtidig jambyrdig deltaking.

3. En grundig og oppdatert oversikt over norske studier av flerspråklige barnehagebarn finnes i Alstad (2015).

Styrkeforholdet mellom de ulike sosialisering sin stansene i språk tilegning sprosessen kan kanskje også kyttes til ulikhet i sosial risiko. Barnet har grunnleggende ulik posisjon i de ulike praksisfellesskapa i dobbelt sosialiseringa. Mens barnet i familien er unikt og uerstattelig, er barnet utskiftelig i de utenom-familiære fellesskapa. Familien som institusjon har omsorg for medlemmene som grunnleggende mål (Cheal 2002). Jamaldringsgruppene har ikke nødvendigvis slike mål. Dersom valg av språklige varianter er avhengig av sosial risiko, vil det da være mest rasjonelt å velge variantene som aksepteres av jamaldringer, og å velge bort variantene som foretrekkes innafor familien.

Utkast til modell: Fase 3. Stabilisering, homogenisering og ny variasjon

I den tredje fasen, fra 6 til 12 år, reduseres familiens innvirkning ytterligere, til fordel for jamaldringsgruppene. Dette er perioden Kerswill (1996: 191) kaller «preadolescent». I denne perioden har vi dokumentert ei stabilisering av det grammatiske systemet (Høigård 2013) og ei homogenisering av talemålet innafor jamaldringsgruppa (jf. Kristoffersen 1980, Kerswill & Williams 1999). Men etter hvert kan jamaldringsgruppa også utvise ny variasjon, dersom det innafor gruppa finnes skiller som er sosialt relevante for ungene, slik Romaine (1984) finner for kjønnsdelt språk hos skotske 10-åringer. Etterhvert som ungene orienterer seg mot en global ungdomskultur, kan også referansegrupper utafor lokalsamfunnet bli relevante.

Gjennom undervisning i skolen får barn også innblikk i nye pragmatiske sjangre og språkbruksmønster. Dette gir gradvis innsikt i nasjonale og regionale prestisjehierarki og normmønster. I mange land innebærer undervisninga også at skolebarna skal begynne å bruke et anna språk eller en annen varietet (f.eks. en standard språklig varietet) enn de har brukt med familie og jamaldringer. Dersom fase 3 introduserer ei jamaldringsgruppe med språklige normer som skiller seg fra normene til jamaldringsgruppa barnet møtte i fase 2, kan vi også vente oss en ny reorganiseringsprosess. I det norske skolesystemet har barns skoletilhørighet vanligvis vært definert ut fra geografiske grenser, altså barnets families bosted innafor geografisk definerte skolekretser. Da vil den geolektiske avstanden mellom jamaldringer i nabolaget og jamaldringer i klassen være mindre enn i et skolesystem der barn for eksempel sendes til ulike skoler ut fra foreldres sosioøkonomiske status eller religiøse tilhørighet.

Konsekvenser av fase 1–3 for språket hos unge og voksne språkbrukere

Den aldersgruppa vi veit mest om i Norge, er ungdommer i alderen 14 til 18 år, altså unge som har gått over i et stadium 4 i den sosiolingvistiske utviklingsmodellen som er foreslått i denne artikkelen. Om disse ungdommene veit vi at de vanligvis har tilegna seg et jamaldringsnært talemål som er typisk for plassen de har vokst opp på, men at det er noen forutsetninger for at det skal skje. For det første er det lettere å forutsi utviklinga hos ungene hvis jamaldringsgruppa som sosialiseringstans har ei identifiserbar og noenlunde homogen talemålsnorm. Barn som vokser opp på steder med stor talespråklig heterogenitet, som Longyearbyen på Svalbard på 1980-tallet (jf. Mæhlum 1992), kan ende opp med et talemål som tilsynelatende er likt foreldretalemålet, altså uten at de har gått gjennom ei åpenbar reorganisering. Andre barn i samme språkmiljø velger andre strategier.

Ei varig innvirkning fra jamaldringsgruppa ser også til en viss grad ut til å være aldersavhengig, med en kritisk alder for når barnet må ha blitt introdusert for ei jamaldringsnorm. Payne (1976) setter denne grensa til 9-årsalderen, der barn som møter det lokale talemålet etter fylte 9 år, ikke vil mestre alle trekk i talemålet (Payne 1976, 1980 og Labov 1966). Men hypotesen om kritisk alder er sjølsagt omdiskutert. Long (1990) mener at den sensitive perioden for fonologi er mellom 6 og 12 år, mens den strekker seg fram til 15 år for morfologiske og syntaktiske trekk. Kerswill (1996: 191) mener at den kritiske alderen er trekkavhengig, der noen fonologiske trekk må tilegnes i god tid før seksårsalderen, andre helst bør tilegnes før seksårsalderen og andre trekk igjen kan tilegnes uavhengig av alder.

Det tidlige språklige møtet med omsorgspersoners språkssystem legger sjølsagt et grunnlag for seinere tilegnelse av jamaldringspråket. Men effekten av foreldres språkssystem for variasjonen i språket til egne barn ut over dette, kan diskuteres. Labov (2001, Roberts & Labov 1995) hevder at foreldres språkssystem har ei varig innvirkning på barnas talemål, blant annet med støtte i Gillian Sankoffs studie av barn som var førstegenerasjonsspråkbrukere av kreolspråket *tok pisin*, der barnas trykkmønster var nært knytta til foreldras trykkmønster (Labov 2001: 425). Kristoffersen (1980) introduserer i sin sosiolingvistiske hovedfagsavhandling om talemålet hos skolebarn i Arendal, en modifikasjon av Evenshaug og Hallens sosiologiske modell av samspillet mellom barnet og de ulike sosialiseringstansene (Evenshaug & Hallen 1974: 411). I denne modifikasjonen kan vi tolke Kristoffersen som at han mener at den tidlige språklige innflytelsen fungerer som et «filter» som danner grunnlag

for en modifikasjon av alle seinere språklige inntrykk (Bugge 2015: 91). Chambers (2003: 176) konkluderer med at vi veit svært lite om en slik foreldreeffekt, sjøl om man intuitivt skulle tro at den fantes:

We might also expect to elucidate the relative influence of parents and peers, since parental models must count for something in the earliest acquisition stages and perhaps exert discernible effects not yet understood or appreciated beyond that. (Chambers 2003: 176)

I Norge har ei rekke studier av unge og voksne språkbrukere brukt ungdommenes foreldrebakgrunn som sosial variabel, med ei inndeling av ungdommene etter foreldras innflytterstatus, og disse studiene har alle funnet forskjeller mellom gruppene med hensyn til den relative bruken av enkelte lokale språktrekk. Blant norske talemålsstudier som har undersøkt forholdet mellom språkbrukeres talemålsvariasjon og oppvekststedet til foreldra deres, er Bjørkum (1974) om Årdal, Eskeland (2007) om Stord, Haugen/Anderson (1998, 2004 og 2005) om Sogndal, Hernes (2006) om Os, Jensen (1961), Kerswill (1994) og Kristoffersen (under arbeid) om det tonelause området i Hordaland, Kristoffersen (1980) om Arendal, Papazian (1999) om Numedal, Stokstad (2007) om Aurland, Sævik (2000) om Hareid, Ulset (2002) om Melhus og Aasmundtveit (2008) om Vest-Telemark.

Men når vi går gjennom disse studiene, ser vi at det er vanskelig å finne noen språkstrukturell systematikk i hvilke trekk og kategorier som samvarierer og hvilke som ikke samvarierer med en slik foreldrevariabel. Komplekse fonologiske kategorier, som tonalitet, samvarierer gjerne med om foreldrene har talemål med tilsvarende tonelagsskille, men de gjør ikke alltid det (Jensen 1961, Kristoffersen under arbeid). Og i mange tilfeller er det svært enkle eller markerte variabler som samvarierer med foreldrevariabelen, som for eksempel den leksikalske variasjonen mellom /vi/ og /me/ i materialet jeg samla inn til doktoravhandlinga mi om talemålsvariasjon i Bolsøy (Bugge 2015, tosidig t-test for uavhengige grupper, $p < 0.05$). En slik leksikalsk variabel for pronomen er en språklig variabel som neppe kan være sensitiv for innlæralder, og som både barn, ungdommer og voksne lett skulle kunne mestre dersom de hadde en sosial eller kommunikatív motivasjon for det.

Kanskje er det da også slik at foreldrevariabelen ikke bare reflekterer rester fra barnet sin første, familieorienterte språklæringsfase. Familien, det vil si omsorgsgivere og eldre søsken, er viktig i barnets første leveår før det begynner i barnehagen, og mens det tilegner seg et grunnleggende språkssystem. Familien

går deretter over til å være en mindre sentral språklig norminstans i en periode der ungen først og fremst orienterer seg mot å tilegne seg sosiolingvistiske praksismønstre hos jamaldrende barn. Men fordi familien som praksisfelleskap også formidler og forhandler normer for adferd, moral, kjønnsrollemønstre, stedstilhørighet, klasstilhørighet og kulturell orientering, er familien viktig for identitetsbyggingsprosessen som foregår også i seinere livsfaser. Norge er fortsatt prega av sosial arv, der unge nordmenns utdanningslengde, studieretning og yrke korrelerer med foreldres utdanningslengde og yrke (Sæther 2009). Familien er også en sentral instans for tradering av verdier knytta til sosial klasse. Dersom sosial klasse er uttrykt i språklig variasjon, vil voksne ofte bruke et talemål som er i tråd med foreldras sosiale klasse. Kanskje reflekterer også de språklige skillene etter foreldrebakgrunn et anna sosialt skille som er viktig for ungdommene, nemlig familiens lokale forankring som grunnlag for stedstilhørighet, og ungdomsgruppas sosiale skille mellom innflytterfamilier og lokale familier?

Da vil barnet sin tilegnelse av grammatisk, pragmatisk og sosioestetisk kompetanse være avhengig av språklige og sosiokognitive vilkår og av skiftende og gradvis mer komplekse sosialiseringssammenheng gjennom barndommen. Familien er barnets første praksisfelleskap og videreføres gjennom oppveksten som et praksisfelleskap i et samspill med andre sosialiseringsinstanser. Og måten barnet seinere utnytter den språklige og sosiokulturelle kompetansen det har tilegna seg gjennom denne prosessen på, avhenger av kontinuerlige identitetsforhandlingsprosesser og av de sosiale kontekstene individet til enhver tid skal uttrykke seg i.

Litteratur

- Alstad, Gunhild Tomter 2015: Barnehagen som læringsarena for gryende flerspråklighet – en oversikt over forskning 1985–2015. *NOA* 30, 284–309.
- Anderson, Ragnhild (tidligere Ragnhild Haugen) 2005: The role of gender and parental background in language attitudes. *Acta Linguistica Hafniensia* 37/1, 101–106.
- Bjørkum, Andreas 1974: *Generasjonsskilnad i indresognsmål. Talemålet i industribygd i Årdal og dei fire næraste jordbruksbygdene*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Bugge, Edit 2015: *Språktradering i Boløy. En variasjonslingvistisk analyse med vekt på familietilhørighet som sosial variabel*. Avhandling for ph.d.-graden, Universitetet i Bergen.
- Chambers, J.K. 2003: *Sociolinguistic Theory. Language variation and its social significance*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Cheal, David 2002: *Sociology of Family Life*. New York: Palgrave Macmillan.
- Chomsky, Noam 1986: *Knowledge of Language*. New York: Praeger.
- Chomsky, Noam 1981: *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris publications.
- Cools, Sara, Jon H. Fiva & Lars J. Kirkebøen 2011: Causal effects of paternity leave on children and parents. *CESifo working paper No. 3513*, 1–39.
- Dencik, Lars 1999: Fremtidens børn – om postmodernitet og sosialisering. Dencik, L. & P.S. Jørgensen (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag, 19–44.
- Dencik, Lars, Carina Bäckström & Ewa Larsson 1988: *Barnets två världar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Didow, Sharon & Carol Eckermann 2001: Toddler Peers: From Nonverbal Coordinated Action to Verbal Discourse. *Social Development* 10, 170–188.
- Dunn, Judy & Alexandra Cutting 1999: Understanding Others, and Individual Differences in Friendship Interactions in Young Children. *Social development* 8 (2), 201–219.
- Eckerman, Carol & Sharon Didow 1988: Lessons drawn from observing young peers together. *Acta Paediatrica Scandinavica* 77, 55–70.
- Eckermann, Carol & Sharon Didow 1999: How toddler peers generate coordinated action: A cross-cultural exploration. *Social Development* 10 (2), 241–266.
- Eskeland, Bård 2007: *Ordtradering på Stord*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
- Foulkes, Paul, Gerard Docherty & Dominic Watt 2005: Phonological variation in child-directed speech. *Language* 81 (1), 177–206.
- Foulkes, Paul & Gerard Docherty 2006: The social life of phonetics and phonology. *Journal of phonetics* 34, 409–438.
- Gullestad, Marianne 1989: Barn som aktive samfunnsdeltakere: Passepikens virksomhet. Gullestad, M. (red.): *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget, 67–87.
- Gullestad, Marianne 1984: *Kitchen-table society*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Haugen, Ragnhild (nå Ragnhild Anderson) 1998: *Variasjon og endring i sogndalsdialekten. Ei sosiolingvistisk undersøkning av talemålet i Sogndal*. Norsk sosiolingvistisk nettverk, Universitetet i Bergen.
- Haugen, Ragnhild (nå Ragnhild Anderson) 2004: *Språk og språkhaldningar hjå ungdomar i Sogndal*. Avhandling for graden doctor artium, Universitetet i Bergen.
- Hernes, Reidunn 2006: *Talemål i endring? Ein longitudinell studie av talemålsutvikling og språkleg røyndomsoppfatning hjå ungdomar i Os*. Avhandling for graden doctor artium, Universitetet i Bergen.
- Hudson, Richard A. 1996: *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Høigård, Anne 2013: *Barns språkutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jensen, Martin Kloster 1961: *Tonemicity*. Bergen/Oslo: Norwegian University Press.
- Kerswill, Paul 1996: Children, adolescents and language change. *Language Variation and Change* 8, 177–202.
- Kerswill, Paul 1994: *Dialects Converging. Rural Speech in Urban Norway*. Oxford: Clarendon Press.
- Krashen, Stephen 1981: *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamont Press.
- Kristjánsson, Baldur 1999: Hverdagslivet og tidens problematik. Nogle erfaringer fra en nordisk undersøgelse af børns opvækstvilkår. Dencik, L. & P.S. Jørgensen (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag, 132–158.
- Kristoffersen, Gjert 1980: *Dialektutvikling hos skolebarn. En undersøkelse av forbindelser av vokal + r i talemålet til skolebarn i Arendal*. Oslo: Novus.
- Labov, William 2010: *Principles of Linguistic Change, Volume III, Cognitive and Cultural Factors*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Labov, William 2007: Transmission and diffusion. *Language* 83 (2), 344–387.
- Labov, William 2001: *Principles of linguistic change. Social factors*. Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Labov, William 1989: The exact description of the speech community. Short a in Philadelphia. Christian, D., W. Wolfram & N. Dube (red.): *Variation and change in geographically isolated communities*. Tuscaloosa, Ala.: University of Alabama Press, 1–57.
- Labov, William 1972: *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.

- Labov, William 1966: *The social stratification of English in New York City*. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Lanza, Elizabeth 1997: *Language mixing in infant bilingualism. A sociolinguistic perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Long, Michael 1990: Maturational constraints on language developments. *Studies in Second Language Acquisition* 12, 251–285.
- Mæhlum, Brit 1992: *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.
- Neteland, Randi 2014: *Koinéforming av industristedtalemål*. Avhandling for ph.d.-graden, UiB.
- Ochs, Elinor 1988: *Culture and language development. Language acquisition and language socialization in a Samoan village*. Studies in the Social and Cultural Foundations of Language, 6. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ochs, Elinor & Bambi Schieffelin 1984: Language Acquisition and Socialization. Three Developmental Stories and Their Implications. Shweder, R. & R.A. LeVine (red.): *Culture Theory: Essays on Mind, Self, and Emotion*. New York: Cambridge University, 276–320.
- Ochs, Elinor & Bambi Schieffelin 2008: Language socialization. An historical overview. Duff, P.A. & N.H. Hornberger (red.): *Encyclopedia of Language Education*. New York: Springer, 3–16.
- Papazian, Eric 2007: *Språkkunnskapen – medfødt eller tillært?* Oslo: Unipub.
- Papazian, Eric 1999: Dialektød i Numedal? Om språkutviklinga i Nore og Uvdal. Kleiva, T. m.fl. (red.): *Austlandsmål i endring*. Oslo: Samlaget, 49–62.
- Piedra, María de la & Harriet Romo 2003: Collaborate Literacy in a Mexican Immigrant Household: The Role of Sibling Mediators in the Socialization of Pre-School learners. Bayley, R. & S. Schecter (red.): *Language and Socialization in Bilingual and Multilingual Societies*. Clevedon: Multilingual matters, 44–61
- Payne, Arvilla 1976: *The acquisition of the phonological system of a second dialect*. Doctoral dissertation, University of Pennsylvania.
- Payne, Arvilla 1980: Factors controlling the acquisition of the Philadelphia dialect by out-of-state children. Labov, W. (red.): *Locating Language in Time and Space*. New York: Academic Press, 143–178.
- Roberts, Julie & William Labov 1995: Learning to talk Philadelphian. Acquisition of short a by preschool children. *Language Variation and Change* 7 (1), 101–112.

- Romaine, Suzanne 1984: *The Language of Children and Adolescents: The Acquisition of Communicative Competence*. Oxford: Basil Blackwell.
- Salmons, J.C., R.A. Fox & E. Jacewicz 2012: Prosodic skewing of input and the initiation of cross-generational sound change. Solé, M.-J. & Daniel Recasens (red.): *The Initiation of Sound Change*. Amsterdam: John Benjamins, 167–184
- Selås, Magnhild 2011: Nordisk språksosialisering i ei spennande framtid. Akselberg, G.& E. Bugge (red.): *Vestnordisk språkkontakt gjennom 1200 år*. Tórshavn: Fróðskapur, 201–218.
- Skjekkeland, Martin 2009: *Språk og samfunn i endring. Ein studie av tilhøvet mellom lokal identitet og talemålsutvikling*. Oslo: Novus.
- Smith, Jennifer, Mercedes Durham & Liane Fortune 2007: “Mam, my trousers is fa’in doon!”: Community, caregiver, and child in the acquisition of variation in a Scottish dialect. *Language variation and change* 19, 63–99.
- Solheim, Randi 2006: *Språket i smeltegryta. Sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger*. Doktoravhandling ved NTNU. Trondheim: Det historisk-filosofiske fakultetet, NTNU.
- Stanford, James N. 2008: Child dialect acquisition. New perspectives on parent/peer influence. *Journal of sociolinguistics* 12 (5), 567–596.
- Stern, D. 1995: *Barnets interpersonelle univers*. København: Hans Reitzels forlag.
- Stokstad, Ingunn 2007: *Talemål og livsverd. Ein aldersavgrensa populasjonsstudie blant ungdommar i Aurland i Sogn*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Stuart-Smith, Jane, Gwilyn Pryce, Claire Timmins & Barrie Gunter 2013: Television can also be a factor in language change. Evidence from an urban dialect. *Language*, 89 (3), 1–36.
- Sævik, Ragnhild 2000: *Variasjon og endring i talemålet på søre Sunnmøre. Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet i Herøy, Ulstein, Hareid og Sande*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
- Sæther, Jan-Petter 2009: *Sosial arv. Utdanning, yrke og materielle kår*. Rapporter, Statistisk sentralbyrå.
- Sæther, Jan-Petter 2010: *Barn i barnehage. Foreldrebakgrunn og utvikling de senaste årene*. Rapporter, Statistisk sentralbyrå.
- Sævik, Ragnhild 2000: *Variasjon og endring i talemålet på søre Sunnmøre. Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet i Herøy, Ulstein, Hareid og Sande*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
- Söderbergh, Ragnhild 1988: *Barnets tidlige språkutveckling*. Malmö: Liber.

- Thorsen, Liv Emma 1994: *Det fleksible kjønn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tomasello, Michael 2003: *Constructing a language*. Cambridge: Harvard UP.
- Ulset, Kari Anne Vold 2002: *Språklig regionalisering i Trøndelag? En studie av ungdommers talemål i nedre Melhus*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Trondheim.
- Vikør, Lars S. 1997: The Relationship between Norms, Status and Regulations in a Theoretical Perspective. Røyneland, U. (red.): *Language Contact and Language Conflict. Proceedings of the International Ivar Aasen Conference 14–16 November 1996*. UiO/ HiV, 97–110.
- Williams, Ann & Paul Kerswill 1999: Dialect levelling. Change and continuity in Milton Keynes, Reading and Hull. Foulkes, P. & G. Docherty (red.): *Urban voices. Accent studies in the British Isles*. London: Arnold, 141–162.
- Wong-Fillmore, Lily 1976: *The second time around. Cognitive and social strategies in second language acquisition*. Doktoravhandling, Universitetet i Stanford.
- Aasmundtveit, Olav 2008: *Høtt skjer'a? Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet til unge i Vest-Telemark*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.

Abstract

This article explores a model of sociolinguistic development of a modern Norwegian childhood, divided in three stages. It discusses the relevance and interrelation of various socialization agents for the socialization and sociolinguistic development in various each of the three developmental stages, and possible linguistic results from social orientation in different age groups.

Finally the article discusses possible cosequences of the sociolinguistic childhood development on later linguistic practices in young and adult speakers.

Edit Bugge
AL- Norsksesksjonen
Høgskolen i Bergen
Postboks 7030
5020 Bergen
Edit.Bugge@hib.no

Progovac, Liliana: *Evolutionary syntax*. Oxford: Oxford University Press (2015), 261 pp.

The dominant view of the phylogenetic evolution of the language faculty from the perspective of biolinguists connected with some version of Chomsky's (1995) Minimalist Program calls for a saltationist view, where a single mutation was primarily responsible for bringing about the sudden existence of human grammar (e.g., hierarchical structure in syntax) (see e.g. Berwick & Chomsky 2011, 2015 for an overview of this position). In this monograph, Liliana Progovac (LP) challenges this mainstream assumption in presenting her case for a gradualist, adaptationist approach to the evolution of syntax. In spite of her departure from the saltationist view, LP extends her analysis using widely-held Minimalist machinery. LP adopts the standard cartographic hierarchy found in Minimalist analyses (cf. (1)), discussing in detail how each additional layer of functional structure marked an additional evolutionary step towards the grammar system we recognize today:

(1) CP > TP > vP > SC/VP

[CP = Complementizer Phrase, TP = Tense Phrase, vP a transitive (light) Verb Phrase, VP = a basic Verb Phrase, and SC = Small Clause]

According to this gradualist interpretation of the development of grammar (and syntax in particular), LP engages in a detailed excursion through stages where grammar consisted merely of one-place predicates, consisting of a proto-argument and a proto-verb. Through the eventual development of fundamental operations (such as Merge and Move) and additional hierarchical/functional structures that would indicate transitivity (vP), tense (TP), and recursion (CP), LP makes the case for an interpretation of the gradual development of the Faculty of Language in accordance with the primary tenets of Minimalism. LP draws primary empirical support for her claims based on the existence of “syntactic fossils” (Jackendoff 2002), i.e., vestigial structures from various languages that appear to exhibit structures commonly found in previous developmental stages of proto-grammar. As a case in point, in Section 2.3 LP purports that certain Serbian root small clauses make a strong case for a stage of tense-less constructions – lacking the TP-projection – and their gradual integration into an evolving grammar system.

The structure of the book provides an in depth exegesis of LP's view of the development of hierarchical syntax. Chapter 2 is devoted to the discussion of the initial stage of two-item root predicates that lack tense (and the TP-projection in general). In addition to lacking tense, these projections also generally lack other attributes such as structural case and the displacement of elements. This treatment of small clauses continues in Chapter 3, where LP documents the complexities introduced by transitivity (vP) and the assignment of accusative and inclusion of tense (TP). Chapter 4 concerns itself with the strength of the bond between the elements in a clause, where LP outlines three primary stages of how this bond evolved over time: (i) The Paratactic Stage, (ii) the Proto-Coordination Stage, and (iii) the Specific Functional Category Stage. In Chapter 5 LP shows how the formation and licensing of long-distance dependencies such as islandhood and Subjacency (and the concept of Move(ment) in more general terms) receive a straightforward account from a gradualist perspective. Summarizing this position, subjacency "is not a principle of syntax [...] but rather just an epiphenomenon of evolutionary tinkering" (p. 31). LP revisits which fossils may provide the best empirical evidence for her theoretical claims in Chapter 6, where she discusses how exocentric VN-compounds (such as, turn-coat, cry-baby, and kill-joy) represent an ideal collection of examples based on various structural conditions. The purpose of Chapter 7 is to highlight the communicative advantages that accompanied these various stages of syntactic evolution, and in Chapter 8 LP summarizes her primary claims in support of her gradual evolution of syntax and its implications for generative theory.

LP's proposal indeed merits serious consideration, and offers legitimate challenges to the saltationist view of the evolution of syntax. There are, however, certain challenges that LP does not directly address in this manuscript that require answers moving forward. The first challenge left unaddressed concerns the issue of first cause in a gradual, adaptationist system. The generally accepted school of thought from the biolinguistic perspective (see e.g. Hauser, Chomsky & Fitch 2002) is one where the Narrow Faculty of Language "evolved for some other reason, such as number quantification, navigation, or some other ability requiring recursion, and was not initially part of a communication system" (Jablonka & Lamb 2014: 296). It is unclear as to whether this gradualist perspective is also compatible with one that supports an evolution of the Narrow Faculty of Language that is not (primarily) driven by communication needs. Second, and related to this first point, more discus-

sion involving the development of lexical items and their relation to these initial stages in syntax (the SC/VP-stage) is necessary. At what stage were our linguistic ancestors dealing with elements in a complex lexicon absent of any sort of formal syntactic computation? This represents an important initial step prior to the SC/VP-stage, which, as suggested in recent work by Koenig & Michelson (2015), may very well exist in natural languages. Lastly, although LP treats this topic in some detail in Chapter 4, her discussions of Merge and Move must also include recent discussions by Chomsky (2013, 2015) and others concerning the labeling of projections in a syntactic hierarchy. It is unclear how LP's treatment of the evolution of Merge addresses these issues in an appealing way. These issues notwithstanding, LP advances an interesting thesis that challenges a strong saltationist view of linguistic evolution.

References

- Berwick, R. & N. Chomsky 2015: *Why only us: Language and evolution*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Berwick, R. & N. Chomsky 2011: The biolinguistic program: The current state of its development. Di Sciullo, A.M. & C. Boeckx (eds.): *The biolinguistic enterprise: New perspectives on the evolution and nature of the human language faculty*. Oxford: Oxford University Press, 19–41.
- Chomsky, N. 1995: *The minimalist program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, N. 2013: Problems of projection. *Lingua* 130, 33–49.
- Chomsky, N. 2015: Problems of projection: extensions. Di Domenico, E., C. Hamann & S. Matteini (eds.): *Structures, strategies, and beyond: Studies in honor of Adriana Belletti*. Amsterdam: John Benjamins, 1–16.
- Jablonka, E. & M.J. Lamb 2014: *Evolution in four dimensions: Genetic, epigenetic, behavioral, and symbolic variation in the history of life*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jackendoff, R. 2002: *Foundations of language*. Oxford: Oxford University Press.
- Hauser, M.D., N. Chomsky & W.T. Fitch 2002: The faculty of language: What is it, who has it, and how did it evolve. *Science* 298, 1569–1579.
- Koenig, J.-P. & K. Michelson 2015: Invariance in argument realization: The case of Iroquoian. *Language* 91, 1–47.

Michael T. Putnam
Penn State University
239 Burrowes Building
University Park, PA 16802 (USA)
mike.putnam@psu.edu

Sally Boyd & Stina Ericsson (red.): *Sociolingvistik i praktiken*. Lund: Studentlitteratur 2015, 252 sider.

I manges øyne er det en beklagelig stor diskrepans mellom den statusen lærebøker har i academia generelt, og den betydninga disse tekstene faktisk har for utviklinga av et fagfelt. Fra studentens ståsted utgjør pensumboka en autorisert versjon av den tilgjengelige kunnskapen innenfor et felt. Her defineres feltets yttergrenser og interne dimensjoner, og sentrale teoretiske konsepter blir greid ut og satt i sammenheng med fagets begrepsapparat – hele veien med hensyn til at leseren er en novise. Når en lærebokforfatter lykkes med dette, kan boka bli en essensiell rekrutteringsagent og dermed et betydelig aktivum for et fagområde. Likevel melder forlagene at det blir stadig vanskeligere å få forskere til å skrive lærebøker.¹ Ifølge utdanningsforskeren John Issit (2004) finnes det en utstrakt «anti-textbook ethos» i mange akademiske miljøer, og i denne ligger et syn på læreboka som en lavverdig sjanger: «[T]he last thing leading edge intellectuals engaged in research ought to be doing is formalizing yesterday's knowledge for passive consumption by students». Man må dessuten ta i betraktning hvor minimal formalisert uttelling lærebokskrivning gir; bøker som presenteres som «innføring i» eller «introduksjon til», kategoriseres som formidling og innkasserer ytterst sjelden publiseringspoeng (jf. Schwach et al. 2012).

Sett mot denne bakgrunnen bør skandinaviske språkforskere bejuble at en rekke fagfolk har gått sammen om å utvikle en helt ny lærebok i sosiolingvistik – på svensk. En prekær konsekvens av at læremiddelproduksjon på skandinaviske språk blir nedprioritert, er at utviklinga av fagterminologi risikerer å stagnere. For det sosiolingvistiske fagmiljøet er det derfor en stor begivenhet at sentrale metodespørsmål blir diskutert på et skandinavisk språk i et format rettet mot studenter på basis- og fordypningsnivå. Det er snart førti år siden den første innføringsboka i sosiolingvistik kom ut i Skandinavia; først ute var trolig den danske oversettelsen av Ulrich Ammons *Probleme der Soziolinguistik* fra 1973 (på dansk *Indføring i sociolingvistik*, 1977). I tiårene etterpå har det kommet flere grunnbøker forfattet av skandinavene selv, men så vidt jeg vet, har ingen bøker vært spesielt tilegnet metodeutfordringer knyttet til gransking av relasjonen mellom språk og samfunn. Med tanke på hvor stor plass de metodologiske grunnspørsmålene har hatt i sosiolingvistikken, er det i grunnen underlig, men nå er iallfall boka her.

1. *Forskerforums* oppslag fra 27.03.2012 er et eksempel på dette: <http://www.forskerforum.no/wip4/norske-pensumbøker-kan-forsvinne/d.eph?id=1259553>

Boka er redigert av Sally Boyd ved Göteborgs universitet og Stina Ericsson ved Linnéuniversitetet. Sammen har de skrevet det innledende kapittelet, der de framfører bokas hovedanliggende, nemlig å utdanne gode empirikere. Gjennom reflektert arbeid med datainnsamling vil man også utvikle seg som teoretiker, er budskapet. Boka legger altså opp til en «learning by doing»-tilnærming som har lang historie i konstruktivistisk læringsteori. Redaktørene skisserer videre et fagfelt som er betydelig mer omfattende enn den variasjonistiske, sosiodialektologiske tradisjonen som har stått sterkest i nordistikk-/skandinavistikk-miljøene. De prøver ikke å sirkle inn et «sociolinguistics proper», men stiller seg derimot åpne for mange teoretiske perspektiver – og dermed også mange metodiske tilnæringsmåter. Kapittelet tematiserer desuten sosialkonstruktivismens inntog i menneskevitenskapene, og leseren får en forsmak på hvilke konsekvenser dette har hatt for sentrale metodiske konsepter, som f.eks. sosiale variabler og «the vernacular». Her antydes en faghistorisk utvikling som kanskje kunne fått noe større plass, men jevnt over synes jeg forfatterne har gjort gode valg i sitt utsnitt av denne høyst komplekse tematikken. Også omtalen av vitenskapelige kjernebegreper som validitet, reliabilitet og objektivitet er temmelig kortfattet, og man kan undres på hvor forståelig et uttrykk som «en positivistisk epistemologisk syn» (s. 25) er for studenter på begynnernivå. Det er likevel begrenset hvor stort rom utlegninga av slike grunnleggende vitenskapsteoretiske konsepter kan få i en innføringsbok, og forfatterne løser problemet med å gi relativt korte avklaringer og deretter vise til andre kilder for mer inngående diskusjoner.

Videre er boka delt i to hovedbolker: Del 1 har navnet «Innsamlingsmetoder», og del 2 heter «Analysemetoder». Deretter kommer kapittelet «Resurser» (6 sider) som lister opp en lang rekke ressurser som kan være nyttige i sosiolingvistiske studier, alt fra talespråkkorpus og elevtekstdata-baser til verktøy for å lage nettbaserte spørreskjema. Avslutningsvis er boka utstyrt med en liste der sentrale nøkkelord blir definert, og så kommer et vanlig stikkordsregister til slutt. Hver av de to hovedbolkene inneholder fem kapitler som til sammen presenterer sosiolingvistikens metodiske spennvidde og mangfold på en fin måte. Til sammen har 14 etablerte forskere bidratt til boka. Det er ikke rom for å gi noen fyldig omtale av alle de ti bidragene her, men jeg skal gjøre en kort gjennomgang av de temaene som blir berørt. Alle kapitlene tar utgangspunkt i et reelt sosiolingvistisk forskningsarbeid som kapitelforfatteren eller -forfatterne selv har utført i løpet av det siste tiåret. Det gjennomgående pedagogiske grepet består altså i å framstille et *eksemplarisk kasus* som skal

stimulere til metoderefleksjon hos leseren. Med unntak av Finnur Friðrikssons kapittel om variasjon i islandsk omhandler alle studiene svenskspråklige forhold.

I delen om innsamlingsmetoder møter vi følgende hovedtema: språkholdningsundersøkelser gjennom bruk av spørreskjema, innsamling av talespråkmateriale i gruppesamtaler og enkeltintervju, induktive metoder i forbindelse med samtaleanalyse, deltakende observasjon og opptak i skolemiljø (klasseromsetnografi), og folkelingvistiske tilnæringsmåter. I delen «Analysemetoder» omhandler de fem bidragene eksplorative studier av språklig variasjon (dialektgeografi), analyser innenfor interaksjonell lingvistikk, samtaleanalyse, diskursanalyse og virksomhetsanalyse. Alle kapitler har et avsnitt om «Utværdering av metoderna», som altså introduserer leseren for metodekritisk tenkning. Hvert kapittel avsluttes så med tips til videre lesning (ofte skandinaviskspråklig litteratur) og forslag til øvinger og gjennomføring av konkrete mikrostudier.

Helt overordnet vil jeg si at de ti kapitlene får vist fram veldig mye av den metodiske variasjonen de ulike sosiolingvistiske deldisiplinene favner. Her berøres både talespråk og skriftspråk, og eksemplene hentes fra mange ulike lingvistiske nivå, fra fonetikk til diskurser, og fra mange ulike språkbrukssituasjoner. Det er også prisverdig at studier av språkholdninger og språklig bevissthet får så vidt stor plass. Utgreiingene er velfunderte, og grepet med å basere seg på en reell studie i hvert kapittel gir lærerstemmen nødvendig autoritet gjennom teksten. Fullstendig heldekkende er det selvsagt umulig å være i løpet av 250 sider, men jeg synes heller ikke det er påfallende mangler i det utvalget som er gjort. De kvantitative metodene får minst plass i boka, men i forbindelse med statistisk databehandling i større skala vil det uansett være behov for å ty til ulike spesialiserte metodebøker, så jeg mener redaktørene her har gjort en fornuftig prioritering. Selv om studiene nesten utelukkende kretser om det svenske språket, mener jeg at de metodologiske drøftingene har stor overføringsverdi også for andre språkstudenter i Skandinavia. En del detaljer om lovverk og forskrifter (i forbindelse med omtalen av forskningsetikk i innledningen) er riktignok spesifikt svenske, og det samme gjelder noen av de lingvistiske ressursene som er listet opp bak i boka, men mye er relevant også i en norsk og en dansk kontekst. Derfor mener jeg dette vil være en nyttig bok å gripe til for alle skandinaviske studenter som vil ha en kortfattet innføring i språkviten-skapelige metoder på et språk de forstår godt. Som blant annet Hertzberg (1996) har argumentert for, er det av stor betydning for læringsutbyttet – også på universitetsnivå – at den lærende møter fagstoffet på morsmålet sitt. I så

måte er *Sociolingvistik i praktiken* en gave til svenske studenter, men også andre skandinaver vil gjennom denne boka få lettere tilgang til essensiell fagkunnskap sammenliknet med om teksten var på engelsk.

Læreboka kan sies å være en hybrid sjanger: Her skal oppdatert faginnhold gis en didaktisk innretning slik at man får en tekst som både er en kunnskapsbase og et redskap for kunnskapsutvikling. Læreboka må i større grad enn andre fagbøker ta hensyn til lesernes forkunnskaper, intellektuelle evner og formål med lesinga, og dette vil legge føringer for hvor avansert den faglige framstillinga kan være. Jeg synes i all hovedsak at *Sociolingvistik i praktiken* lykkes godt som pedagogisk tekst. Det er likevel ingen tvil om at det ligger visse utfordringer i å involvere så mange som 14 ulike stemmer i én tekst. Bidragsyterne har til dels forskjellige pedagogiske strategier i sin framstillingsmåte, og dette har sitt å si for hvor helhetlig boka blir. Kort sagt er denne bokas flerstemmighet både dens største styrke og dens største utfordring: Leseren får forekommende veiledning av et kobbelt av eksperter innenfor et mangfold av metoderetninger, men går samtidig glipp av den mer helhetlige drøftinga som en eneforfatter har lettere for å gjennomføre. Men om man leser boka fra perm til perm, eller gjør mer strategiske nedslag etter eget behov, er det uansett mye å hente for den som er på vei inn i det sosiolingvistiske fagfeltet. Jeg har dessuten stor sympati med redaktørens ønske om å gi studentene en tidlig start på metode-diskusjonen, og jeg har sans for parolen «Gräv där du står!» (jf. s. 27). Ved å gjøre sosiolingvistikkk – i form av enkle undersøkelser i eget nærmiljø allerede på basisnivå – vil man få en bedre forståelse av fagfeltet som helhet, og denne boka gir verdifull hjelp nesten uansett hvilken retning man velger.

Referert litteratur:

- Hertzberg, F. 1996: Hvilken faglig og pedagogisk betydning har lærebøker på norsk i universitets- og høyskolestudier? *Maal og Minne* 88 (3), 95–102.
- Issitt, J. 2004: Reflections on the study of textbooks. *History of Education* 33 (6), 683–696. doi:10.1080/0046760042000277834
- Schwach, V., S.S. Brandt & C.F. Dalseng 2012: «Det gikk på engelsk og norsk, engelsk og norsk»: En undersøkelse av språk i pensum på grunnnivå i høyere utdanning (Rapport 7). Oslo: NIFU.

Stian Hårstad

Institutt for språk og litteratur
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)
NO-7491 Trondheim
stian.haarstad@ntnu.no

Sebastian Møller Bak: *En sammenlignende undersøgelse af syntaktiske træk i middelnedertyske diplomer fra Lübecks kancelli og det kongelige danske kancelli (1400–1449)*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet 2014, 261 sider.*

Tematikk

Denne avhandlingen av Sebastian Møller Bak (SMB) tar sikte på å gi en empirisk basert variasjons- og kontaktlingvistisk analyse av to temaer fra middelnedertysk syntaks: for det første ”venstreekstraposisjon” (”Vor-Vorfeldbesetzung” etc.) av ikke-verbale setningsledd og bisetninger, og for det annet toleddede verbkomplekser (verbkjeder) bestående av finitt og én infinitt verbform i bisetninger. Det er et utbredt synspunkt at syntaks er et forsømt område innenfor middelnedertyskforskningen i forhold til fonologi og morfologi (s. 10; jf. også den generelle forskningsoversikten hos Mähl 2014: 13–14, spesielt om verbstilling 37–42). Valget av syntaktiske temaer er derfor fortjenstfullt.

De to hovedtemaene er syntaktisk uavhengige av hverandre; undersøkelsen av det ene tema er ikke systematisk relevant for beskrivelsen av det annet. Temaene har imidlertid det til felles at begge inngår i aktuelle lingvistiske diskurser som gjelder både germanske og andre språk (dog uten at et sammenlignende aspekt vektlegges i undersøkelsen).

Avhandlingens struktur og omfang

Avhandlingen består av ni nummererte kapitler samt forord, forkortelsesoversikt, resymeer, diplomfortegnelser, kildefortegnelse og litteraturliste, til sammen 260 sider. Hovedtemaene venstreekstraposisjon og verbkomplekser behandles i henholdsvis kapittel 7 og 8, som til sammen utgjør ca. 120 sider. Hovedmengden av de resterende 140 sider, i alt vel 80 sider, fordeler seg på kapitlene 1–6, som er viet innledning, metodologiske overveielser, den allmenne historiske bakgrunn, spørsmålet om eksistensen av en egen lybsk språknorm, kansellier og deres skrivere, og kjennetegnende trekk ved mid-

* Anmeldelsen er en bearbejdet versjon av mitt opposisjonsinnlegg under doktordisputasen ved Københavns Universitet den 30.1.2015. Jeg takker dr. Vibeke Winge og dr. Torben Juel Jensen for godt samarbeid i bedømmelseskomiteen. Jeg skylder førstnevnte en særlig takk for bistand med oppklaring av noen dunkle punkter i avhandlingens eksempelmateriale.

delnedertyske diplomer som genre. Kapittel 9 inneholder en kortfattet konklusjon.

Venstreekstraposisjonskapittelets ca. 90 sider omfatter 40 sider generell diskusjon og forskningshistorikk, og 50 sider beskrivelse og analyse av diplommateriale. Verbkomplekskapittelet er på 30 sider, hvorav 10 sider er forskningshistorikk og generell diskusjon, fulgt av 20 sider empirisk materialpresentasjon og -analyse. Av avhandlingene i alt 260 sider er således ca. 70 sider, dvs. litt mer enn en fjerdedel, viet SMBs egen lingvistiske undersøkelse.

De innledende diskusjoner i kapitlene 2–6 og den omfattende litteraturlisten (ca. 25 sider; kildefortegnelsen omfatter 25 hovedkilder og 31 supplerende kilder, og litteraturlisten nærmere 330 titler) vitner om bred innsikt i forskningsområdet. En mulig innvending er at visse deler av kapitlene 2–6 presenterer noe mer allmenn historisk og filologisk informasjon enn det som strengt tatt synes nødvendig som forberedelse for SMBs egen empiriske undersøkelse.

Korpusgrunnlag og hovedresultater

Til grunn for den lingvistiske undersøkelsen ligger et korpus som består av i alt 162 middelnedertyske diplomer. Av disse stammer 85 fra kanselliet i Lübeck (LK) og 77 fra det kongelige kanselli i København (DK). I noen grad trekkes dessuten middelnedertyske tekster som representerer andre genrer enn diplomer, og yngre middeldanske tekster inn til sammenligning med hovedkorpuset av diplomer.

Avhandlingens hovedresultater er kort sammenfattet i kapittel 9 og i to resymeer på henholdsvis dansk og engelsk. Jeg siterer fra det danske resymeet:

Fortolkningen af undersøgelsesresultaterne vanskeliggøres undertiden af for få belæg, men ikke desto mindre viser undersøgelsen af de to syntaktiske træk, at der generelt er overensstemmelse mellem Lübecks kancelli og det kongelige danske kancelli. På den baggrund synes det berettiget at sige, at det kongelige danske kancelli følger den lybske norm. Imidlertid viser undersøgelsen også, at der på nogle punkter er væsentlig[...] uoverensstemmelse mellem de to kancellier. Disse uoverensstemmelser fortolkes primært som en påvirkning fra yngre middeldansk på de middelnedertyske diplomer fra det kongelige danske kancelli. (s. 216)

Det tilgrunnliggende korpus består av anslagsvis ca. 30 000 ord fra hvert av de to kansellier (s. 17). SMB nevner begrenset beleggmengde som et problem for (deler av) analysen, og i teksten gis det iblant uttrykk for at anvendelse av en chi square-test ikke kan bekrefte statistisk signifikans. Det kan tyde på et visst misforhold mellom korpusets størrelse på den ene side og på den annen side antallet og arten av beskrivelsesparametre (jf. s. 211).

For de fleste undersøkelsesparametrenes vedkommende synes det å være et rimelig godt samsvar mellom de to kanselliens språkbruk. Om de ”væsentlige uoverensstemmelser mellom de to kansellier” det er tale om (s. 216), er systematiske eller beror på tilfeldigheter, er et mer åpent spørsmål.

Kapittel 1–6: Innledning og generelle forutsetninger

Presentasjonen av undersøkelsens metodologiske og forskningshistoriske forutsetninger er grundig og instruktiv, men av og til kan grundigheten gå vel langt. For eksempel diskuteres og kritiseres Johnson (1998) utførlig, og åpenbart med rette (s. 37–41), selv om det er vanskelig å se at Johnsons utlegninger eller SMBs berettigede kritikk av dem har nevneverdig praktisk betydning for empiriundersøkelsen i kapitlene 7 og 8. Det samme gjelder den omfattende – og i og for seg interessante – diskusjonen omkring eventuell middelnedertysk skriftlig og muntlig standardisering (s. 41–53), og især kapittel 5 om kansellier og deres skrivere og diplomutstedere.

Det språkvitenskapelige begrep *typologisk* kunne vært anvendt med noe mer kritisk omtanke. Omtalen av middelnedertyske ”byggelementer [i ord]” – her prefikser som *be-*, *for-* og suffiksene *-hed*, *-skab* og *-agtig* – som en drivkraft for ”typologisk videreudvikling af de nordiske sprog” (s. 27) representerer et nokså snevert perspektiv på typologiske språkforandringer (selv om det er en ikke helt uvanlig måte å uttrykke seg på i nyere kontaktlingvistisk litteratur om middelnedertysk, jf. Braunmüller 1995: 47). Det innebærer også en forenkling å si at disse prefiksene og suffiksene ”er blevet optaget i de nordiske sprog” (s. 27). I utgangspunktet var det ikke affiksene som ordbestanddeler som ble tatt opp i de nordiske språk, men de middelnedertyske (og senere høytyske) ord de var en del av. I fortsettelsen var de tyske prefiksenes og suffiksenes historie forskjellig. Prefiksene førte riktig nok med seg et nytt betoningsmønster, spesielt i verb, men forble med heller få unntak begrenset til de innlånte leksemer de var en del av (eller tilsvarende oversettelseslån; jf. henholdsvis mnt. *betālen* vs. dansk *betale* og mnt. *betūgen*, hty. *bezeugen* vs. dansk *bevidne*).

Suffiksene ble på sin side til dels meget produktive i det hjemlige nordiske ordmateriale.

En ren lapsus er det vel at SMB på s. 52 først siterer Peters (2012) om ”ein innerörtlicher [lübischer] Schreibusus”, men i den følgende setning (s. 53) så omtaler denne ”Schreibusus” som ”denne talesprogsvarietet”.

Kapittel 7: Venstreekstraposisjon

SMB omtaler innledningsvis funksjonelle aspekter ved venstreekstraposisjon, men legger i praksis hovedvekten på en syntaktisk distribusjonsanalyse.

Etter en forholdsvis utførlig innledende diskusjon (s. 93–99) beskrives dip-lombeleggene ut fra hovedkriteriene/parametrene morfosyntaktisk kategori (nominalt valensledd, adverb og PP, en rekke forskjellige bisetningstyper) og, i terminologisk tilknytning til Lötscher (2006), arten av forbindelse mellom et utsagnsinnledende ledd og den følgende setningsrest eller leddstillingsmessig fullstendige setning. Utgangspunktet for klassifiseringen er (s. 101; med SMBs moderne tyske eksempler, som stammer fra Lötscher 2006):

- (i) integrativ frontplassering, hvor leddet er integrert i helsetningen, står i dens ”Vorfeld”, altså foran en setningsrest, og dermed ikke er venstreekstraponert: *Wäre ich weniger intelligent, würde ich mehr Geld verdienen ...*

Denne typen er i den foreliggende sammenheng hovedsakelig av interesse som systematisk motstykke til de to venstreekstraposisjonstypene; i SMBs materiale er den svakt representert (s. 109–111). I de to venstreekstraposisjonstypene (ii)–(iii) står det foranstilte leddet ”i front” og følges av en fullstendig setning:

- (ii) resumptiv (korrelativ) frontplassering, med et referensidentisk korrelat (innlederledd) i den påfølgende ettersetningens ”Vorfeld” (førsteplass): *Wäre ich weniger intelligent, dann würde ich mehr Geld verdienen;*
- (iii) ikke-integrativ frontplassering, hvor der er ”manglende referensidentitet mellom [den venstreekstraponerede sætning] og elementet på [ettersetningens] førsteplads” (s. 101): *Wäre ich weniger intelligent, ich würde mehr Geld verdienen.*

(Skillet mellom typene (ii) og (iii) gjelder bare ved setningsformede ledd i venstreekstraposisjon, ikke ved nominale valensledd (s. 133, 148) og adverbialledd (adverb, PP) (s. 135–137, 152–153).)

Forskjellen mellom type (ii) og (iii) er definert ved henholdsvis nærvær (type ii) og fravær (type iii) av et koreferent korrelat (innlederledd) på ettersetningens førsteplass. Men også ved type (iii) – ikke-integrativ frontplassering – finner man i mange tilfeller gjenopptagende elementer på ettersetningens førsteplass, og det synes faktisk heller å være regelen enn unntaket. Slike elementer er i eksempel materialet belagt i forbindelse med følgende bisetningstyper: ubestemt relativsetning (s. 135, 142), kondisjonalsetning (s. 140–142, 157–161), temporalsetning (s. 144), kausalsetning (s. 145–146, 164–167). Av eksemplene for de to typene fremgår det at det er *arten* av et gjenopptagende element som avgjør klassifisering som type (ii) – resumptiv frontplassering – eller type (iii) – ikke-integrativ frontplassering: Når det gjenopptagende element representerer både setningsinnholdet i den foregående bisetning og dens grammatiske betydningskategori, foreligger type (ii). Det er for eksempel tilfellet ved kondisjonalsetning fulgt av kondisjonalt (kondisjonalt interpreterbart) adverb *so* (SMBs eksempler siteres her og i det følgende med de numre de har i avhandlingen, pluss sidetall):

(264) *Deyt he des nicht / so wille wij ouer em clagen heren, steden vnde allen bedderuen luden, dat ...* (s. 154)

'Gjør han ikke det, så vil vi klage over ham til herrer, steder og alle brave folk at ...'

Gjenopptas imidlertid førstesetningen av et element som bare viser til dens proposisjonale innhold, men ikke representerer dens grammatiske betydningskategori, henregnes konstruksjonen til type (iii), som i følgende eksempel med venstreekstraponert kondisjonalsetning:

(282) *Men is id dat gij alse juwe rad jo vnse viande wezen willen wedder Got feejre vnde recht / dat mote wy liden ...* (s. 157)

'Men er det slik at dere som deres råd virkelig vil være våre fiender mot Gud, ære og rett, må vi tåle det ...'

Type (iii) foreligger også når det gjenopptagende element viser til en enkelt konstituent i den foregående setning, jf.:

(284) *Vnde weret dat iemand were van dessen vorscreuenen löueren de dar vmmе gebeden wurde dat he dessen breff besegelen scholde. vnde ene denne nicht besegelen wolde / de scal vorvestet wesen ...* (s. 157)

'Og skulle det være slik at det var noen av disse førnevnte kausjonister som ble bedt om at han skulle sette sitt segl på dette brev og allikevel ikke ville besegle det, den skal settes fast ...'

Ved temporalsetninger er begge typer belagt i LK (s. 143–144), men bare type (ii) i DK (s. 161–162). Ved finalsetninger er bare type (ii) belagt (om hhv. LK og DK se s. 146 og 167). Skillet mellom typene (ii) og (iii) gjøres heller ikke gjeldende ved den særlige retoriske tekstkomponent *corroboratio*, som funksjonelt kan sidestilles med adverbialledd, men det henvises til mulig tvetydighet ved et fåtall DK-belegg (jf. s. 147 og 167–170; om *corroboratio*, jf. nedenfor).

Et forhold som i noen grad kompliserer klassifiseringen, er at visse vanlige semantiske beskrivelseskategorier står i nær semantisk forbindelse med hverandre. Dette gjenspeiles blant annet i at adverbet *so* kan stå som gjenopptagende element til flere betydningsmessig forskjellige ledd- og bisetningstyper: kondisjonale, temporale, kausale og finale ledd og setninger, og dessuten *corroboratio*.

Til deler av begrepsbruken i dette kapittelet kan det knyttes kommentarer.

En genitiv som er fremkommet ved negasjon av setning med (valensbetiget) akkusativobjekt, klassifiseres som "akkusativ" (s. 118–119, 134, 159), dvs. på et syntaktisk istedenfor et konsekvent morfologisk grunnlag.

SMB redegjør i kapittel 6 for det retoriske virkemiddel *corroboratio* som et tekststrategisk element i såkalte åpne brev (*kon*)tekst (s. 91). *Corroboratio* omtales også som en "formel" (s. 167; jf. dessuten s. 132: "bestyrkelsesformel", "formelkarakter", "formlen"), uten at det blir helt klart hva formelkarakteren består i. Flertallet av eksemplene inneholder preposisjonen *to*, men den er ikke enerådende. Eksemplene er ellers heller ikke leksikalsk formelaktige, men, naturlig nok, leksikalsk differensiert. For øvrig er det utvilsomt riktig at adverbet *so*, slik det brukes i *corroboratio*, er "genoptagende" (s. 168), men det er neppe gjenopptagende på samme nøytrale måte som *dat* i andre konstruksjoner; *so* reflekterer heller den finalitet som ligger i *corroboratio* som "vidnesbyrd om dokumentets troværdighed" (s. 91; jf. igjen s. 132: "bestyrkelsesformel").

SMB anser Altmanns (1981) begrep 'umarkert demonstrativum' som uklart (s. 94, n. 55). Ut fra de grammatiske anvendelser det her gjelder, synes

det naturlig å forstå 'umarkert' mer presist som 'uspesifisert med henblikk på distalitet/proksimalitet'.

En bedre oversettelse enn "funksjonsforbindelse" (s. 130) av Schöndorfs (1973) begrep "Funktionsgemeinschaft" er antagelig "funksjonsfællesskab".

Eksempelmaterialet er gjennomgående adekvat klassifisert og kommentert, men i et fåtall tilfeller kan en supplerende kommentar være på sin plass. Det gjelder eks. (18), angivelig et eksempel på "komplementkonstruksjoner uden referensidentitet" (Nissen 1884: 6), hvor det altså ikke skal være "referensidentitet mellem den ekstraponerede ubestemte relativsætning og det genoptagende pron." (s. 103):

- (18) *Svelk ungerichte man aver up enen man beredet mit kampe / daz gat ime an dat lif.* (loc. cit.)

'Enhver mann som har begått en forbrytelse, men igjen søker bevis i tvekamp, forspiller sitt liv.'

Her oppviser imidlertid ettersetningen to referensforhold: *daz* henviser til det foregående setningsinnhold, mens *svelk ... man* gjenopptas av *ime*.

Eksempelene (29) og (30) (s. 108) karakteriserer SMB dekkende som eksempler på "helhedsfokusering" ("helhedsfokusering" er SMBs mer treffende uttrykk for det Schmid (2005) kaller "handlingsfokusering"):

- (29) *Men we den husbunden bynt an syneme egenen hus sunder syne schult Edder nympt des husbunden dochter edder wyff mit walt / Dat ys ock herwercky vnde husvrede.* (loc. cit.)

'Men den som holder husbonden sakesløst fanget i hans eget hus eller tar husbondens datter eller hustru med vold, det er også hærverk og brudd på husfreden.'

- (30) *Item: ys de spyse nicht wol gedowet vnde licht se vuste vort yn der magen / dat brynget der magen vnde deme herte vnde ogen vele krankhейt ...* (loc. cit.)

'Likeledes: er maten ikke godt fordøyet og ligger den stadig igjen i magen, bringer det magen og hjertet og øynene megen sykdom ...'

De to tilfellene er likevel semantisk forskjellige for så vidt som (29) betegner et identitetsforhold og (30) et kausalforhold.

Eksempel (44) anføres som et eksempel på manglende kongruens (s. 114), men her er det genusoverensstemmelse mellom *den* og den lineært nærmeste NPen *den tempel*, slik man ofte ser det i forbindelse med lineære kongruenskonflikter:

- (44) *Dat hues, dat du my ghehymmert hefst, unde den tempel, den du my ghebouwet hefst / den heb ick my uthverkoren dar in te wonene ...* (loc. cit.)

'Det hus som du har tømret for meg, og det tempel som du har bygget for meg, det har jeg utvalgt for å bo deri ...'

Eventuelle forskjeller mellom de to kansellier diskuteres, men statistisk signifikante forskjeller synes bare å kunne identifiseres med hensyn til ikke-integrativ frontplassering av kausalsetninger. Det forekommer hyppigere i diplomene fra kanselliet i Danmark enn i de lybske diplomene, uten at det synes mulig å gi noen god forklaring på det, og ved den særlige retoriske tekstemmentype *corroboratio*, som likeledes venstreekstraponeres noe hyppigere i det danske kanselliet enn i Lübeck. Det antydes at språket i de danske diplomer generelt er noe påvirket av lybske diplomer, og dessuten av yngre middeldansk, men disse konklusjonene synes mer usikre. For begge kanselliens vedkommende kan det antas forholdsvis beskjedne genreforskjeller mellom diplomer og andre teksttyper.

Kapittel 8: Toleddede verbkomplekser: verbformenes interne rekkefølge og posisjon i bisetninger

Verbkompleksene er "subordinative" eller "hypotaktiske (verb)kjeder" i Gunnar Bechs forstand (Bech 1983: 26). I likhet med Stefan Mähl (for eksempel Mähl 2014: 62–63) beskriver SMB kjedenes interne avhengighetsforhold som basert på "semantisk dependens" og henviser i denne sammenheng til Bech (s. 184). Denne henvisningen er imidlertid ikke berettiget: Gunnar Bech beskriver avhengighetsforholdet mellom verbformene som morfosyntaktisk "statusrekseksjon" (Bech 1983: 15–16, 26–28).

Kapittelet om verbkomplekser er mindre omfattende enn venstreekstraposisjonskapittelet. Verbkompleksene undersøkes med henblikk på de to verbformers innbyrdes rekkefølge i komplekset (kjeden) og kompleksenes posisjon i bisetningen. Det skjelnes mellom følgende undersøkelsesparametre, ordnet i

denne rekkefølge: (i) ”kontaktplassing” vs. ”distanseplassing” av verbkompleksets to verbformer, (ii) ”final” vs. ”medial plassing” av verbkomplekset i setningen, og (iii) V2V1- vs. V1V2-rekkefølge ved de to verbalformer som inngår i komplekset. Således angår (ii) verbkompleksets plassing i setningen, og (i) og (iii) forholdet mellom verbformene i komplekset.

”Kontaktplassing” av finitt og infinitt verbform i verbkomplekset defineres slik: ”verbalelementerne står samlet”, enten ”i slutningen af sætningen”, jf.:

- (395) ... *dat gebot, dat got en ghegheven* (V2) *heft* (V1). (s. 193)
'... det bud som Gud har gitt dem.'

eller ”inde i bisætningen, dvs. efterfulgt af et eller flere led, ...” (loc. cit.):

- (376) ... *dat me eren licham scholde* (V1) *grauen* (V2) [*na ereme dode jn sunte Laurencius closter to Rome*]_{pp}. (s. 184)

'... at man skulle begrave hennes legeme etter hennes død i St. Laurentius' kloster i Roma.'

- (377) *Do sede de Dolfjn al suchtende, wo he wif hadde vnde ene dochter, die gehalten* (V2) *ward* (V1) [*vor de schoenste van alle Vranckrike*]_{pp} ... (loc. cit.)

'Da sa dauphinen, meget sukkende, at han hadde kone og en datter som ble ansett som den vakreste av alle i Frankrike, ...'

(395) viser ”final”, og (376) og (377) ”medial” plassing. (395) og (377) har V2V1-, og (376) V1V2-rekkefølge.

Det tas ikke høyde for at det i tilfeller som (376) og (377) med ”medial” plassing kan dreie seg om høyreekstraposisjon (begrepet nevnes på s. 93, men trekkes ikke inn i beskrivelsen) i form av etterstilling av ledd etter sluttstilt verbkompleks. Mistanken om at dette er en reell analysemulighet, bestyrkes av at det i (376) og (377) dreier seg om senere plasserte preposisjonsledd (PP). I middelhøytysk etterstilles PPer til dels betydelig hyppigere enn andre ikke-verbale setningsledd (akkusativobjekter osv. – også omfang spiller i denne sammenheng en rolle, jf. Paul 2007: 459–460; Burridge 1993; Mähl 2014: 207, 235, med referat av Burridge: 221). Slik etterstilling/ekstraposisjon av PP er stadig en ordinær grammatisk mulighet i moderne nederlandsk (ANS 1997: 1364, 1372–1374) og frisisk (Tiersma 1985: 112–113), og ofte en vanlig stilis-

tisk mulighet i moderne tysk (Duden 2005: 901). I tilfeller som (376)–(377) har vi da å gjøre med et ordinært setningsfinalt og internt kontinuerlig verbkompleks, med høyreekstraposisjon av PP etter dette.

”Distanceplacering” foreligger ”hvor verbalelementerne placeres adskilt” (s. 184), altså ved internt diskontinuerlig verbkompleks, hvor det mellom de to verbformene står et ikke-verbalt ledd. Jf. for eksempel:

(379) *Vnderdes wolde he bedencken, wat strenghes dodes he ene wolde richten, dat alle, de dar quemen, dat lant tho vorspeende, mochten* (V1) *dar en eksempel vth nemen* (V2). (loc. cit.)

’I mellomtiden ville han overveie hvilken streng død han ville dømme ham til, slik at alle som kom for å spionere i landet, ville ta lærdom av det.’

Denne muligheten foreligger ikke i moderne tyske bisetninger med toleddet verbalkompleks, men et lignende forhold finnes stadig i visse tre- (eller fler-) leddede komplekser med V₁V₃V₂-linearisering, for eksempel: ... *was die Leute noch nicht haben zur Kenntnis nehmen wollen*. (For en fyldig fremstilling av slike forhold i moderne tysk jf. Kefer & Lejeune 1974.)

SMB bemerker at ”[d]er ikke er fundet eksempler fra mnt. på *distanceplacering* med V₂V₁-ledstilling” (s. 184; jf. også s. 194, 197, 202). Det er egentlig helt naturlig, siden V₁ som regel er et hjelpeverb uten egen leksikalsk valens og V₂ er et leksikalsk ”Vollverb” som styrer setningens valensbetingede ledd. Valensbetingede ledd plasseres i bisetninger foran det styrende hovedverb (når de ikke ekstrapones), og ikke-valensbetingede setningsledd (med mer eller mindre vid proposisjonal rekkevidde (skopus)) plasseres ikke midt inne i et verbkompleks.

I materialet er det noe høyere forekomst av distanseplacering i konstruksjoner med modalverb som V₁ i de danske enn i de lybske diplomer, noe som muligens skyldes påvirkning fra yngre middeldansk (s. 202–204). Av de i alt seks forskjellige forklaringer som kritisk og innsiktsfullt overveies, er dette den kontaktlingvistisk og typologisk mest interessante.

På den annen side er V₁V₂-rekkefølge generelt noe hyppigere i lybske enn i danske diplomer (s. 207–211, 215). I lys av senere utviklinger i henholdsvis tysk – mot mer og grunnleggende V_nV₁-rekkefølge: ... *weil er das Buch nicht geschrieben* (V₃) *haben* (V₂) *soll* (V₁) – og dansk (og mer allment skandinavisk) – mot gjennomført V₁V_n-rekkefølge, for eksempel: ... *fordi han ikke skal* (V₁)

ha (V₂) *skrevet* (V₃) *bogen* – kan det synes noe forunderlig. SMB antyder, dog med forbehold, at forskjellen kan skyldes en skjerpet bevissthet om (mid-delneder-)tysk syntaks i forhold til dansk hos tyske skrivere i Danmark. Det godtgjøres statistisk at den forholdsvis høyere frekvens av V₁V₂-rekkefølge i de lybske diplomer fremfor alt er knyttet til de to konstruksjonstyper modalverb + infinitiv og fullverb + infinitiv (jf. også s. 212; dette fremgår også tydelig av den langt mer omfattende undersøkelsen til Mähl 2014: 107–151). Fra et diakront synspunkt kan det nevnes at i moderne tysk er ekstraposisjon av en avhengig infinitiv (i Gunnar Bechs terminologi ”inkohereus”, jf. Bech 1983: 60–62) vanlig nettopp ved infinitivstyrende leksikalske fullverb (ibid.: 101–130, 166–222), og at modalverbenes hjelpeverbsyntaks i moderne tysk er et resultat av en grammatikaliseringssprosess hvor historiske fullverb var utgangspunktet. SMBs resultater er uansett interessante. (Stefan Mähls tanker om en forskjell i semantisk innholdsstyrke mellom de innholdssvakere hjelpeverbene ’sein’ og ’haben’ med mer V₂V₁ på den ene side, og de innholdsterkere modalverbene med mer V₁V₂ på den annen side, kan tolkes i retning av en forskjell mellom mer og mindre avansert grammatikaliseringssnivå, selv om Mähl selv ikke gjør bruk av grammatikaliseringssynspunkter; jf. Mähl 2014: 129, 140–141.)

De statistisk signifikante forskjeller mellom de to kansellier som SMB mener å kunne identifisere, er imidlertid generelt ikke overveldende og dessuten beheftet med en god del usikkerhet. Det synes ikke å være noe ved de observerbare forskjeller som kan ansees som genrebetinget.

SMB begrenser seg til en synkron beskrivelse av sitt korpus og går ikke ut over dette. De nedertyske verbkomplekser han beskriver, lar seg imidlertid også betrakte i en dialektgeografisk og areallingvistisk sammenheng. De har paralleller i andre tyske dialekter (Maurer 1926) og ikke minst i nederlandsk, hvor variasjonen mellom V₂V₁- og V₁V₂-rekkefølge både er et trekk ved moderne standardspråk og av tradisjonell dialektgeografisk interesse (jf. ANS 1997: 1067–1069; Arfs 2007; dessuten nå Mähl 2014: 150–151). Det var nære forbindelser mellom middelalderens nedertyske, særlig litterære skriftkultur og den nederlandske (Nissen 1884: 4; Sanders 1982: 60–1; Mähl 2014: 18, 23, videre 150–151 et passim). Det er et relevant spørsmål om dette kan ha hatt noe å si når lybekerne, med deres språklige kontakter vestover, bruker mer V₁V₂-rekkefølge enn københavnerne.

En mulig innvending mot SMBs fremstilling er at han ikke forsøker å sette verbkompleksenes stillingsmuligheter i sammenheng med en overordnet

forståelse av setningens topologiske struktur. Begrepet 'høyreekstraposisjon' gir en rimelig beskrivelse av eksemplene (376)–(377) som tilfeller med samme type tilgrunnliggende sluttfeltsstruktur som andre bisetninger og muliggjør dermed en mer helhetlig forståelse av de setningsstrukturer som undersøkes, men dette begrepet får som nevnt ikke innpass i beskrivelsen. (Høyreekstraposisjon tematiseres heller ikke som terminologisk motstykke til den venstreekstraposisjon som er det andre av avhandlingens to hovedtemaer.)

SMB anfører termen "slutfeltet" (s. 193), men uten nærmere forklaring. Heller ikke dette begrepet innføres i en overordnet topologisk feltmodell for setningsstrukturen av den art som er velkjent fra moderne, både skandinavisk og tysk, setningstopologi (riktig nok i forskjellige utgaver). Slike modeller har fremfor alt vært anvendt ved beskrivelse av moderne språk (som dansk, jf. SMBs egen refererende bruk på s. 190), men det finnes også en del nyere forskningsarbeider som forutsetter eller bevisst anvender feltmodeller som en ramme for diakron beskrivelse av tysk setningsstruktur (jf. for eksempel syntaksdelen forfattet av Heinz-Peter Prell i Paul 2007: kapittel VII; Askedal 1998; jf. også Stefan Mähl 2014: kapittel 5 om "Ausbildung der Klammer im Mittelniederdeutschen", med henvisninger til og diskusjon av en del relevant tidligere litteratur, s. 203–214). Hadde SMB orientert seg i en slik retning, ville hans beskrivelse av middelnedertysk lettere latt seg se i sammenheng med utviklingen av de forskjellige former for verbfinal setningstopologi som kjennetegner dagens moderne kontinentalgermanske standardspråk (jf. Askedal 2014). (Det må dog sies at Mähl (2014) først forelå da SMBs avhandling befant seg i ferdigstillelsesfasen, hvor det ikke lenger var mulig å integrere synspunkter av en viss metodologisk rekkevidde.) Dagens tyske og øvrige kontinentalgermanske verbale slutfeltstrukturer har utvilsomt utviklet seg fra formsekvenser som enten utvetydig har vært eller i hvert fall har latt seg kognitivt persipere som verbale slutfelter (jf. diskusjonen ovenfor av eksemplene (376) og (377)). I dette perspektiv er det ikke så sikkert at Nissens (1884: 5) forestilling om "fælles tyske Regler" (hvis relevans også andre forfattere har tiltro til, jf. s. 185) er så uklar og irrelevant allikevel.

Sluttord

De forholdsvis omfattende innførende kapitler 2–6 kan langt på vei leses som en innføring i grunnlagsproblemer i historisk nedertyskforskning. SMBs re-flekterte og kritiske diskusjon av både traderte og nyere synspunkter og

tilnæringsmåter har klar prinsipiell interesse ut over de særlige syntaktiske problemer han tar opp.

Undersøkelseskapitlene om venstreekstraposisjon og toleddede verbkomplekser inneholder tilsvarende grundige og reflekterte diskusjoner av den foreliggende litteratur. Innenfor de gitte rammer er materialbehandlingen utført med filologisk og taksonomisk akribi. Men for begge kapitlers vedkommende kan det stilles et prinsipielt metodologisk spørsmål til antagelsene om eventuell påvirkning, oppfattet som et årsaksforhold, fra det ene kanselli til det annet. Man kan ikke fra likhet (eller mer vidtgående isomorfi) uten videre slutte seg til kausalitet, særlig ikke når de generelle systembetingelser er de samme. Når de generelle systembetingelser er mer forskjellige, er muligheten for identifiserbar påvirkning større. I dette perspektiv kan påvirkning fra yngre middeldansk generelt virke mer nærliggende enn lybsk påvirkning på middelnedertysk skrivepraksis i et kanselli som befinner seg i danske språklige omgivelser.

I kapittelet om toleddede verbkomplekser savnes et mer helhetlig perspektiv på den setningstopologi verbkompleksene inngår i, og refleksjon over forholdet til tilsvarende moderne strukturmuligheter og videre til en felt- og posisjonsanalyse ikke bare synkrone, men også diakrone anvendelsesmuligheter på germanske språk. Det areale naboskap til, og strukturelle fellestrekk med, andre tyske dialekter og nederlandsk kan nok fortjene ytterligere tematisering.

Den foreliggende avhandling inviterer til spørsmål og perspektiver av komparativ karakter som videre forskning utvilsomt vil ha nytte av å ta med seg.

Litteratur

- Altmann, Hans 1981: *Formen der "Herausstellung" im Deutschen. Rechtsversetzung, Linksversetzung, freies Thema und verwandte Konstruktionen* (Linguistische Arbeiten 106). Tübingen: Niemeyer.
- ANS 1997 = Haeseryn, Walter, Kirsten Romijn, Guido Geerts, Jos de Rooij & Maarten C. van den Toorn 1997: *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. (Vol. 2) Groningen: Martinus Nijhoff & Deurne: Wolters Plantyn.
- Arfs, Mona 2007: *Rood of groen? De interne woordvolgorde in tweeledige werkwoordelijke eindgroepen met een voltooid deelwoord en een hulpwerkwoord in bijzinnen in het hedendaags Nederlands* (Göteborger germanistische Forschungen 49). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

- Askedal, John Ole 1998: Zur Syntax infiniter Verbalformen in den Berthold von Regensburg zugeschriebenen deutschen Predigten. Vorstufe der Kohärenz-Inkohärenz-Opposition. Askedal, John Ole (red.): *Historische germanische und deutsche Syntax. Akten des Internationalen Symposiums anlässlich des 100. Geburtstages von Ingerid Dal, Oslo, 27.9.–1.10.1995* (Osloer Beiträge zur Germanistik 21). Frankfurt a. M.: Peter Lang, 231–259.
- Askedal, John Ole 2014: What is West Germanic today? *NOWELE (North-West Germanic Language Evolution)* 67 (Special issue: *Unity and Diversity in West Germanic*, Part III), 95–129.
- Bech, Gunnar 1983: *Studien zum deutschen verbum infinitum* (Linguistische Arbeiten 139; 2., unveränderte Auflage). Tübingen: Niemeyer.
- Braunmüller, Kurt 1995: Forudsætninger for at overtage middelnedertyske sprogstrukturer i de skandinaviske sprog. Jahr, Ernst Håkon (red.): *Nordisk og nedertysk. Språkkontakt og språkutvikling i seinmellomalderen*. Oslo: Novus, 29–54.
- Burridge, Kate 1993: *Syntactic Change in Germanic: Aspects of Language Change in Germanic with Particular Reference to Middle Dutch* (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, Series 4. Current Issues in Linguistic Theory 89). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Duden 2005 = *Duden. Die Grammatik* (Der Große Duden Band 4, 7. Auflage). Mannheim: Dudenverlag.
- Johnson, Rakel 1998: *De svenska medeltidsbrevens form, funktion och tillkomst-situation* (MISS 21). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Kefer, Michel & Joseph Lejeune 1974: Satzglieder innerhalb eines Verbalkomplexes. *Deutsche Sprache* 2, 322–334.
- Lötscher, Andreas 2006: Linksperiphere Adverbialsätze in der Geschichte des Deutschen. Pragmatische Aspekte eines grammatischen Wandels. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 127, 347–375.
- Mähl, Stefan 2014: *Mehrgliedrige Verbalkomplexe im Mittelniederdeutschen. Ein Beitrag zu einer historischen Syntax des Deutschen* (Niederdeutsche Studien 57). Köln: Böhlau.
- Maurer, Friedrich 1926: *Untersuchungen über die deutsche Verbstellung in ihrer geschichtlichen Entwicklung* (Germanische Bibliothek, Abt. 2, 21). Heidelberg: Winter.
- Nissen, C.A. 1884: *Forsøg til en middelnedertysk Syntax*. Kjøbenhavn: Wilh. Priors Hof-Boghandel.

- Paul, Hermann 2007: *Mittelhochdeutsche Grammatik* (25. Auflage neu bearbeitet von Thomas Klein, Hans-Joachim Solms und Klaus-Peter Wegera. Mit einer Syntax von Ingeborg Sch[r]öbler, neubearbeitet und erweitert von Heinz-Peter Prell). Tübingen: Niemeyer.
- Peters, Robert 2012: Die Kanzleisprache Lübecks. Greule, Albrecht, Jörg Meier & Arne Ziegler (red.): *Kanzleisprachenforschung. Ein internationales Handbuch*. Berlin: De Gruyter, 347–366.
- Sanders, Willy 1982: *Sachsensprache, Hansesprache, Plattdeutsch. Sprachgeschichtliche Grundzüge des Niederdeutschen* (Sammlung Vandenhoeck). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schmid, Hans Ulrich 2005: Verspelt aver en man sin gut ... Der Ausdruck der Bedingung in deutscher Rechtsprosa und Chronistik des 13. und 15. Jahrhunderts. Simmler, Franz (red.): *Syntax. Althochdeutsch – Mittelhochdeutsch. Eine Gegenüberstellung von Metrik und Prosa. Akten zum internationalen Kongress der Freien Universität Berlin 26. bis 29. Mai 2004*. Berlin: Weidler, 351–365.
- Schöndorf, Kurt Erich 1973: Zu den temporalen Gliedsätzen der mittelniederdeutschen Bibelfrühdrucke. *Niederdeutsche Mitteilungen* 29, 153–174.
- Tiersma, Pieter M. 1985: *Frisian Reference Grammar*. Dordrecht, Holland & Cinnaminson, USA: Foris.

John Ole Askedal
Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Universitetet i Oslo
PB 1003 Blindern
NO-0315 Oslo
j.o.askedal@ilos.uio.no

Ernst Håkon Jahr: *Language planning as a sociolinguistic experiment. The case of modern Norwegian*. Edinburgh: Edinburgh University Press 2014, 218 sider, og *Språkplanlegging og språkstrid. Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. Oslo: Novus 2015, 157 sider.

I 2014 gav Ernst Håkon Jahr ut ei bok på engelsk som er ei vidareføring av den eldre *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814* (1989), og som samanfattar tema Jahr har arbeidd med heilt sidan hovudfagsoppgåva om *Østlandsk reisning* frå 1976. Dei analytiske grepa i *Language planning ...* vart så innarbeidd i ei ny norsk utgåve av *Utsyn* som fører framstillinga fram til i dag, der den eldre boka blir omtala som “utkast” (Jahr 2015: 153). Dei to nye bøkene har same inndeling og overordna grep og kan godt vurderast samla, men dei er naturleg nok tilpassa publikum med ulike kunnskapar om norsk ålmenn- og språkhistorie. Eg tek utgangspunkt i den engelske boka (2014), men det meste som blir sagt om ho, gjeld òg den norske (2015). Eg viser til dei to bøkene med utjevingsår der eg kommenterer likt og ulikt.

Lat det først vera sagt at eg synest Jahr har lukkast godt med prosjektet sitt: å skildre korleis den nyare norske språkhistoria heng tett saman med den politiske historia, og korleis språkplanlegginga var eit politisk prosjekt. Bøkene følgjer ei kronologisk inndeling der språkhistoria blir skipa i tre hovudperiodar: Den språknasjonale perioden (*The nationalist period*) 1814–1917, Den språksosiale perioden (*The sociopolitical period*) 1917–1966 og Frå ein-standardstrategi til permanent to-standardtilstand (*From a single-standard to a two-standard strategy*) etter 1966. Også innanfor desse periodane er kapitla for ein stor del kronologiske, med den konsekvensen at same tema dukkar opp fleire stader, t.d. talemål i skulen.

2014 har ei innleiing som introduserer den norske språksituasjonen og historia, og kvart kapittel byrjar med ei side eller så om den politiske utviklinga i perioden som bakgrunn for språkpolitikken; siste kapittel konkluderer og skildrar situasjonen i dag. 2015 har ei tilsvarande ti-siders oppsummering av hovudpunkta til slutt. 2014 blir avslutta med ei liste over ulike nemningar som har vore bruka om norske (skrift)språkvarietetar, ei nyttig tidslinje over viktige hendingar knytte til språkplanlegging og -konflikt, og eit grundig stikkordregister. Særleg det siste er eit sakk i 2015.

Båe bøkene tek utgangspunkt i Einar Haugens modell for språkplanlegging i fire steg (Haugen 1966a og b; modellen er seinare revidert litt):¹

1. Jahr (2014: 10) viser til ein annan artikkel av Haugen om språkplanlegging, men ikkje denne firestegsmodellen, som derimot er presentert i Haugen (1966b).

- 1 Val av norm (*selection*) som standarden skal byggje på
- 2 Kodifisering (*codification*) av alle språklege nivå
- 3 Implementering (*implementation*) av norma i språksamfunnet
- 4 Vidareutvikling (*elaboration*) av norma til å dekkje alle samfunnsområde

2014 har dessutan eit meir ambisiøst teoretisk mål om å finne ut korleis den norske situasjonen kan bidra til forståinga av språkplanlegging meir ålment og svara på spørsmålet “To what extent can language planning be a sociolinguistic and sociopolitical experiment?” (2014: 1). I 2015 heiter det at det ikkje er “nødvendig her å skrive så mykje generelt om feltet språkplanlegging” (s. 10). Dette heng vel saman med det ulike publikumet bøkene siktar seg inn mot.

Eit viktig poeng for Jahr er at språksituasjonen i Noreg i 1814 slett ikkje var unormal, men derimot ein klassisk diglossi-situasjon ein kan finne mangstad. Ingenting *måtte* skje, og det blir derfor ekstra interessant å undersøkje *kvifor* noko skjedde. Jahr gjev tre hovudgrunnar (s. 23): 1) nasjonalromantikken som ideologisk premissleverandør; 2) at skriftspråket dansk etter 1814 var utanlandsk; og 3) at overklassesosiolekten² var eit resultat av språkkontakt i unionstida. Dette førte vidare til ein strid om namnet på språket: Frå Grunnlova 1814 (novemberversjonen) vart “norsk” bruka noko, men etter kvart erstatta av nøytrale nemningar som “Modersmaalet” (s. 25 ff.); særleg P.A. Munchs kritikk av å kalle språket “norsk” blir trekt fram, før vi kjem til dei første spede fornorskingsforsøka til Wergeland og Asbjørnsen og Moe. Jahr peikar òg på eit underkommunisert faktum i norsk språkhistorieskriving: Det mest populære standpunktet – gjennom heile 1800-talet – var status quo: å halde på det danske skriftspråket som det var (s. 31 f.). Men fordi noko faktisk skjedde, har den historiske interessa konsentrert seg om dei som ønskte endring. Dette er eit døme på det ein kan kalle teleologisk historieskriving: Vi er interesserte i det i fortida som peikar fram mot notida.

Som i tidlegare bøker av Jahr møter vi spørsmålet om kor gammalt Noreg er (s. 24 f. og sidan i kapitla om Knudsen og Aasen; tanken er frå Jahr 1992 [1986]). Eg er likevel ikkje overttydd om kor viktig dette perspektivet er, og vil heller sjå det som eit epifenomen knytt til motivasjonen for dei to språkreformentorane: Aasens forsvar for bygdemåla og statusen deira mot Knudsens pedagogiske erfaring frå byskulen. P.A. Munch feira påvisinga hans Aasen av

2. Jahr (2014) brukar “upper-middle-class speech”, jf. diskusjon om terminologi s. 33. Ein kunne bruka “norsk-dansk” eller “danna daglegtale”, men sidan sosial basis for ei norm er eit viktig poeng hjå Jahr, held eg meg til “overklassesosiolekten”.

bandet frå dialektane til gammalnorsk, medan dette ikkje påverka synet hans på språk i samtida det minste, ei haldning mange i overklassen delte (s. 55). Det viser at historisk perspektiv på den norske nasjonen ikkje måtte koplust til språkreform. Knudsen prøvde på hi sida å skapa motsetnad til dansk og forsøk på å leggje seg etter dansk uttale (Jahr 1992 [1986]: 12 f.). Eit nasjonalt perspektiv hadde dei altså sams, medan skilnaden, som Jahr legg stor vekt på, ligg i kva norm dei valde som grunnlag for standardiseringa si.

Kapittel 3 presenterer programma til Knudsen og Aasen. Det demokratiske aspektet ved arbeidet hans Aasen blir kanskje overdrive: Det var nok slik at han *undersøkte* “all the existing rural dialects” (s. 51), men Aasen peika sjølv (1864: 360) på at “Hardangersk og Sognsk” er dialektar med mange “fuldkomne Former” og derfor høvelege som grunnlag for norma, som så kunne “udfyldes” etter andre dialektar og gammalnorsk. Alle seinare reformer av nynorsk har søkt å inkludere tydelegare andre talemålsgrunnlag (jf. s. 67 f. om midlandsnormalen). Den sosiolingvistiske skilnaden i normgrunnlag mellom dei to programma blir tematisert i siste bolk av kapittelet (s. 54 f.), men allereie på s. 42 finst eit frampeik om at Aasen-programmet var “a fundamental sociolinguistic revolution”. Det blir lagt vekt på at Knudsen bruka pedagogiske og demokratiske argument for programmet sitt, medan Aasen først og fremst blir framstilt som eit produkt av nasjonalromantikken. Denne oppdelinga blir for enkel, for Aasen hadde òg pedagogiske argument, og purismen hans Knudsen må kallast nasjonalsinna (jf. førre avsnitt).

Kapittel 4 handlar om korleis språkspørsmålet vart “a major political issue” i siste halvta av 1800-talet. Det dreier seg særleg om politiske vedtak knytte til språket i skulen, og sjølvstamt jamstillingsvedtaket i 1885. Dette blir knytt til den politiske utviklinga ålment, der målsak vart venstresak (s. 59 f.), og til det ideologiske skiljet mellom to kulturar (s. 53 f.). Nynorsk som kyrkjespråk er nemnt i samband med Elias Blix (s. 64 f.), men det kunne vore gjort meir av dette poenget; innføringa av nynorsk liturgi var svært viktig for å spreie landsmålet. Ei viktig understreking er at fram til landsmålet vart obligatorisk i lærarskulen i 1902, var alle vedtak friviljuge, men frå dette året *mätte* studentar skrive landsmål uavhengig av eigne preferansar (s. 70). Dette vart enda tydelegare med sidemålsstilen til artium i 1907, som råka sosiale grupper med jamt over liten sympati for landsmålet (s. 75). Kapittelet fører oss fram til rettskrivingsendingane i 1902 (landsmål) og 1907 (riksmål) og formaliseringa av tospråkstilstanden. Det blir peika på at reforma i 1907, gjennombrøtet for Knudsen-programmet, kom som ein konsekvens av framgangen for landsmålet.

Eit sitat av professor Hjalmar Falk (s. 72) seier dette beint ut (her i original frå *Aftenposten* nr. 338, 8.5.1900): “Ingen Reform er efter min Mening mere skikket til at tage Vinden ud af Seilene for Maalbevægelsen, hvis virksomste Argument altid vil blive Rigssprogets Fremmedartethed.”³

Kapittel 5 handlar om utviklinga tidleg på 1900-talet: dei første tankane om ein *sammorsk* og det politiske reformarbeidet fram mot 1917. (Allereie Knud Knudsen hadde for så vidt peika på at det norsk-norske og dansk-norske “målstræv” kunne koma til å møtast.) 1917-reforma kom i to utgåver, obligatoriske og valfrie endringar, for kvar målform. Eit viktig poeng for Jahr er at det var stor *sosiolingvistisk* skilnad på riksmålvariantane, der dei obligatoriske endringane svara til overklassesosiolekten, dei valfrie til austlandsk gate- og bygdemål. Jahr peikar på at by- og/eller austlandsmåla kunne vera eit samlande grunnlag for eit sammorsk skriftspråk, med forkjemparar i *Østlandsk reising*. Det er rett nok at dette var ein ny motivasjon for å hevde desse måla, men liknande tankar var gamle i målrørsla, t.d. hjå Fram-krinsen kring Olaus Fjørtoft, som oppmoda målmennene (særleg dei nasjonalromantisk innstilte Bergens-målmennene) til å “lye meir ette Bryggjesjauaren” (Torp & Vikør 2003: 172–176). Fjørtoft er ikkje nemnd av Jahr (2014), men han og målsynet hans er omtala i 2015 (s. 32 f.).

Kapittel 5 tek òg opp spørsmålet om talemål i skulen (s. 82–85). Den kronologiske disposisjonen gjer at temaet er føregripe på s. 60–62 om 1878-vedtaket om undervisning på dialekt og 1887-vedtaket om danna daglegtale som norm for leseuttale, og har eit etterspel på s. 103 f. om forsøket på å gjennomføre tala riksmål som undervisningsmål i Bergen. Dette får ein del plass, og det med rette: I konklusjonen (s. 169 f.) blir det faktum at norsk skule ikkje har undervist i eit munnleg standardspråk, saman med den skriftlege språkplanlegginga som har fjerna overklassesosiolekten som suveren høg-varietet, trekt fram som grunnen til aksepten for dialektbruk i alle samanhengar i dag.

Kapittel 5 avsluttar det Jahr kallar den språknasjonale perioden, som ut frå målet om å skapa eit norsk mål som skilde seg frå dansk, må kallast “very successful”, og den vidare utviklinga kom til å bli “of a sociolinguistic rather than a nationalistic nature” (s. 97). No var to målformer etablerte, og riksmålet svara til overklassesosiolekten, slik at talarar av denne varietetten ikkje såg nokon grunn til vidare endring. Dei valfrie formene, særleg i riksmål, peika fram mot striden som skulle stå i etterkrigstida.

3. Eit døme på kontinuitet hjå Jahr er at “Reform” er feilskrive med liten ‘r’ gjennom alle år (Jahr 1992 [1986]: 15 f.; 1989: 32; 2015: 45).

Kapittel 6 innleier del II og handlar om 1938-reforma, “an audacious sociolinguistic experiment” (s. 120). Etter 1917-reforma kom dei første interne stridane i riksmålsleiren om kva form av riksmål som skulle nyttast. Denne striden, der riksmålsrørsla kjempa mot dei valfrie endringane, mobiliserte ei ny politisk kraft: Det veksande Arbeidarpartiet gjorde målsak til klassekamp. Halvdan Koht la grunnlaget for språkpolitikken deira med vekt på *folkemålet*, anten den skriftlege forma no var landsmål eller riksmål: “[Arbeidaren] kann ikkje la seg hefte korkje med gammalnorsk eller med dansk; han må stile fram imot greitt folkemål” (Koht 1921: 18). Koht kopla dette direkte til klassekampen: “Striden for folkemålet er kultur-sida av arbeidar-reisinga” (op.cit.: 22; sitert i omsetjing av Jahr s. 107). Da Arbeidarpartiet gjekk over frå å vera eit reint arbeidarklasseparti til å femne vidare i 1933, vart både politisk og språkleg samling uttrykt i slagordet *By og land, hand i hand* med samnorsk-forma *hand* (s. 112). Jamvel om denne delen er kalla den “språksosiale”, kjem nasjonal argumentasjon tydeleg fram særleg i debatten om bynamnet *Trondhjem/-heim/Nidaros* (s. 107 f.).

Arbeidarpartiet tok initiativ til ei ny rettskrivingsreform som skulle føre dei to skriftspråka saman på folkemålets grunn; sagt på ein annan måte, ei utviding av det sosiolingvistiske grunnlaget for bokmål (s. 113). Rettskrivingskomiteen skulle samstundes redusere dei valfrie formene frå 1917-rettskrivinga (der både “valfrie” og “obligatoriske” endringar i prinsippet var jamstilte), men dette viste seg umogleg, og “løysinga” vart innføringa av hovud- og sideformer (s. 114 f.). Det politiske arbeidet fram mot reforma blir skildra nokså detaljert, og viser tydeleg kor politisk språkplanlegginga i Noreg har vore, t.d. detaljen at 32 stortingsrepresentantar var på talarstolen under saksførevinga i 1937 (s. 115). Her er òg nokre sider om det konkrete innhaldet i reforma for å underbygge poenget at reforma var ein sosiolingvistisk revolusjon – og eit eksperiment – der bokmål vart “dragged across the salient sociolinguistic line between upper-middle-class speech and the popular urban and rural dialects” (s. 120). Dei obligatoriske radikale formene i 1938-reforma gjorde at talarar av det som utan tvil var det mest prestisjefulle talemålet i Noreg, ikkje lenger kunne stø seg berre på talemålet sitt for å skrive rett bokmål, og med eit kjent sitat meinte Arnulf Øverland at “‘bokmål’ er ikke noget sprog, men en chikane” (Øverland 1949: 51; sitert av Jahr s. 121 med feil referanse). Tradisjonalistane på nynorsksida, med Gustav Indrebø i spissen, var heller ikkje nøgde med reforma, men misnøya deira drukna i brølet frå riksmålssida. Samnorsk kunne verke som ei naturleg løysing på problemet med to skriftspråk, men språk-

planleggjarane tok ikkje omsyn til at dette kravde kryssing av ei språksosial grense og dermed ein sosiolingvistisk revolusjon (s. 125). Oslo-vedtaket om radikalt bokmål i skulebøkene spreidde slike former, og sena var sett for den store samnorskstriden.

Kapittel 7 handlar om kampen for å reversere 1938-eksperimentet, men kronologien gjer at den einaste norske talemålsreforma kjem med her: den nye teljemåten i 1951. Dette er eit framifrå døme på den teknokratiske tilnærminga til språkplanlegging i Noreg, der det som byrja som eit forslag frå Telegrafstyret, vart vedteke av Stortinget. Det viser samstundes kor vanskeleg det er å normere talemål, for jamvel i min generasjon (fødd på 1980-talet) er vi mange som framleis brukar den gamle teljemåten. Men hovudsaka i kapittelet er kampen Riksmålsforbundet sette inn mot samnorsk (som dei kalla radikalt bokmål), særleg bruken i lærebøker. Det låg klare verdidommar attom denne motstanden: Det radikale bokmålet vart sett på som “vulgært” og “stygt”, i motsetnad til det “danna” og “korrekte” riksmålet – ei nemning dei atterinnførte for den uoffisielle norma som stort sett følgde 1917-rettskrivinga. Særleg i denne bolken om riksmålsrørsla i etterkrigstida skin det gjennom at Jahr sjølv er samnorskmann; framstillinga etterlèt liten tvil om kvar sympatien ligg. Det blir til dømes understreka seks gonger (jf. stikkordregisteret s.v. *vulgar*) at riksmålsrørsla såg på folkemålsformer som grammatisk hokjønn som vulgære og/eller stygge.

I alle høve enda det med at Arbeidarpartiet såg politisk risiko i samnorskprosjektet og ikkje lenger ville identifiserast med det; og når eit politisk prosjekt mista den politisk støtta, var det ikkje mykje håp for det – *Landslaget for språkleg samling*, stifta i 1959, vart aldri nokon maktfaktor. Etter intermesso som Smeby-saka (meteorologen som insisterte på å melde vêret på tala riksmål, inkludert former som *sne* og *syd*) og den nye læreboknormalen i 1959, vart Vogt-komiteen oppnemnd i 1964 for å greie ut språkspørsmålet (s. 141 ff.). Dette markerer slutten på den sterke politiske styringa av skriftspråket; samnorskpolitikken hadde vorte ei påkjenning for Arbeidarpartiet, som heller ville setje ut språkspørsmålet til ein ekspertkomité, og Norsk språknemnd var for omstridd til å duge for eit slikt formål (s. 141 f.). Den såkalla språkfreds-komiteen kom riksmålsrørsla i møte på fleire punkt, og når Arbeidarpartiet samstundes gav opp samnorskpolitikken, kunne han ikkje lenger føre fram (s. 145 f.).

Målrørsla hadde nokre av dei same interne stridane mellom tradisjonalar og reformatorar som riksmålsrørsla, men dei gjorde mindre av seg; denne

motsetjinga kjem mest bort hjå Jahr. Eit større problem for nynorsken var at krigen hadde endra føresetnadene for det *nasjonale* argumentet for nynorsk fundamentalt (s. 143): I etterkrigsåra var nasjonal haldning definert av åtferda under krigen, ikkje val av skriftspråk, og riksmålsgeneralen Arnulf Øverland hadde vorte “an ideological hero of the national resistance movement” (s. 129) – ingen kunne påstå at han ikkje var nasjonalsinna!

Kapittel 8 skildrar avviklinga av samnorskpolitikken og konsolideringa av tospråkstilstanden etter 1966. Radikaliseringa i 1970-åra gjorde det mogleg å argumentere for språk som politikk att, som Koht hadde gjort i mellomkrigstida, og både nynorsk og radikalt bokmål vart oppfatta som motkrefter mot “maktspråket” riksmål (s. 152 f.). Dette førte med seg meir bruk av radikalt bokmål og språksosiale argument for nynorsk, til erstatning for det nasjonale argumentet; pussig nok er ikkje dialektbølgja etter 1968 nemnd i samband med dette. Tilnæringspolitikken vart *de facto* oppgjeven med bokmålsreforma i 1981 som atterinnførte ei rekkje riksmålsformer, trass i at språkleg samling stod i føremålsparagrafen til Norsk språkråd heilt til 2002. Dette punktet vart formelt fjerna ved eit stortingsvedtak: som tilnæringspolitikken starta som eit politisk prosjekt, vart han òg skrinlagd av Stortinget. Mange radikale (samnorsk-)former vart tekne ut av bokmål i 2005-reforma, med argumentasjonen at dei var lite bruka. Som Jahr peikar på (s. 158–160), var dét delvis ein konsekvens av sensur praktisert av forlag og aviser. 2005-reforma fjerna samstundes systemet med hovud- og sideformer, og det same skjedde for nynorsk i 2012. Dei separate reformene av dei to målformene er eit anna teikn på at tilnæringspolitikken var avslutta.

Kapittel 9 freistar å svara på dei overordna spørsmåla om kva norsk kan lære oss om språkplanlegging meir ålment, og Jahr har to hovudkonklusjonar (s. 164):

- 1 “It is possible to achieve far-reaching results if language planning [...] is consistent with the dominant contemporary ideology.” Den norske språkplanlegginga fram til 1917 vart framstilt som ein *nasjonal* kamp, og lukkast.
- 2 “If language planning involves crossing important sociolinguistic boundaries in a given society, it will need extensive backing and support from a powerful political movement in order to succeed.” Forsøket på slik språkplanlegging i tida 1917–1966 lukkast ikkje.

Utviklinga av eit norsk skriftspråk til skilnad frå svensk og dansk var ein del av nasjonsbyggingsprosjektet, og trass i langvarig motstand var det mogleg å einast om dette. Resultatet vart to nasjonale standardar som språkleg sett var like, men sosiolingvistisk svært forskjellige. Samnorskpolitikken (“a unique socio-linguistic experiment”, s. 165) handla sosiolingvistisk sett om å gjera folkemålet (“the spoken varieties of the lower classes”) til mal for skriftspråket, på kostnad av overklassesosiolekten. Det viste seg at den politiske viljen ikkje var sterk nok til å drive dette gjennom. Men “the demotion of upper-middle-class speech as a model for other speakers” i 1938-reforma har truleg bidrege til den særnorske aksepten for dialektar i offentlege samanhengar, sidan den tidlegare så klåre prestisjevarieteteten vart sosiolingvistisk jamstilt med andre talemål (s. 170 f.). Endskapan vart, som siste overskrift i boka seier (s. 171): “Two national standards continue – Norway will still be special.”

Den norske boka er som nemnt ei oppdatering av *Utsyn* (1989), men har fått ein ny tittel (den gamle står som undertittel). Det er fornuftig, sidan det berre er halve språkhistoria (den ytre) som blir fortald. I overordna analytiske grep, og til dels på avsnittsnivå, følgjer teksten den engelske boka. Her er mindre om den ålmenne historiske utviklinga, som må reknast som kjend for eit norsk publikum, men nokre fleire språklege detaljar, som ventande er. Likevel er ikkje detaljfokuset stort, det er dei lange linene og koplinga mellom språk og samfunn som er viktig. Boka inkluderer nokre tekstprøver (s. 36–38, 58–63, 103–104, 141–142) som det er mindre naturleg å ta med i ei bok skriven for eit internasjonalt publikum som kanskje ikkje les norsk. Tekstprøver er nyttige, særleg dersom boka skal brukast i undervisning. Men eit problem som melder seg for undervisningsføremål, er mangelen på fortløpande referansar “for å lette lesinga” (s. 153; kanskje heller “skrivinga”?). I staden har s. 153–155 eit oversyn over litteratur som arbeidet byggjer på, men til dømes Haugen (1966) er ikkje nemnd der, jamvel om det er vist eksplisitt til Haugens modell for språkplanlegging fleire stader i boka (s. 10, 27, 35, 150). På s. 17 er det nemnt “ei bok frå 1984” av Hans Magnus Enzensberger, men tittelen kjem ikkje fram, korkje der eller i litteraturoversynet. No treng ein ikkje bibliotekarutdanning for å finne fram til *Norsk utakt*, men lell.

Båe bøkene er velskrivne og lettlesne. I 2015 noterte eg nokre feil i bruken av kløyvd infinitiv (t.d. *skape* s. 13), genussamsvar (t.d. *nokon reform/høyring* s. 99), samsvarsbøying av perfektum partisipp (t.d. *preteritum på -a blei påboden* s. 101) og noko anna smårusk, men 2014 har gledeleg få prenteviller. Samnorskmannen Jahr viser seg i nynorsknorma som er vald i 2015: t.d. *bare*,

befesta og *skutt* (partisipp) må vel skrivast på den kontoen. Eg vil koste på meg eit lite hjartesukk på vegner av tankestreken: Før i tida var det vanleg med tankestrek for å markere ytterpunkt i t.d. årstal (typen 1917–1966), men dette blir konsekvent ignorert; i 2014 er derimot tankestrek bruka. Skal ein stille høgre typografiske krav til engelske enn norske fagbøker, eller er det skiljet mellom forlaga som er avgjerande?

Først og fremst er *Language planning as a sociolinguistic experiment* ei bok som gjer den særnorske språksituasjonen tilgjengeleg for utanlandske forskarar som er opptekne av språkpolitikk og språkplanlegging, og framstillinga er oppdatert i høve til boka hans Einar Haugen frå 1960-talet. Men det er stoff til ettertanke om samspelet mellom samfunn og (skrift)språk for den som har arbeidd med feltet ei stund òg. Eit poeng som at bokmål har ei heilt unik historie med å bli gradvis fornorska frå eit anna språk (2014: 42, 168), medan nynorsk er utvikla på meir normalt vis som t.d. færøysk og finsk, har til dømes gått mange nordmenn hus forbi. I meir tilgjengeleg form er 2015 høveleg i undervisningssamanheng på lægre nivå, jamvel om veikskapar frå tidlegare inkarnasjonar av *Utsyn* (først og fremst manglande kjeldetilvisingar) heng ved. Det er synd at denne oppdateringa ikkje vart nytta til å bøte på denne mangelen. Båe bøkene nøyer seg med nokre hovudpunkt i dei ulike reformene; det er like greitt, for slike detaljar finn ein lett andre stader.⁴⁴ Fokuset på den overordna forteljinga på kostnad av detaljane er etter mitt syn vellukka.

Referansar

- Haugen, Einar 1966a: *Language Conflict and Language Planning*. Cambridge, MA: Harvard University Press. På norsk som *Riksspråk og folkemål* i 1968.
- Haugen, Einar 1966b: Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist* 68 (4), 922–935.
- Jahr, Ernst Håkon 1992 [1986]: Kor gammalt er Noreg? Eit sosiopolitisk perspektiv på skriftspråksnormeringa i Noreg på 1800-talet. Jahr, Ernst Håkon: *Innhogg i nyare norsk språkhistorie*. Oslo: Novus, 9–17.
- Jahr, Ernst Håkon 1989: *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. Oslo: Novus.
- Koht, Halvdan 1921 *Arbeidarreising og målspørsmål*. Kristiania: Det norske Arbeiderpartis Forlag.

4. Språkrådet har eit oversyn på nettsidene sine: <http://www.sprakradet.no/Sprakavare/Norsk/Rettskrivingsreformer/>. Denne sida bør vidareutviklast; t.d. ligg 1917-reforma berre føre som skanna biletiler av dei prenta rettskrivingsreglane.

- Torp, Arne & Lars S. Vikør 2003: *Hovuddrag i norsk språkhistorie* (3. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Øverland, Arnulf 1949: *Bokmålet – et avstumpet landsmål*. Oslo: Aschehoug.
- Aasen, Ivar 1864: *Norsk Grammatik*. Christiania: Malling.

Ivar Berg
Institutt for språk og litteratur
NTNU
NO-7491 Trondheim
ivar.berg@ntnu.no

Brit Mæhlum and Unn Røyneland: *Det norske dialektlandskapet*. Oslo: Cappelen Damm 2012, 199 pp.

In setting about reviewing an undergraduate textbook on dialects in Norway, I am faced with some choices. I can evaluate its pedagogical value. Or else I can seize the opportunity to present the book for the benefit of a non-Norwegian reading audience, helping to make information about Norwegian dialects available to a wider readership. And finally, I can take the book as a piece of scholarly writing and evaluate it as such. Potential readers of this review will most likely want to know what the book tells us about language variation in what is often referred to as a ‘sociolinguistic paradise’ (Røyneland 2009) – and this is the principal approach I will take.

There are a number of English-language articles about particular aspects of Norway’s sociolinguistic reality, including several by the present authors (e.g. Røyneland 2009; Mæhlum 1996, 2005), as well as a handful of monograph-length studies of dialect change by foreign scholars (e.g. Kerswill 1994; Strand 2009). Perhaps not surprisingly, there are no truly comprehensive foreign-language treatments of Norwegian dialects. Bandle (1973) fulfills this role to some extent, while Husby (ed.) (2008) is an account of six urban dialects for the benefit of foreign learners. There are a number of book-length treatments in Norwegian, the more recent being Sandøy (1985) and Skjekkeland (2005), both of which are used in university curricula. The authors of the present volume see themselves as building on the secondary school curriculum, which focuses on the geographical distribution of individual features and presents dialects as homogeneous and ‘genuine’ (Mæhlum & Røyneland 2012 [henceforth M&R]: 8). This geographical approach contrasts strongly with Sandøy (1985), which starts from linguistic structure.

The authors’ aim is to extend the students’ understanding by adding discussions of sociolinguistic variation and change. The book in fact goes well beyond this. It contains sufficient detail on geographical and social variation for the authors to make important claims about the specific contributions of language-internal, contact-based and ideological motivations for change. But first I will present a synopsis and general evaluation.

The book has seven chapters, grouped into three parts. Chapter 1 opens with an explanation of the discipline of dialectology, followed by a discussion of ways in which it has now largely merged with (variationist) sociolinguistics. Dialect geography is seen in relation to social dialectology, especially the

dimension of age and its relationship to change. Published dialect maps are seen as representing a non-existent static reality, the corollary being that isoglosses are at best idealisations about particular features used by a restricted social group at a particular time. The very choice of features for examination is seen as problematic: who gets to choose, the linguist or the dialect speaker? Should geographical and political criteria be used in the classification of dialects? How should dialect maps in the future be drawn in the face of widespread dialect levelling? What is the effect of using a dialect questionnaire, rather than spontaneous speech? Of course, these are much-rehearsed critiques of the field, but they are well handled here and appropriate for the intended readership. A big challenge for the authors (as we shall see) is how these problems should be dealt with in their own presentation.

M&R see dialectology in Norway as rooted in National Romanticism and nation building, personified by Ivar Aasen's massively influential work in the 1850s both on dialects and on the polemics of national language development. This movement legitimised dialect in Norway to an extent that still has no counterpart elsewhere in Europe. This culminated in an 1878 Act, still in force, establishing children's own dialect as the language of the classroom. The enduring effect of this early ideological work is tellingly illustrated by Sollid (2014): a young man, having moved from northern Norway to Oslo, consciously chooses not to adopt an Oslo-like variety even though he has mastered it, deciding instead to keep his low-prestige dialect. He explains to his interviewer that he made this choice because of his left-wing egalitarian ideology, alongside his attempt to maintain a feeling of social identity and authenticity.

Chapter 2 shifts away from a discussion of the historical and disciplinary embedding of Norwegian dialectology to a discussion of the number of dialect areas that should be recognised. Predictably enough, there are divergent views, ranging from two to four areas. M&R settle on four, mainly for pedagogical and presentational reasons. The chapter sets out the main linguistic criteria which will be applied in Part 2 of the book. A weakness of this arrangement is that a good deal of the material given here ends up being re-visited, with numerous cross-references.

Part 2 contains separate chapters on East Norwegian, Trøndersk (spoken mainly in Trøndelag), West Norwegian and North Norwegian. As M&R explain, these are based on older descriptions and on existing dialect maps; these maps are redrawn from those in earlier publications with little alteration. On the authors' own admission, and rather flying in the face of their critique

in Chapter 1, these maps give an outdated and idealised picture of the distribution of dialect features. M&R admit that some of the features might not even exist today. By contrast with Part 1, the discussion is traditional and comes across as not a little essentialist. The text is information-rich – perhaps excessively so. This is made the more problematic by the fact that these chapters contain very few references and no suggestions for further reading, making it difficult to source or follow up particular points.

More detail should, however, have been provided in the discussion of the two tonemes, particularly their realisation. The authors largely ignore toneme 2, and this gives the impression that the realisation of toneme 1 is the more significant criterion in dialect classification. The foundational typological work on toneme classification, Fintoft (1970), is not mentioned. More seriously, the failure to indicate toneme 2 in most of the transcriptions leads the reader to the incorrect assumption (p. 48) that loanwords with first-syllable stress in many Eastern dialects, such as *stasjon* ‘station’, have toneme 1, and that the same applies to tone groups such as *gå inn* ‘go in’ and *finne på* ‘think up’. All these examples take toneme 2.

That said, the authors do devote considerable space to contact varieties of Norwegian. Contact between Norwegian and Sámi has taken place over several centuries and continues to this day. In the north, evidence of contact can be detected in syntax and the lack of a tonemic distinction. Surprisingly, the lack of tonemes in the dialects surrounding Bergen is not mentioned; there, language contact is unlikely to have been a factor. Further south, the South Sámi population today mainly speaks the local (Norwegian) dialect, while using certain South Sámi lexical items to encode what the authors call a ‘style’. M&R also include a discussion of the multiethnolectal contact varieties which have become established in multilingual/multicultural parts of Oslo.

Each of the four chapters in Part 2 contains a sociolinguistic description of the major city in the dialect area it covers: Oslo, Trondheim, Bergen and Tromsø. For all the cities, the authors discuss the relatively standardised, but still localised, upper middle-class varieties alongside the working-class ‘street’ or ‘vulgar’ urban dialects, noting that the social and linguistic boundaries between them are now much more fluid than in earlier decades and that the varieties have converged.

Part 3, *Utviklingslinjer* (‘Lines of development’), consists of a single chapter, and it is here the authors are able to set out their ideas about the motivations for dialects change. Because the discussion is based on a single, well-

documented and highly variable language, comparisons across dialects become possible. This makes teasing apart motivations easier. M&R begin by noting Steinsholt's early recognition that stasis is not the normal state of affairs for dialects (Steinsholt 1964), and that there is a constant struggle or competition ('bryting').

Next, the authors outline general developments in Norway, and I will set these out in some detail. Many appear to involve dialect levelling (*dialekt-nivellering*), and for some features this has led to homogenisation (*utjamning*). Some of this levelling involves reduction processes applying across a wide area. Consonant inventories are being reduced: the palatal phonemes /tʲ dʲ ɲ ʎ/, traditionally found in most but not all regions, are gradually being replaced by their alveolar equivalents. A recent innovation is the rapid merger of /ʃ/ and /ç/ across much of the country. Though not mentioned in the book, vowel inventories are also being reduced, resulting in a generalised nine-vowel system, short and long. At the morphophonemic level, the Western alternation of /k ɲ/ and their palatal counterparts /ç ɲ/ has been all but eliminated at the expense of the latter. At the same time, there are changes which do not necessarily lead to levelling (where this term is construed as a reduction in the overall amount of variation). The clearest example of this is the spread of the Eastern, Trøndersk and Northern postalveolars /t̚ d̚ ɲ/ to adjacent dialects. These are the realisations of 'underlying' /r/ + alveolar, within words and across boundaries, in, for example, *vert* [væt̚] (BE past participle) and *har du* [hɑ:du] 'have you'. South-western [ʁ] for /r/ continues to spread throughout its region – but not beyond – replacing general Norwegian [r]. The use of [ʁ] blocks the spread of postalveolars, and this has given rise to an increasingly sharp boundary between two areas, one with [r] and postalveolars, the other with [ʁ] but lacking postalveolars. In the morphology, the most striking change, giving rise to the loss of a category, is the demise of the marking of the dative case on the definite form of nouns.

As a prelude to their evaluation of motivations for change, M&R argue that the country is divided into two areas with pretty much discrete sets of sociolinguistic processes. In general, Eastern dialects are converging on Oslo Norwegian, particularly adopting its less prestigious variants (I will return to the thorny notion of 'prestige'). In the case of those Eastern dialects that differ more radically from Oslo Norwegian, such as Valdres, dialect shift (the wholesale abandonment of a dialect) in favour of Oslo Norwegian seems to be under way. The facilitating factor seems to be in part linguistic: a good deal of

the segmental phonology is shared across the dialect area, but above all toneme realisations and utterance-level intonation are broadly similar. The other regions, however, are not converging on Oslo, and these follow a second path. Here, levelling on a sub-regional scale seems to apply. Unlike in the East, there is no discernible shift, whether gradual or abrupt, to one of the regional urban varieties; instead, we find the adoption of a number of individual features which are found in the urban varieties. Interestingly, there are also intermediate, or interdialect, forms not found in any of the source dialects or either version of the written standard, Bokmål and Nynorsk.

The authors now consider the driving forces behind these two sets of changes. They summarise two models of change, and in what follows I expand a little on what they write. The first involves regionally based levelling, with a hierarchy of cities and towns leading the changes. Oslo, as by far the largest and best connected city, is at the top of the hierarchy, but does not otherwise have any special status in the process. The mechanism is face-to-face contact (or I assume this is the implication – M&R don't discuss it). This is classic hierarchical diffusion. The second model involves the recognition of some kind of prestigious and/or standard variety of Norwegian. This again places Oslo at the apex, but this time as the direct origin of most of the changes rather than its influence being mediated by contact through a geographical hierarchy. Oslo is the seat of government, its sub-region has the biggest economy and it is the location of most media outlets. Its way of speaking is heard throughout Norway via the media. Its status and availability are suggested by the widespread observation that young children across Norway 'play in *østlandsk* ('East Norwegian')' (Eliassen 1998, cited in Røyneland 2009) – this term being synonymous with Oslo Norwegian in everyday usage. Taking an example from dialect geography, M&R point out that, in the Trøndersk dialect of Oppdal, the vowel /e/ does not acquire the lowered pronunciation [æ] characteristic of Trondheim, 120 km to the north, despite taking on other Trondheim features. M&R ascribe this *directly* to the inhibiting factor of the non-lowered Oslo pronunciation, despite that city being located 400 km to the south. Oslo Norwegian, in other words, has tremendous prestige, and this in and of itself guarantees its influence. Contact, in other words, is not a necessary factor.

At first blush, the East (perhaps together with the southern part of Trøndersk, as changes in Oppdal seem to show) seems to fit the second of these models, with the overweening effect of the prestige of Oslo, and the remainder of the country the first, with a hierarchical arrangement. However, the situation

is not that straightforward. M&R look for evidence of the hierarchical model in the take-up of local urban (but not Oslo) features in rural dialects outside the East: one example is the adoption of the urban form [æ:] for the first person singular pronoun in the North and Trøndelag, in place of rural [i:] or [e:g] (Oslo has [jɛi]). Notwithstanding this example, the complicating factor is that the majority of what look to be adoptions of urban features could equally be classified as the adoption of the Bokmål standard (Bokmål is by far the more commonly encountered version of the written standard). The problem is compounded by the fact that most (but not all, as we have just seen) of these urban features themselves coincide not only with Bokmål, but also with Oslo features. This being so, we cannot easily disentangle the motivations: are they being adopted because they are urban, because they belong to the high-prestige language of Oslo, or because they belong to the standard language?

M&R's solution is a complex one. They point out that the idea of a spoken standard, in the sense of a fully encoded and officially sanctioned variety, is absent in Norway. This contrasts, I would add, most clearly with a country like France. It is precisely the prestige of Oslo that allows its speech to win out in the East, not because it is 'standard'. In much of Europe, spoken standards are similarly not the result of legislation or regulation, except in limited ways for broadcasting. Instead, standard varieties are social dialects (as Trudgill 1999 points out), and ideas about correctness, good speech and good manners derive from that fact. I would add that, in both the UK and Norway, parallel social changes have resulted in broadcast norms being relaxed considerably over the past 30 years, with regional accents now being commonplace on air in Britain and dialects being embraced in Norway, even in planned genres such as news-reading. Despite this, in England (but not necessarily in other parts of the UK), Received Pronunciation is still the prestige norm, carrying with it all kinds of social benefits – even though it is restricted to a relatively small social group. In the southeast of Norway, especially Oslo, a rather specific spoken version of Bokmål, containing a 'conservative' subset of the permitted variants, similarly carries high prestige in certain circles, e.g., finance, business and the legal system – though much less so in government and education. It is the native speech of many people (Røyneland 2009), and its features may even be spreading within Oslo. The parallels between England and Norway are striking, with in each case *de facto* spoken standards being in use – Norway has in a sense 'caught up' (Røyneland 2009).

One difficulty in ascribing influences directly to a ‘standard’ seems to me to be related to which features are admitted as ‘Oslo’ and which ‘standard’. We have already seen that it is mainly the low-prestige features of Oslo which have spread outside the city. Many of these low-prestige features, however, are also ‘standard’, in the sense that they are permissible, and often used, within the variable Bokmål orthography: we cannot therefore easily distinguish the standard from the prestige of the city itself. One feature which is not ‘standard’ even by this criterion, and which is expanding within Oslo, is the use of identical forms for the 3rd person singular feminine pronoun in both subject and object functions. This gives either *hun* or *henne(r)* for both (prescriptively, *hun* is the subject form, *henne* the object). A quick search of online comments shows that this feature is condemned by many older people; its spread across the board in the city is therefore not related to the ideology of correctness or the attractiveness of prestige varieties. Instead, this non-Bokmål innovation follows the pattern found in many other dialects, which have identical subject and object forms. The authors do not comment, but it is clearly a candidate for consideration as an internally motivated simplification, though diffusion from other dialects remains a highly unlikely possibility.

There could also, I think, be an attitudinal factor involved in the spread of the less-prestigious Oslo features. In Hilton’s (2010) study of the small town of Hønefoss, some 60 km north of Oslo, interviews and matched-guise tests indicate that the features from the high-prestige variety of Oslo Norwegian are felt as ‘posh’ and that people who use them are ‘unapproachable’. Interestingly these upper middle-class features are also ascribed by the participants solely to Oslo – a fact which may be related to the relative proximity of the metropolis. Hilton does not investigate attitudes to any of the nonstandard Oslo features. However, less prestigious Oslo features which are also found in Bokmål are not perceived as localisable to Oslo (Hilton 2010: 407–8). Since Hilton states that her Hønefoss informants do not believe they are accommodating to Oslo speech (2010: 408), I would suggest that their perceived non-Oslo status, though they exist there, makes them more available as targets for adoption, and that the same applies to the nonstandard (i.e. non-Bokmål) Oslo features as well.

M&R’s notion of what a ‘standard’ might be is, then, not fully specified. Nor is the role of a standard made clear. The conclusion I draw from all of this is that the driving forces of changes in the East Norwegian area depend on intricate alignments of urban covert prestige, the overt prestige of upper middle-class speech, the influence of a relatively unfocused written standard,

internally-driven change and, finally, dialect contact – each of these varying in strength with the feature undergoing change, geographical location and socioeconomic factors. Exactly what the balance is, and indeed what evidence is needed to isolate the precise influence of a standard, are difficult to establish. This said, the authors lay bare for us the intricacies of the East Norwegian dialect landscape.

It remains for us to consider the rest of the country. As we saw, M&R favour the idea of a hierarchical process. From this, we can conclude that dialect contact has a much stronger effect than in the East. As already mentioned, many features gaining ground are interpretable as intermediate forms, and these may be the outcome of accommodation. Urban dialects are generally not adopted. The clearest example of this is the hinterland of Bergen, where Bergen morphology and phonology have scarcely had an impact with the exception of formerly rural areas which have become urbanised and now form part of the city of Bergen (Doublet 2014) or its immediate sub-region. M&R write (p. 140) that part of the reason for the lack of a shift to Oslo Norwegian outside the East is that the linguistic distance is too great. M&R take the position that the motivations of changes are multifactorial, and mutually supportive. This seems entirely right.

Finally, the book is undoubtedly well produced for its intended audience. There are extended transcriptions of spontaneous regional speech, which can be accessed online. To emphasise the dynamic nature of dialect, they have chosen excerpts from conversations with both older and younger speakers from each location. But there are some problems. One is that, in their transcriptions, the authors use a sometimes confusing form of eye-dialect with some IPA. A particular frustration is that it does not specify the phonemic value of the letter <o>: as in Norwegian orthography, this represents either /o/ or /u/ in an unpredictable way. It is a pity, too, that readers are invited to figure out for themselves what the features are: there is no key to support the weaker, or busier, student. Despite these points, and my criticism of the handling of the factors influencing change in East Norwegian, my impression remains positive: the book is very informative for many different readerships, and it attempts, with success, to present a complete picture of a linguistically complex dialect landscape using contemporary sociolinguistic insights.

References

- Bandle, Oskar 1973: *Die Gliederung des Nordgermanischen* (Beiträge zur nordischen Philologie 1). Basel/Stuttgart: Helbing & Lichtenhahn.

- Doublet, Maria-Rosa Raphaela 2014: Ytre Arna – fra strilemål til bergensk på en generasjon. *Replikk* 38, 86–95.
- Eliassen, Camilla 1998: *Rollelekspråk*. Unpublished thesis, University of Trondheim.
- Fintoft, Knut 1970: *Acoustical analysis and perception of tonemes in some Norwegian dialects*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hilton, Nanna Haug 2010: *Regional Dialect Levelling and Language Standards: Changes in the Hønefoss Dialect*. Unpublished PhD thesis, University of York.
- Husby, Olaf (ed.) 2008: *An introduction to Norwegian dialects*. Oslo: Tapir.
- Kerswill, Paul 1994: *Dialects converging: rural speech in urban Norway*. Oxford: Clarendon Press.
- Mæhlum, Brit 1996: Codeswitching in Hemnesberget – Myth or reality? *Journal of Pragmatics* 25, 749–761.
- Mæhlum, Brit 2005: Sociolinguistic structures chronologically III: Norwegian. Bandle, Oskar et al. (eds.): *The Nordic Languages*, Volume II. Berlin: Walter de Gruyter, 1907–1922.
- Røyneland, Unn 2009: Dialects in Norway: Catching up with the rest of Europe? *International Journal of the Sociology of Language* 2009 (1), 7–30.
- Sandøy, Helge 1985: *Dialektkunnskap*. Oslo: Novus.
- Skjekkeland, Martin 2005: *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Sollid, Hilde 2014: Hierarchical dialect encounters in Norway. *Acta Borealia* 31, 111–130.
- Steinsholt, Anders 1964: *Målbryting i Hedrum*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Strand, Thea R. 2009: *Varieties in Dialogue: Dialect Use and Change in Rural Valdres, Norway*. PhD dissertation, University of Arizona.
- Trudgill, Peter 1999: Standard English: what it isn't. Bex, T. & R.J. Watts (eds.): *Standard English: the widening debate*. London: Routledge, 117–128.

Paul Kerswill

Department of Language and Linguistic Science
 University of York
 Heslington
 York YO10 5DD
 United Kingdom
 paul.kerswill@york.ac.uk